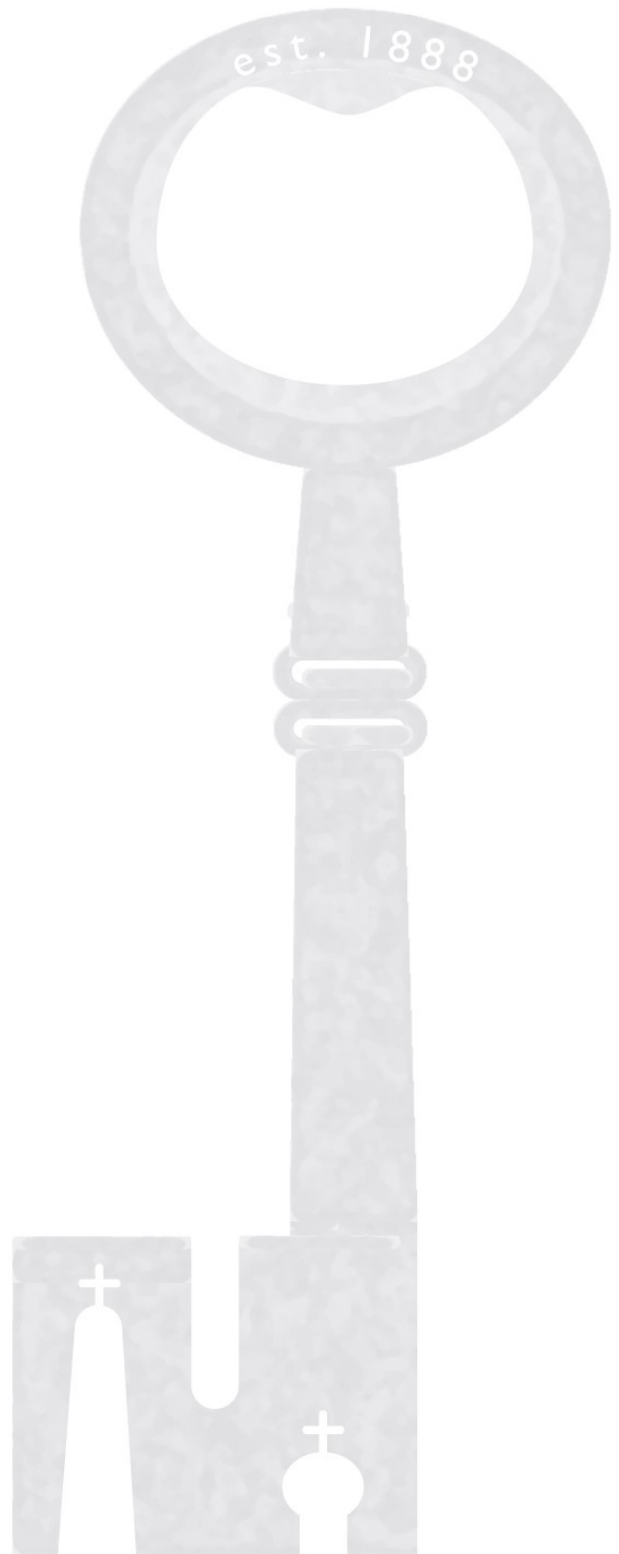

vartija

ihminen – usko – kulttuuri

Ukraina, Venäjä ja
kristillisyys

2 | 2023

Sisältö

Pääkirjoitus.....101

Ukrainan ortodoksiset kirkot ja Venäjän hyökkäyssota.....104

Petteri Lalu

Venäjän kirkko valitsi keisarin Kristuksen sijaan.....111

Pauli Juusela

Venäjän protestantit ja Venäjän sota Ukrainaa vastaan.....115

Maija Penttilä

Whom does the Estonian Orthodox Church
of the Moscow Patriarchate Serve?.....123

Priit Rohtmets

Kolme kirjaa pelon naapurista.....139

Hannu Kuosmanen

Kristilliset pasifistit ja sota Ukrainassa.....157

Markus Kantola

Muutama myytti murtuu: Kommentti Markus Kantolan kirjoitukseen.....164

Niko Huttunen

Myyttinen ikonikiista.....
b...170

Lars Ahlbäck

Piirteitä John Zizioulasin teologiasta.....175

Petri Järveläinen

Alfred Loisy ”Evangeliumi ja kirkko”: Miksi siitä tuli kirottu kirja?.....179

Matti Myllykoski

Ikuisen rauhan mahdollisuus.....197

Jukka Kekkonen & Matti Taneli

Yuval Hararin ajattelun arviointia ja kritiikkiä kirkonmiehen asesta.....199

Olli Piirtola

Raamattu vastaan muu maailma.....208

Petri Järveläinen

Kompromissien tekemisen taito

Kun eduskuntavaalit saavuttivat kliimaksinsa, voittajat eivät pidätelleet tyytyväisyyttään. Kokoomus ja perussuomalaiset pääsisivät nyt sanomaan, miten tässä maassa tehdään talous- ja vähän muutakin politiikkaa. Mikäli näiden puolueiden edustajat tuona hetkenä tajusivat, että 40 % eduskuntapaikoista ei vielä riitä sinimustaksikin kutsutun poliittisen ohjelman toteuttamiseen, he osasivat peittää sen taitavasti.

Kokoomuksen ja perussuomalaisten keskinäiset neuvottelut sujuvat kuulemma hyvin, mutta yhteiseen enemmistöhallitukseen tarvittaisiin vielä muitakin. Perussuomalaisten kyljessä majailevat kristillisdemokraatit eivät vielä riitä.

Vaalien jälkeen perussuomalaisten puoluesihteerin kehui puolueensa antaneen armonlaukauksen keskustalle. Perussuomalaisten nyt epätoivoisesti kosiskellessa ja painostaessa keskustaa hallitukseen näyttää siltä, että puoluesihteerin saattoi ennemminkin antaa armonlaukauksen perussuomalaisten hallitustoiveille. Olisi pitänyt ymmärtää jutella ihan muista asioista.

Keskusta ei suostu pyörtämään päätöstään. Kyse ei ole äänestäjien pettämisestä eikä epäisänmaallisuudesta vaan terveestä itsesuojeluvaistosta. Millaisia kokemuksia keskustalla olikaan perussuomalaisista heti vaalien jälkeen? Mikä heitä sen perusteella odottaisi yhteisessä hallituksessa?

Perussuomalaiset eivät ole koskaan tarvinneet keskustaa niin paljon kuin juuri nyt. Jos keskusta ei suostu mukaan, kavereiksi tarvittaisiin RKP tai vihreät, joilla molemmilla onkin nyt historiallinen tilaisuus mennä äänettömäksi yhtiömieheksi oikeistolaisimpaan mahdolliseen enemmistöhallitukseen ja – miten sen nyt sanoisi – ampua itseään molempiin jalkoihin, kirjoittaa puoluepoliittinen testamenttinsa tai vähintäänkin ideologinen blancoshekki perussuomalaisille. Tai sitten ottaa äänestäjiltä se perussuomalaisten puoluesihteerin keskustalle antama armolaukaus.

Vihreät tuskin lähtee tuhoamaan sitä poliittista konsensusta, joka sillä vielä hävittyjen vaalien jälkeen on jäljellä. Det enda hoppet kvarstår RKP, som gärna går med i regeringen med Samlingspartiet, men det krävs ganska mycket välvilja byggd ovanpå ingenting, att grundfinnarna efter sin valseger skulle verkligen gå med på att göra kompromisser i sina invandrings-, klimat- och kulturpolitik.

Mutta olettaamme kuitenkin, että kaikki menee putkeen ja sujuu kuin Strömsössä: perussuomalaiset menevät kuin menevätkin kokoomuksen muodostamaan hallitukseen. Tällöin puolueessa viimeistään ymmärretään, että hallitusvastuuta kantava puolue on ennen kaikkea joukkuepelaajan roolissa ja että vastuun kantaminen merkitsee kompromissien tekemistä. Mitä yliampuvammilla puheilla vaalivoitto on saatu, sitä kovemmin todellisen politiikan tekemisen seuraukset näkyvät kannatusluvuissa. Oppositioon menneessä keskustassa puhutaan armolaukauksen sijaan starttilaukauksesta – eikä syyttä.

Kokoomuksessa varmaankin ymmärretään, että kuutta miljardia euroa ei säästetä ensi sijassa kireällä maahanmuuttopolitiikalla, kehitysavun dramaattisella leikkaamisella eikä kulttuurin tukemisen lopettamisella – niin punavihreitä kuin kaikki nuo yksimielisyyiskohteet perussuomalaisten kanssa näyttäisivät olevankin.

Hyvän profeetan tunnistaa siitä, että hänen ennustuksensa toteutuvat. Silläkin uhalla uskallamme julistaa profetian. Emmehän vielä tiedä, miten hallitusneuvottelut päättyvät.

Entäpä jos saisimme sinipunahallituksen, jossa kokoomus ja demarit apupuolueineen riitelevät ensin oikein kunnolla, sättivät toistensa talouspoliittiset ohjelmat ja sitten ryhtyvät katsomaan, mihin yhdessä pystyvät. Kun työ on tehty, he tulevat median eteen avoimesti kertomaan, millaisiin kompromisseihin he ovat yhteisessä linjassaan päätyneet. Demarit joutuvat leikkaamaan liikaa ja kokoomus tyytymään vähempään julkisen sektorin silpomiseen. Ja sitten tehdään reaalipolitiikkaa ja otetaan vastaan opposition moitteet ihan kaikesta, mitä joudutaan tekemään. Ehkä jossain vaiheessa joku hoksaa kysyä: oliko meillä oikeasti muita vaihtoehtoja?

Ukrainan ortodoksiset kirkot ja Venäjän hyökkäyssota

Petteri Lalu

Sen jälkeen, kun Venäjä helmikuussa 2022 aloitti laajan hyökkäyksensä Ukrainassa ovat monet varmasti tulleet tietoisiksi Venäjän ortodoksisen kirkon johtajan patriarkka Kirillin sotaista retoriikasta. Selostin tätä aihetta Vartija-lehden artikkelissa *Kirillin sotaista mieltä ja kieltä*.^[1]

Huomattavasti vähäisemmälle huomiolle ovat jääneet Ukrainan ortodoksisten kirkkojen kannanotot ja sodasta seuranneet tapahtumat. Käsittelen niitä tässä kirjoituksessa, jonka taustana on Vartija-lehden ja Töölön seurakunnan 15.2.2023 järjestämässä Ukraina, Venäjä ja kristillisyys -paneelikeskustelussa pitämäni alustus.^[2]

Tarkasteluni kohteina ovat Ukrainan ortodoksinen kirkko (jatkossa UOK tai autonominen kirkko) ja vuoden 2018 autokefaliahankkeen aikana muodostettu Ortodoksinen kirkko Ukrainassa (jatkossa OKU tai autokefaalinen kirkko). Ne molemmat ovat kanonisesti tunnustettuja ortodoksisia kirkkoja – vaikkakaan ne eivät tunnusta toisiaan. Tietynlaista päällekkäisyyttä kuvaa se, että molempien kirkkojen johtajia kutsutaan Kiovan ja koko Ukrainan metropoliitoiksi.

Ukrainan autonomiseen kirkkoon (UOK) on yleisesti viitattu lisäämällä sen nimen tai nimilyhenteen perään tunniste ”Moskovan patriarkaatti (MP)”. Kirkko itse ei tällaista lisänimeä ole halunnut kantaa, vaikka se on Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ollut edelleen osa Venäjän ortodoksista kirkkoa. Monet ukrainalaiset ovat erityisesti vuoden 2014 tapahtumien jälkeen pitäneet UOK:a leimallisesti Venäjä-mielisenä

organisaationa, jonka toiminta on vaaraksi Ukrainan valtiollisuudelle. UOK on kiistänyt tällaiset väitteet.

UOK:n itseymmärryksen kannalta Venäjän hyökkäyssodan alku oli merkittävä käännekohta. Kirkon johtaja, metropoliitta **Onufri** esiintyi hyökkäyksen alussa surullisena mutta päättäväisenä ja totesi: ”On tapahtunut katastrofi. Valitettavasti Venäjä on aloittanut sotatoimet Ukrainaa vastaan. [– –] Tällaiselle sodalle ei ole mitään oikeutusta Jumalalta eikä ihmisiltä”. Hän kehotti ukrainalaisia puolustamaan maansa itsemääräämisoikeutta ja koskemattomuutta.

Venäjän hyökkäys johti UOK:ssa siihen, että useissa sen seurakunnissa papisto lakkasi jumalanpalveluksissa muistelemasta, eli kantamasta lojaliteettia osoittavia esirukouksia patriarkka **Kirillin** puolesta. Tämä on ortodoksisessa maailmassa jo melkoisen väkevä kannanotto.

Ukrainan autokefaalisen kirkon (OKU), johtajan metropoliitta Epifanioksen isänmaallinen ja puolustustaistelulle tukensa antanut lausunto oli tuskin kenellekään yllätys. OKU:n jumalanpalveluksissa luetaan nykyisin erityisiä rukouksia isänmaan puolesta. Niissä pyydetään suojelusta maata puolustaville sotilaille sekä vihollisten katoamista ”niin kuin savu hajoaa” (Ps. 68). Ukrainalaisten rukousten sävy on täysin erilainen kuin se mauton paatos, jolla Venäjän ortodoksinen kirkko yhdessä valtiojohdon kanssa julistaa. Ehkä ukrainalaiset ortodoksit ovat säilyttäneet aidommin ja kypsemmin Dneprin kasteen vaikutuksen.

Kirkon (OKU) johto pitää näkyvästi yhteyttä valtion ja asevoimien johtoon, mikä näkyy muun muassa sen verkkosivuilla.[3]

Osana kolminkertaista ekteniaa[4] on luettava tämä rukous:

”Rukoilemme Herraa, Jumalaamme, kuulemaan meidän syntisten rukousäänet ja suojelemaan koko Ukrainan kansaa hädän hetkellä ja armahtamaan palvelijoitaan, sotilaita ja varjelemaan heidät kuolettavilta haavoilta sekä kaikilta mielen ja ruumiin

sairauksilta, suojelemaan heitä kaikelta murheelta, onnettomuudelta, vihalta, epäonnelta ja antamaan heidän palata terveinä ja onnellisina, oi laupias Herra kuule ja armahda.”[5]

Ukrainan autonomisen kirkon (UOK) kriisi

Sota on johtanut Ukrainan autonomisen ortodoksisen kirkon (UOK) kriisitilanteeseen. Sen kirkolliskokous päätti toukokuussa 2022 irrottautua Venäjän ortodoksisesta kirkosta. Päätöksen toimeenpano on kuitenkin jäänyt puolinaiseksi ja sen takia UOK:n nykyinen kanoninen asema on epäselvä.

Tilanteeseen pettyneet UOK:n papisto ja maallikot lähettivät 13.1.2023 kirkkonsa synodille tiukkasävyisen kirjeen. Siinä yli tuhat allekirjoittajaa (joukossa ei yhtään piispaa) tiedusteli tiukkaan sävyyn, onko heidän kirkkonsa jo itsenäinen vai jonkin muun ortodoksisen paikalliskirkon osa ja onko ero Venäjän ortodoksisesta kirkosta vahvistettu? Lisäksi kirjoittajat kysyivät, tuomitseeko synodi patriarkka Kirillin sotaa tukevat lausunnot ja sen, että Venäjän ortodoksinen kirkko on liittänyt itseensä laittomasti Krimin ja muiden Venäjän miehittämien alueiden UOK:n hiippakuntia.[6]

Moskova toimii tässä tilanteessa kuin parisuhteessa hylätty huonokuuloinen kumppani. Sen näkökulmasta mikään ei ole muuttunut. Kirkkojärjestyksen mukaan UOK on edelleen Venäjän ortodoksisen kirkon yhteydessä, ja metropoliitta Onufri on Moskovan patriarkaatin pyhän synodin ensimmäinen pysyvä jäsen, vaikkei ole sodan alkamisen jälkeen sen kokouksiin osallistunut.[7]

Tällä hetkellä noin kymmenen prosenttia Ukrainan autonomisen kirkon (UOK) seurakunnista on siirtynyt autokefaaliseen kirkkoon (OKU).[8] Siirrokset vahvistavat pitkään jatkunutta trendiä, jossa ukrainalaiskansallinen ortodoksinen kirkko vahvistuu venäläiseksi mielletyn kirkon kustannuksella. Toisaalta 90 % seurakunnista on

toistaiseksi jäänyt UOK:n yhteyteen, joka todistaa sen olevan edelleen tärkeä monille ukrainalaisille.

Ukrainan valtiolliset toimijat suhtautuvat Ukrainan autonomiseen kirkkoon (UOK) erittäin epäilevästi. Presidentti **Volodymyr Zelenskyi** antoi joulukuussa 2022 asetuksen, jonka tavoitteena on estää uskonnollisin perustein tapahtuva yhteiskunnan jakautuminen. Venäjän vaikuttaminen Ukrainan autonomisen kirkon (UOK) kautta pyritään torjumaan tavalla, joka on kansainvälisen oikeuden vakaumuksenvapauden periaatteiden mukainen.[9]

Ukrainan autonomisen kirkon (UOK) toiminnan lisäksi Ukrainan viranomaiset ovat puuttuneet hiljattain myös sen oikeuteen käyttää tärkeimpiä kirkollisia rakennuksia. Esimerkkinä tästä on Kiovan luolaluostari. Ukrainan turvallisuuspalvelu teki luostariin viime marraskuun lopussa etsinnän, jonka tuloksena sieltä ilmoitettiin löytyneen Venäjä-mielistä propagandakirjallisuutta. Ukrainan valtio irtisanoi vuokrasopimukset, jonka perusteella UOK oli pitkään ollut yksinomainen toimija Kiovan luolaluostarin katedraaleissa.

Päätöstä vuokrasopimusten irtisanomisesta korosti se, että Ukrainan autokefaalisen kirkon (OKU) johtaja, metropoliitta Epifanios toimitti yhdessä kuuden piispan kanssa joulupäivän liturgian 7.1.2023 Kiovan luolaluostarin Uспеніen kirkossa. Tapahtuma oli näyttävä, lähes voitonjuhla. Sen merkitystä kuvattiin siten, että luostarin alueella toimitettiin ensimmäistä kertaa 300 vuoteen ukrainankielinen jumalanpalvelus. Kansankielisestä palveluksesta tuskin oli kysymys, eiköhän siinä käytetty kirkkoslaavin ukrainalaista varianttia.

Venäjän hyökkäyssodan aiheuttamassa kireässä tilanteessa kaikkien kirkollisten kiistojen osapuolten retoriikka ja niistä seuraavat tulkinnat ovat erittäin kärjekkäitä. Silti kirkkojen käytännön työ seurakunnissa ja luostareissa on todennäköisesti juuri niin normaalia kuin se sodan olosuhteissa on mahdollista.

Kirkot sodan alla

Seurasin sodan alettua etänä ukrainalaisten ortodoksisten kirkkojen jumalanpalveluksia. Suurimman vaikutuksen minuun tekivät Kiovasta matalalla resoluutiolla striimatut liturgiat, joita autokefaalisen kirkon (OKU) metropoliitta Epifanios toimitti sodan olosuhteissa hyvin pienen seurakunnan kanssa. Toisinaan kirkkokansan joukossa vilahteli yksi tai kaksi maastopukuista sotilasta, jotka olivat saaneet palvelukseensa tauon osallistuakseen ehtoolliseen. Vielä riipaisevampi oli kuva, jossa kerrottiin toimitettavan liturgiaa Harkovan metron maanalaisella asemalla. Valitettavasti katseltavaksi tuli myöhemmin vieläkin järkyttävämpää kuvamateriaalia tuhotuista kirkoista ja venäläisten tekemistä kammottavista sotarikoksista.

Pääosa sodan aikana uskonnollisille yhteisöille aiheutuneista tuhoista on kohdistunut paradoksaalisesti Ukrainan autonomisen kirkon (UOK) pyhäkköihin ja luostareihin, vaikka juuri siihen kohdistuvan vainon lopettamisen on Venäjän valtion ja ortodoksisen kirkon johto maininnut ”sotilaallisen erikoisoperaationsa” tavoitteeksi.

Venäläisten sotilaiden tekemien ja erityisesti siviileihin kohdistuneiden sotarikosten paljastuminen korostaa sodan luonnetta kansakunnan selviytymistaisteluna. Puolustaja ei taistele ainoastaan itsemääräämisoikeudestaan, maastaan ja sen koskemattomuudesta, vaan suojelee omaa kansaansa vihollisen julmuuksilta. Hyökkäyksen kohteena olevalla ei ole etuoikeutta pohtia teoreettisesti onko sen taistelu mahdollisesti oikeutettua puolustussotaa – toimintatavan sanelee pikemminkin välttämättömyys. Vaihtoehtona on oman kansan fyysinen ja henkinen tuhoutuminen.

Suomessa loppuvuodesta 2022 vieraillut Ukrainan autokefaalisen kirkon (OKU) pastori **Serhi Berežnoi**, joka kuuluu myös maassa toissa vuonna perustettuun sotilaspapistoon[10], on joutunut tehtävässään vastaamaan useasti sotilaiden kysymyksiin: ”isä, onko vihollisen tappaminen syntiä?” Hän kertoo vastaavansa

seuraavasti: ” Te, ette mene tappamaan vihollista. Te menette suojelemaan lapsianne, vaimojanne, sisarianne, veljiänne, isiä, äitejä – kaikkia ukrainalaisia.”[11]

Viitteet

- [1] Lalu, Petteri, Kirilin Sotaisa kieli ja mieli, Vartija 4.10.2022, <https://www.vartija-lehti.fi/kirillin-sotaisa-kieli-ja-mieli/>
- [2] Ukraina, Venäjä ja kristillisyys -paneelikeskustelu, Vartija ja Töölön seurakunta, <https://www.seurakuntatoolo.fi/tapahtumat/2023-02-15/ukraina.-venaja-ja-kristillisyys-paneelikeskustelu>
- [3] Православна Церква України, <https://www.pomisna.info>
- [4] Ektenia on ortodoksisessa kirkossa diakonin tai pastorin lukema rukoussarja lyhyitä anomuksia, joihin kuoro vastaa ”Herra armahda” tai Anna Herra”. Kolminkertainen ektenia (Потрійна екте́нія) koostuu kahdesta rukouksesta opettavien puolesta ja kiitosrukouksesta, jotka luetaan liturgian (ehtoollisjumalanpalvelus) opetusosuuden jälkeen ennen eukaristian eli ehtoollisosuuden alkua.
- [5] Особливі молитви за Україну, <https://www.pomisna.info/uk/vsinovyny/osoblyvi-molytvy-za-ukrayinu/>
- [6] The clergy and laity of the UOC-MP demand answers to 10 questions regarding the status of their Church and withdrawal from the ROC, https://risu.ua/en/the-clergy-and-laity-of-the-uoc-mp-demand-answers-to-10-questions-about-the-status-of-their-church-and-withdrawal-from-the-roc_n135802
- [7] Устав Русской Православной Церкви, <http://www.patriarchia.ru/db/document/133114/>
- [8] Переходи до ПЦУ, https://twitter.com/perehody_do_PCU/status/1621091079037804545
- [9] Указ президента України №820/2022, <https://www.president.gov.ua/documents/8202022-45097>

[10] Verkhovna Rada adopts bill on military chaplaincy service, <https://df.news/en/2021/11/30/verkhovna-rada-adopts-bill-on-military-chaplaincy-service/>

[11] Proctor, Marika, Priesthood, Politics and Propaganda: One Clergyman's Life in War-Torn Ukraine, <https://wordandway.org/2022/08/03/priesthood-politics-and-propaganda-one-clergymans-life-in-war-torn-ukraine/>

Venäjän kirkko valitsi keisarin

Kristuksen sijaan

Pauli Juusela

Muutamia rohkeita sentään löytyy. *The Moscow Times* -lehti kertoi englanninkielisillä sivuillaan 11.2.2023 venäläisistä papeista ja uskonnollisista johtajista, jotka kritisoivat sota. Lehti itse käyttää englanninkielisessä versiossaan sodasta sanaa sota eikä erikoisoperaatio, jota **Vladimir Putinin** diktatuuri Venäjällä vaatii käyttämään.

Lehti kertoo ortodoksipapista nimeltä **Maxim Nabigin**. Arkangelin Pyhän Mikaelin seurakunnan pappi on ollut hylkiö kotikylässään Etelä-Venäjällä siitä lähtien, kun hän pääsiäissaarnassaan tuomitsi Ukrainan sodan rikoksena, mitä se onkin. Hän halusi jakaa sydämensä tuskan seurakuntalaisilleen. Saarnan jälkeen Nabigin kutsuttiin turvallisuuspalvelu FSB:n puhutteluun ja hänen toimistaan ilmoitettiin myös kirkon viranomaisille Moskovaan. Hän kertoo lehden haastattelussa, ettei hänen omassa hiippakunnassaan ole toisinajattelijoita: ”Ihmiset joko pelkäävät puhua tai sitten he tukevat sitä, mitä Ukrainassa tapahtuu. Kylässäni on vain kaksi ihmistä, jotka ajattelevat samoin kuin minä ja he ovat molemmat sekulaareja, uskonnottomia.”

Venäjän hyökkäyksestä Ukraina on kulunut kohta tasan vuosi. Tai oikeastaan sota on käyty jo vuodesta 2014, mutta helmikuun 24. päivä 2022 Venäjä paljasti korttinsa niillekin, jotka halusivat uskoa jotain muuta kuin mitä näkivät. Alusta lähtien Venäjän ortodoksinen kirkko patriarkkansa **Kirillin** johdolla on seisonut tsaarin eli presidentin tukena. Miksei seisoisi, sillä niin se on seisonut jo pitkään. Se on valtiovallan rinnalla vuosien ajan valmistellut kansalaisten mieliä mahdolliseen sotaan. Venäjä on sille Kolmas Rooma, maa, jolla on maailmassa messiaaninen tehtävä oikean uskon puolustajana, siis pyhä maa.

Putin antoi tammikuussa 2018 Valamon Luostarissa Laatokalla haastattelun, jossa hän totesi ortodoksisen kirkon olleen aina tärkeä osa Venäjän kansallista valtiota. Suomen entinen Moskovon suurlähettiläs Hannu Himanen kertoi Helsingin yliopiston tiedekulmassa pidetyssä paneelikeskustelussa 2018, että Putinille sopii ajatus, että valtionpäämies ei ole vastuussa niinkään kansalle kuin Jumalalle. Kirkko on valtiolle alamainen ja palvelee Putinin politiikkaa. Kirkko ja kaupunkiin haastatteleman teologian tohtori **Heta Hurskainen** Itä-Suomen yliopistosta sanoo, että Venäjän ortodoksinen kirkko katsoo olevansa valtion yläpuolella tuomassa sille moraalista pohjaa. Putinilla ja patriarkalla on sama suunta: Putin tavoittelee maallista suuruutta, Kirill haluaa kirkkonsa haltuun sen syntysijat Ukrainassa.

Olen seurannut Venäjän hengellistä varustautumista Kirkko ja kaupungin uutispäällikön roolissa vuosien ajan. Kaksi viikkoa ennen sotaa haastattelin Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutin tutkija **Elina Kahlaa**. Hän nosti esiin sen, miten sodan pyhyys on viime vuosina korostunut ja kuinka sodalle pyhitettyjä temppeleitä ja teemapuistoja nousee eri puolille Venäjää. Venäjällä usko ja sotilaallinen voitto on historian saatossa opittu kytkemään yhteen ja erityisen merkityksellinen asia tässä oli toinen maailmansota. Siitä puhutaan Venäjällä Suurena isänmaallisena sotana, jossa voitettiin lähes yksin natsit. Nyt Venäjä käyttää propagandassaan Ukrainasta termejä natsi ja fasisti ja myös satanistit.

Kristuksen ja armon sijasta Venäjän kansalaisuskonto suosii Kahlan mukaan puhetta kaikkivaltiaasta voimakkaasta Jumalasta. Siihen liittyy oman kansakunnan erityislaadun korostaminen, kansakunnan yhteys. ”Kysymys ei ole niinkään siitä, mihin uskot, vaan siitä, oletko valmis uhraamaan henkesi kansan puolesta”, Kahla kiteytti haastattelussa.

Venäjän vihollisen korostetaan tulevan aina lännestä, ja mielikuvakamppailussa kaivetaan esiin esimerkkejä historiasta ja käytetään surutta teologista sanastoa. Rappeutuneesta Euroopasta puhutaan halventavalla *Gayropa*-termillä. Kirkko vastustaa seksuaalivähemmistöjen oikeuksia, kannattaa naisten ja lasten oikeuksien

rajoittamista, vastustaa aborttia ja haluaa rajoittaa sananvapautta. Tavoite on tukea perinteistä perhettä, kristillisenä pidetyn yhteiskunnan ydinyksikköä. Mies on perheen pää ja nyrkki.

Nämä asiat ovat olleet esillä Venäjän kirkon kannanotoissa myös sodan aikana. Kun patriarkka Kirill saarnasi Kristus Vapahtajan katedraalissa pari viikkoa sodan alkamisen jälkeen, hän kytki Ukrainan sodan suorastaan metafyyssiseen kamppailuun Pride-kulkueiden, ”homoparaatien” synnillisyyttä vastaan. Hän totesi Venäjän puolustavan vainottuja kirkkonsa jäseniä. Sen Venäjä on tehnyt muun muassa tuhoamalla vuodessa noin 500 kirkkoa ja muuta uskonnollista rakennusta.

Syyskuussa 2022 **Kirill** lupasi, että jos sotilaat kaatuvat sodassa isänmaan puolesta, he pääsevät Jumalan luo ikuiseen elämään ja kunniaan. Kirkon tuki sodalla ei ole vähentynyt, vaan pikemminkin vahvistunut.

Mahdolliset kriitikot on hiljennetty tai he asuvat maanpaossa ulkomailla. Yksi heistä, Yhdysvalloissa asuva tutkija **Sergei Chapnin** kirjoitti helmikuun alussa avoimen kirjeen Kirilliä seuraaville lakeijoille, maan muille ortodoksipiispoille. Kirjeessä hän vetoaa siihen, että piispojen pitäisi palvella Jumalaa eikä keisaria. Chapnin sanoo, etteivät piispat voi viimeisellä tuomiolla vedota arvoonsa ja titteleihinsä, vaikka ottaisivat piispallisen asunsa arkkuun. Hänen mukaansa piispat ohjaavat laumaansa pois evankeliumin sanomasta.

Samaa sanoi Saksan liittopresidentti **Frank-Walter Steinmeier** Kirkkojen maailmanneuvoston kokouksessa syyskuun alussa. Hänen mukaansa ”Venäjän ortodoksisen kirkon johtajat ovat johtamassa jäseniään ja koko kirkkoa kulkemaan tietä, joka pilkkaa Jumalaa.” Steinmeier piti kokouksen suurimman puheen, jota Venäjän kirkon kokoukseen mukaan otetut edustajat kuuntelivat vaieten. Jostain syystä maailman suurimman ekumeenisen järjestön viestintä piilotti verkkosivuiltaan puheen sisällön.

Kirkkojen maailmanneuvosto on tuominnut sodan ja varovasti Venäjänkin toimet. Samaan aikaan se pitää yllä diplomaattisia suhteitaan Venäjän kirkkoon, vaikka se joutuu siinä hyväksikäytetyksi. Venäjän kirkon ulkoasioista aiemmin vastannut metropoliitta **Ilarion** on kuvannut osastonsa tehtävää kirkon puolustusministeriöksi. Venäjän kirkko vahtii ekumeniassa omaa etuaan ja kääntää sen propagandan välineeksi. Niin se on tehnyt Neuvostoliiton ajoista alkaen: toiminut valtion ulkosuhteiden jatkeena. Valtio puolestaan on miehittänyt kirkon johdon omilla miehillään. Kirill ja Putin ovat veljiä KGB:stä.

Kirkkojen maailmanneuvoston lisäksi myös Vatikaani on vältellyt suoraa Venäjän tuomitsemista, ainakin siksi, että se haluaa ylläpitää mahdollisuutta diplomatiaan. Paavi on sanonut haluavansa tavata sekä Putinin että **Volodymyr Zelenskyin**. Toki paavi **Franciscus** on sanonut, ettei Kirillin pitäisi asettaa itseään Putinin kuoripojaksi ja tuominnut sodassa tapahtuneet sotarikokset. Ukrainalaiset odottavat paavilta enemmän.

Suomen kirkot ovat toimineet asiassa ryhdikkäästi. Esimerkiksi ortodoksisen kirkon arkkipiispa **Leo** on kuvannut tilannetta näin: ”Ajattelen, että näiden hirmutekojen tekijä kieltäytyy tunnustamasta Jumalaa luojakseen ja menettää siten oikean suunnan elämässään sekä rikkoo samalla koko suhteensa omaa itseään ja muita ihmisiä kohtaan. Tällaisen ihmisen on turha yrittää peitellä tekojaan maan mullalla tai jätessäkeillä julkiselta saatikka Jumalan katseelta. Jumala tuntee Ukrainan marttyyrien nimet.”

Venäjän protestantit ja Venäjän sota Ukrainaa vastaan

Maija Penttilä

Protestantit Venäjällä ja Ukrainassa

Protestantit ovat Venäjällä vähemmistö, johon kuuluu alle prosentti kansalaisista. Suurin osa venäläisistä protestanteista on evankelisia baptisteja, ja suurin rekisteröityjen seurakuntien määrä taas on helluntailaisilla.

Venäjän kolme isoa protestanttisten kirkkojen unionia ovat: presidentti **Petr Mitskevichin** johtama baptistien unioni; Venäläinen evankelisten kristittyjen baptistien liitto (*Rossijski sojuz evangelskih Hristian baptistov*) sekä kaksi lähes samannimistä helluntailaisten unionia: piispa **Eduard Grabovenkon** johtama Venäläinen evankelisen uskon kristittyjen helluntailaisten kirkko (*Rossijskaja Tserkov hristian very evangelskoi pjatidesjatnikov*), josta käytetään lyhennettä RTshVE, ja piispa **Sergei Rjahovskin** johtama Venäjän evankelisen uskon kristittyjen yhdistynyt liitto (helluntailaiset) (*Rossijski obedinennyi sojuz hristian very evangelskoi (pjatidesjatnikov)*), jonka lyhenteeksi on vakiintunut ROSHVE. Protestanttisten kirkkojen ryhmässä luterilaisuus on hyvin pieni vähemmistön vähemmistö.[1]

Protestantit ovat vähemmistö myös Ukrainassa, mutta väestöstä kuitenkin 2–3 prosenttia on protestantteja, ja yli neljännes maassa rekisteröidyistä kirkkokunnista on protestanttisia kirkkoja. Ukrainan protestanttisella moninaisuudella on pitkä historia, sillä evankelinen liike ja baptistit ovat Pietarin ja Kaukasian reittien lisäksi tulleet Venäjälle Ukrainan kautta. Neuvostoliiton ensimmäisen helluntaiseurakunnan taas perusti Ivan Voronaev neuvosto-Ukrainan Odessaan 1920-luvulla.

Neuvostoaikana Ukrainaa pidettiin Neuvostoliiton ”raamattuvyöhykkeenä” ja uskonnoilla oli enemmän vapauksia, muun muassa julkaisutoimintaan liittyen, kuin neuvosto-Venäjällä.[2]

Ukrainassa ja Venäjällä uskontolainsäädäntö on myös kulkenut eri suuntiin Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Neuvostoliiton vuoden 1990 uskonnonvapauslakia, joka antoi yhtäläisen aseman kaikille uskonnoille, alettiin Venäjällä kritisoida heti ja sitä kiristettiin jo vuonna 1997. Ukrainassa sen sijaan vuoden 1990 demokraattinen uskontolaki jäi voimaan. Ukrainan perustuslakiin on myös kirjattu uskonnollisen moninaisuuden ihanne, toisin kuin Venäjällä, eikä Ukrainassa myöskään ole ollut Venäjän tavoin vain yhtä vahvaa ortodoksista kirkkoa, mikä on myös vaikuttanut Ukrainan uskonnolliseen moninaisuuteen.[3]

Ukrainan ja Venäjän protestanttien välit ovat historiallisesti läheiset. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen ukrainalaiset perustivat monia evankelis-karismaattisia kirkkoja Venäjälle ja olivat niissä pastoreina viime vuosiin asti. Suhteet ovat kuitenkin kiristyneet Venäjän Krimin valtaukselta lähtien, jolloin venäläiset protestantit eivät kritisoineet naapurimaan osittaista valloittamista. Muun muassa ROSHVE:n piispa Sergei Rjahovski vieraili Krimillä, jota ukrainalaiset pitivät avoimena tukena Venäjän Krimin valtaukselle. Edes patriarkka Kirill ei osoittanut yhtä suoraa tukea Krimin valtaukselle tuossa vaiheessa.

Venäjän protestanttien reaktioita Venäjän sotaan Ukrainaa vastaan

Kun Venäjä helmikuussa 2022 aloitti aggressiivisen hyökkäyssodan Ukrainaa vastaan, venäläiset kirkot reagoivat eri tavoin. Yleisin reaktio oli täysi hiljaisuus. Taustalla vaikuttivat muistot neuvostoaikaisista maanalaisia ajoista, jotka ovat jättäneet saarretun kirkon mielialan sekä yrityksen pysyä omalla uskonnollisella alueella mahdollisimman kaukana yhteiskunnasta. Venäjällä ihmiset nopeasti tietävät, mitä uusia lakeja tulee noudattaa ja mitkä eivät ole niin tärkeitä. Nyt moni

osasi vaieta. Näin ovat pääosin toimineet esimerkiksi RTsHVE ja baptistit. Baptistiunionin viestinnässä ei puhuta sodasta tai ”sotilaallisesta erityisoperaatiosta” mitään, mutta käytetään kuitenkin Venäjän propagandistien ilmauksia, kuten ”ystävällismieliset maat”. Liki ainoaksi baptistiunionin toimeksi, jonka voi tulkita protestiksi maan hallitusta vastaan, on jäänyt toive saada vapautus liikekannallepanosta uskonnollisen vakaumuksen vuoksi, mutta tämä on viranomaisten taholta jätetty huomiotta. Osassa evankelisia ja baptistikirkkoja politiikasta puhuminen on kirkkoissa jopa kielletty kirkosta erottamisen uhalla.

Hiljaisuus oikeutetaan vetoamalla siihen, että kirkko ei ole mukana politiikassa. Myös Venäjän toimien jonkinlaisesta hyväksymisestä neuvotellaan. Venäläisen evankelisuuden tutkijoiden **Nadezhda Beljakovan** ja **Vera Kljuevan** mukaan saatetaan pohtia, että sodan tosiasiallinen syy on ulkomailla. Tällöin ei puhuta Venäjän hallituksen tukemisesta ja sen politiikan hyväksymisestä kokonaisuutena, mutta kuitenkin pohditaan, että ”kollektiivinen länsi” on syyllinen. Monet evankeliset ovat vakuuttuneita, että lännessä on valtava moraalinen rappio ja Venäjän presidentin puhe traditionaalisista arvoista saa vastakaikua. Sodan vastustamista jarruttaa vakuuttelu: ”Emme tiedä mitään loppuun asti, he eivät kerro meille totuutta. Pysytään siis hiljaa.”[4]

Toinen tapa, jota helluntailaisissa piireissä on ollut esillä, on kutsut laajamittaiseen rukoukseen ja paastoon ”tilanteen puolesta Ukrainassa”. Molemmat helluntaiunionit ja niiden suurimmat jäsenkirkot Venäjällä kutsuivat rukoukseen ja paastoon heti sodan syttymisen jälkeen, mutta nämä rukouskutsut ovat vuoden aikana vähentyneet tai jääneet kokonaan pois.

Kolmatta reaktiota sotaan ilmentää ROSHVE:n muutos yhä patrioottisempaan suuntaan. Sen kotisivu on kuluneen vuoden aikana alkaneet osoittaa yhä selvemmin tukea Venäjän linjalle. Piispa Rjahovski on ainoana protestanttina Venäjän federaation presidentin alaisuudessa toimivan uskonnollisten yhdistysten yhteistyöneuvoston pysyvä jäsen. Tässä ominaisuudessa hän oli maaliskuussa 2022

mukana Venäjän duuman *Traditionaaliset uskonnot natsismia ja fasismia vastaan 2000-luvulla* -pyöreän pöydän keskustelussa, jossa hän varsin epämääräisin sanakääntein puolusti Venäjän toimia ja vakuutti, etteivät he liiku vihasta vaan vain rakkaudesta, joka voi poistaa pahan.

Rjahovski oli myös mukana syyskuun lopussa Venäjän yksipuolisessa vallattujen alueiden liittämistilaisuudessa Kremlissä, ja sen jälkeen kertoi aikovansa perustaa seurakuntia näille alueille. Vuoden 2023 tammikuussa Venäjän valtion duuman pyöreänpöydän keskustelussa: *Kirkko, valtio, armeija: yhteistyön historiallinen traditio ja nykyaikaiset aspektit*, Rjahovski kertoi, että hänen edustamiensa protestanttisten tunnustuskuntien periaatteellinen positio on aina olla kansansa kanssa.

Ukrainan protestantit eivät ole katsoneet Venäjän protestanttien toimintaa tyytyväisinä. Heidän mukaansa Venäjän protestantit ovat hyvin varovaisia, pelkäävät negatiivisia seurauksia eivätkä toimi yhteiskuntansa omatuntona. He ovat pyytäneet henkilökohtaisissa yhteydenotoissa ja avoimissa kirjeissä sodan vastustamista, selitystä Rjahovskin sanoista valtion duumassa tai kirkkojen irtaantumista Rjahovskin unionista. Erityistä ihmetystä on herättänyt lause ”Miten voi tappaa rakkaudella?” Kun näihin ei ole tullut muuta vastausta kuin ympäripyöreitä ja sekavia ”vain Kristuksen rakkaus voittaa pahan” -vastauksia, monet ukrainalaiset kirkot ovat katkaisseet suhteet venäläisiin sisarkirkkoihin.[5] Rjahovski on sanonut, että ukrainalaiset vaativat liikaa, eivätkä he aio tehdä vaadittua. Hänen mukaansa vaatimukset on tehty maailmalla leviävän russofobian hengessä. Myös hän vetoaa evankeliseen opetukseen: kirkko ei ole osallinen politiikkaan.

Rjahovski kuitenkin nähdään niin poliittisena toimijana, että Ukrainan presidentin **Volodimir Zelenskyin** Kansallinen turvallisuus- ja puolustusneuvosto lisäsi hänet tammikuussa 21 ortodoksipapin kanssa pakotelistalle Venäjän Ukrainaa vastaan käymän sodan julkisesta tuesta ja oikeuttamisesta. Helluntaipiireissä tämä on otettu osin kunnianosoituksena. Venäjän hallitusmyönteisen

uskontoanalyytikko **Roman Lunkinin** mukaan evankelisten menneisyyden haaveet ovat toteutuneet: ”Rjahovskin sisällyttäminen Moskovan patriarkaatin edustajien joukkoon Ukrainan presidentin pakotelistalle – vahvisti protestantismin uuden roolin nyky-Venäjällä. Protestanttinen yhteisö on löytänyt paikkansa sosiaalisella sfäärillä, ja viranomaiset puolestaan ovat määrittäneet sen paikan valtion politiikassa – itse asiassa ortodoksisuuden yhteyteen”. Kremlin propagandaan nojaten Lunkin päättelee, että helluntailaisuuden kasvojenpesussa auttoi Jarovajan lain perusteella tehty lähetystyön kontrolli 2016 sekä 2021 alkaen tehdyt ”Ukrainan ja muiden länsimaisten kirkkojen puhdistamiset Venäjällä”.^[6]

Vielä yksi reaktio sotaan on ollut aktiivinen toimiminen eli kirkkojen tekemä vapaaehtoistyö Ukrainan pakolaisten parissa. Myös tämä on herättänyt monenlaisia tunteita rajan eri puolilla, mutta monelle ruohonjuuritason työ tai rahan lahjoittaminen siihen ovat ainoita mahdollisuuksia toimia. Luhanskista ja Donetskista on usein mahdollista matkustaa vain Venäjälle niin sanottuja humanitaarisia käytäviä pitkin. Evankeliset toimijat ovat auttaneet pakolaisia Venäjällä ja nämä verkostot ovat myös auttaneet osan paenneista jatkamaan matkaa Pohjoismaihin ja Baltian maihin.

Kirkkojen liikkumatila ja viranomaisten antamat signaalit

Protestanttisten kirkkojen liikkumatila on Venäjällä pieni. Moni sotaa avoimesti vastustanut pappi on lähtenyt Venäjältä. Moni kirkko on myös lähtenyt Rjahovskin unionista, mutta sitä ei sisäpiirilähteiden mukaan tulla koskaan kertomaan virallisesti. Yksittäiset baptistipapit ovat kritisoineet avoimesti sotaa, mutta he ovat usein itse lähteneet baptistien unionista. Vaikka he ovat itse avoimesti sodanvastaisia, tutkijat ovat eettisesti vaikeassa tilanteessa nimeämällä heitä. Venäjällä on nyt yleistä laatia luetteloita eri kansalaisryhmien kannasta Venäjän sotaan Ukrainaa vastaan, mikä aiheuttaa yksilöille vaaraa.

Jo maaliskuuhun FSB:n (*Federalnaja sluzhba bezopaznosti*) upseerit vierailivat kirkkojen johtajien luona ja suosittelivat olemaan puhumatta ”akuuteista poliittisista aiheista”. Beljakovan ja Kljuevan anonymisti haastatteleminen evankelisten mukaan peruslinja on se, että kirkot pysyvät hiljaa ja viranomaiset ovat tyytyväisiä. Tämä koskettaa suurinta osaa kirkkoja, mutta niiden, jotka saavat valtionavustuksia, on osoitettava lojaaliutensa selkeämmin, kuten mitä ilmeisimmin ROSHVE:n tapauksessa. Osa kirkkoista myös pyrkii olemaan ottamatta avustuksia valtiolta, sillä ”viranomaisten läheisyydestä on maksettava”. [7]

Kirkoilla on koko ajan uhkana, että niitä pidetään ulkomaisina agentteina, koska protestanttisuudella on läntisen uskonnon leima ja myös monia kontakteja länteen. Viranomaiset antavat ajoittain signaaleja siitä, mitä mielivaltaista voisi tapahtua. Esimerkiksi latvialaisperustainen uuskarismaattinen Uusi sukupolvi -kirkko oli elokuussa eri puolilla Venäjää ratsioiden kohteena. Jehovan todistajien tavoin se on julistettu ei-toivotuksi Venäjällä, jota perustellaan väitteellä, että se tukisi Venäjällä kiellettyä Ukrainan Azov-pataljoonaa.

Lopuksi

Neuvostoliiton traumaattinen kokemus vainojen pelosta ja taito olla hiljaa ja näkymättöminä ovat tulleet hallitsemaan venäläisten protestanttien valtavirtaa. He ovat psykologisesti puristuksessa. Samaan aikaan uskovat myös käyttävät nykyistä tilannetta yrittäessään legitimoida asemansa viranomaisten silmissä. Tämän vuoksi Venäjän evankelisia johtajia ei Beljakovan ja Kljuevan mukaan pidä nähdä vain passiivisina uhreina: Neuvostoliiton kokemus antoi heille taitoa olla vuorovaikutuksessa epäystävällisten viranomaisten kanssa, löytää kompromisseja heidän kanssaan ja kehittää omia selviytymisstrategioitaan. [8] Suurin osa kirkkoista tasapainottelee ei-toivotun organisaation ja Putinin hallinnon mielistelijän välimaastossa.

Kirjallisuus

Appeal to the pastors and ministers 2022 <https://www.wolukr.org/appeal-to-the-pastors-and-ministers-of-the-word-of-life-fellowship-of-churches-in-russia/>, viitattu 17.2.2023.

Beljakova, Nadezhda & Kljueva, Vera (2023) Rossijskie evangeliki v lovushke (Venäläiset evankeliset ansassa) https://shaltnotkill.info/rossijskie-evangeliki-v-lovushke.../ Viitattu 13.2.2023.

Kliueva Vera (2020) Soviet Pentecostals: The Exclusivity of the Excluded.

Teoksessa: Mikeshin I. (toim.), *Eight Essays on Russian Christianities*. St Petersburg: Center for the History of Ideas, 132-155.

Lunkin, Roman (2023) Mechti protestantskoi Rossii. Kak evangelskie hristiane stali patriotami (Venäjän protestanttien haaveet: Miten evankelisista kristityistä tuli patriootteja). https://www.ng.ru/ng_religii/2023-01-31/9_544_dreams.html, viitattu 15.2.2023.

Löfstedt Torsten (2017) Pentecostals and Charismatics in Russia, Ukraine, and Other Post-Soviet States: History and Future Prospects. Teoksessa: Vinson S. – Yong A. – Lake M. (toim.) *Global Renewal Christianity: Spirit-Empowered Movements Past, Present, and Future: Volume 4: Europe and North America*. Florida: Charisma House, 19-32.

Wanner Catherine (2007) *Communities of the Converted: Ukrainians and Global Evangelism*. Ithaca: Cornell University Press.

—(2009) Missionaries and Pluralism: How the Law Changed the Religious Landscape in Ukraine, Teoksessa: Onyshkevych L.Z. – Rewakowicz, M.G. (toim.) *Contemporary Ukraine on the Cultural Map of Europe*. Armonk: Routledge, 89-100.

Viitteet

- [1] Venäjällä toimii lisäksi pienempiä kirkkounioneja, joista voi mainita Evankelisten kristittyjen yhdistynyt kirkko (*Obedinennaja tserkov hristian vey evangelskoi*), joka on tällä hetkellä ainoa entisten neuvostomaiden helluntailaiset seurakunnat yhdistävä liitto. Yhdistyksellä ei ole virallisesti rekisteröityä rakennetta ja se pitää kiinni Neuvostoliiton perinteestä rajoittaa yhteyksiä valtioon. Beljakova & Kljueva 2023.
- [2] Wanner 2007; Kliueva 2020.
- [3] Wanner 2009; Löfstedt 2017.
- [4] Beljakova & Kljueva 2023.
- [5] Esim. Appeal to the pastors and ministers 2022.
- [6] Lunkin 2023.
- [7] Beljakova & Kljueva 2023.
- [8] Beljakova & Kljueva 2023.

Whom does the Estonian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate Serve?

Priit Rohtmets

Since the beginning of the Russian war in Ukraine, the Estonian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate has stood out with controversial public statements. In this article I analyse how the leaders of the Estonian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate speak about the ongoing war and how the Estonian society has reacted to the ambiguity in the church's rhetoric.

On 18th October 2022 Metropolitan **Yevgeny (Eugene)**, the head of the Estonian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate (EOC-MP), gave an interview, which was a day later shown in *Pealtnägija*, one of the most popular weekly shows on Estonian National Television. During the interview, he was reminded by the host **Uljana Kuzmina**, that when he was in the studio in spring, he had not given a clear assessment of what was happening in Ukraine. Almost eight months had passed and since then the world had learned about Bucha, Izjum, and other war atrocities, and therefore it was justified to ask again, whether the Metropolitan had formulated his attitude towards the war in Ukraine.

Yevgeny said that he had always considered the war evil and that's the reason why the church was against the war. However, when asked again, whether he was against the war that Russia was waging in Ukraine, he wasn't so sure anymore and distanced himself from holding Russia responsible for the war. Moreover, he wasn't willing to take a stand on the fairness or unfairness of the war: "Whether it is fair or unfair, we cannot always say, because after some time – I also said this in the previous interview – some documents, different views may come out, and then they start pointing the finger that he said this, but it wasn't actually so. The Church does not interfere in

politics in this matter, it tries to distance itself from evaluating the events. War as such is evil.”^[1]

Yevgeny more or less repeated the message, which he had delivered already in March 2022. Then he said that Russia’s interpretation of the events and the lack of information made it impossible for him to take a stand on who was to blame for the war: “Russia’s interpretation is that after a few days Ukrainian troops could have started the invasion. – – Three to five years pass, maybe even 50, and then some documents are found that completely overturn today’s interpretations of these events.” He was then asked to confirm his position that he did not want to condemn the Russian leadership for the invasion, and he responded: “I don’t know, I don’t have the right to express my opinion here, because I don’t know.”^[2]

The reaction to patriarch Kirill’s statement in September

The interview of Metropolitan Yevgeny in October was given after a series of events, which took place because of a sermon by Patriarch **Kirill** on 25th September, where the head of the Russian Orthodox Church (ROC) said that all soldiers who die in the line of duty in Ukraine have all of their sins forgiven. He was of course talking about Russian soldiers. Kirill compared their sacrificial death to that of Jesus.

Kirill’s sermon received a strong reaction from Estonian religious leaders and politicians. It wasn’t only the words of Kirill that caused such a heated reaction, but the ambivalent position of the EOC-MP, i.e., the fact that after more than 6 months the church had not managed to clearly state its position towards the war. As a result of that, throughout spring, summer and autumn there were articles published in Estonian media, explaining the historical and political position of the ROC and the EOC-MP and demanding the termination of the EOC-MP.^[3]

As an answer to these accusations, the EOC-MP claimed that they were attacked and forcefully drawn into politics by Estonian media. In August the Church published an

open prayer to all Orthodox in Estonia, to pray both in churches and homes that their flock would not decrease because of evil people, who want to harm the EOC-MP, and that there will be reconciliation. Although several church leaders, who had before the war belonged to the jurisdiction of the Patriarchate of Moscow, stopped praying for Kirill after the beginning of the war, Yevgeni continued to pray for his Patriarch.

To clarify, in Estonia, there are two Orthodox churches. In addition to the EOC-MP with approximately 170 000 members, 37 congregations, and 81 priests there is the Estonian Apostolic-Orthodox Church with approximately 30 000 members, 59 congregations, and 43 priests. The EOC-MP is according to the constitution of the Patriarchate of Moscow a self-governing church (a special status for Estonian and a few other churches) within the jurisdiction of the Patriarchate of Moscow, and the EAO is autonomous under the jurisdiction of the Ecumenical Patriarchate.

The head of the latter, Metropolitan **Stephanos**, together with several other Orthodox leaders from other parts of the world expressed firmly that the views of patriarch Kirill about the forgiveness of sins to Russian soldiers were anti-Orthodox. Stephanos added: “The fact that the leader of the Russian Orthodox Church uses a vocabulary that is not very different from that of religious fundamentalism, calls for holy war as if the concept of jihad or crusade is possible in the Orthodox Church is particularly alarming. – – All this is not in accordance with the teachings and traditions of the Orthodox Church, which has no concept of a holy war, in which the soldiers who die are more than forgiven of all their sins.”^[4]

Urmas Viilma, the Archbishop of the Estonian Evangelical Lutheran Church, also condemned the words of Patriarch Kirill and mentioned that the voices of the members or leaders of the EOC-MP, which would give an idea of what these Orthodox Christians living in Estonia think of the position of Patriarch Kirill, were very rare. The tension was growing and the society expected a clear and unequivocally condemning assessment, he added. Viilma also mentioned that the joint ministry of Estonian Christians would become more and more difficult if the

condemnation of Russia's war and spiritual and physical aggression in Ukraine was not equally shared.^[5]

Asking for answers from Metropolitan Yevgeny

According to the Ministry of the Interior, Patriarch Kirill's speech was an act of hostile influence activity, which was not allowed in Estonia.^[6] Therefore, on 27th September **Lauri Läänemets**, the Minister of Interior, said that he expected a clear message from Metropolitan Yevgeny that he disagreed with Patriarch Kirill: "We expect that the Metropolitan would clearly say that he distances himself from these statements and that the Russian Orthodox Church in Estonia, which is subordinate to Moscow, will not go along with such activities". Prime Minister **Kaja Kallas** added in a radio interview that Russia has always used the church and faith to fulfil its imperialist goals, but the government had not yet discussed this topic: "At the moment, we have not discussed whether to do something directly with this church in Estonia, but it is clear that we have adopted a law that prohibits the justification of crimes of aggression, the use of all kinds of symbols and prescribes punishment for it."^[7]

As Metropolitan Yevgeny did not take a stand on Patriarch Kirill's words, he was invited to the Ministry of Interior to explain his position in connection with the views of Patriarch Kirill. The ministry said that the head of the EOC-MP had to publicly denounce the views of its Patriarch concerning the forgiveness of sins to Russian soldiers. This was a question of maintaining the public trust in the EOC-MP and keeping the Estonian society united in a situation of war in Ukraine.

As Metropolitan Yevgeny is a Russian citizen, who has a fixed-term residence permit in Estonia, the Minister of Interior said on 5th October that the actions of Metropolitan could lead to the withdrawal of the residence permit.^[8] When these events happened, Yevgeny was not in Estonia, officially due to health reasons. On

9th October he celebrated his 65th birthday in Moscow, and Patriarch Kirill congratulated him and praised him for preserving the unity of the church.^[9] As Yevgeny was not in Estonia, **Raivo Küüt**, the Undersecretary for Population and Civil Society of the Ministry of Interior first met with two representatives of the EOC-MP and explained the need to take a position about Kirill's statement and gave a deadline for Yevgeny to formulate his answer.

The state's position to ask for answers was met with criticism by Christian conservative circles, who considered it an attack against the EOC-MP, which they interpreted as an attack against all Christians living in Estonia.^[10] Archbishop Urmas Viilma, who himself had earlier asked the EOC-MP to take a clear position about the war, now asked the public to calm down. In October Estonian media was full of articles demanding the closure of the entire EOC-MP. Viilma explained that there were members in the EOC-MP, who had openly opposed the war, so the closure of the entire EOC-MP seemed unfair.^[11] He also questioned the state's right to ask for answers in such a manner from churches.^[12] Viilma's statement caused a strong-worded reaction from the Estonian public. It was asked, why Viilma suddenly became an advocate for the EOC-MP^[13], and there were even claims made that Viilma had begun to radicalize.^[14]

At the same time Minister of Interior and the undersecretary of the Ministry confirmed that if there was a danger that under the guise of religious freedom a church was defending a position of justifying the military or other actions of the aggressor state, the Republic of Estonia could not allow this and must react to it. Raivo Küüt also explained that the Estonian state had not demanded a political statement from Metropolitan Yevgeny, but explanations and a clear message that the church operating in Estonia did not support the enemy and thus did not divide the society.^[15]

Raivo Küüt's article was partly published as a response to Urmas Viilma's criticism and the official statement made by the Synod (acting government) of the EOC-MP.

On 6th October the synod released a statement, claiming that in March they had signed a statement of the Estonian Council of Churches (ECC) condemning all wars and among them the aggression in Ukraine. They said that the church cannot make political statements all the time, because then the people with different political views would not feel safe in the church anymore.^[16] After the declaration in March by the ECC Metropolitan Yevgeni in an interview said that before accepting the statement of the ECC the EOC-MP had asked the council to remove a reference to **Vladimir Putin**, which was there at first or add a reference to Western leaders, who in his view bore responsibility for the war too. The council decided to remove the reference to Putin.

On 12th October Metropolitan Yevgeny officially stated that he did not share the views of Patriarch Kirill concerning his sermon about the forgiveness of sins to Russian soldiers and confirmed that there was no war propaganda made in the church. A week later he visited the Ministry of Interior to repeat his statement and after the meeting, Raivo Küüt explained to the public that at the moment, there was no reason to consider the EOC-MP as a security threat. Minister of Interior, Lauri Läänemets was also pleased that the Metropolitan distanced himself from the statement of Patriarch Kirill, “where he essentially said that Putin is holier than the holiest, the war in Ukraine is holy and essentially approved it.”^[17]

However, this was not all Yevgeny said to explain his position. First, he overruled the claim that he had abandoned his Patriarch and that there was a schism between the two: “No, he is our patriarch and I did not express any opposition to him”, he explained, and added that he just expressed his disagreement with one statement made by Kirill about the forgiveness of sins to soldiers. So, although he disagreed with one statement, he continued to share all the other public statements made by Patriarch Kirill about the war. Among them are statements, which can be considered as justification for crimes of aggression. Moreover, Yevgeny said that he disagreed with the statement about the forgiveness of sins because it was expressed confusingly. He then offered a surprising explanation, saying that in fact, the

Patriarch had not incited war, but tried to take care of people, so that they would not lose their humanity in this difficult situation.^[18]

The controversy continues: Is war a political or a moral question?

Metropolitan Yevgeny's statements have deepened the belief in the Estonian public that the EOC-MP, being part of the ROC, represents the so-called Russian world in Estonia, which is the cornerstone of Russian imperialist ambitions and the ideological basis of the ongoing war. The imperialist way of thinking does not only concern Ukraine and Belarus but also other areas where the ROC operates. The church's view on history plays a key role here. It is well known by now that in the context of Russian aggression in Ukraine, the ROC as well as Vladimir Putin speak of a united Christian thousand-year-old Russia that must be protected.

This kind of imperialist approach to history is a cornerstone of the official historiography of the EOC-MP. In this context, it needs to be reminded that the ROC decided in December 1991 that, despite the collapse of the Soviet Union, the Orthodox Church must be kept together within the borders of the former Soviet empire and not allow the Orthodox churches located in countries freed from the Soviet Union to become independent.

In the context of Estonia, the cornerstone of Russian imperial history is the statement that the ROC has already established a foothold here in the 11th and 12th centuries. This was last mentioned by Metropolitan Yevgeny only this September in the EOC-MP magazine *Православный Собесѣдникъ*. This way Yevgeny tried to justify why the ROC and the EOC-MP, and not the Estonian Apostolic Orthodox Church, have the right to operate in Estonia.^[19]

This statement is problematic both from a historical point of view – we do not know anything definite about the Orthodox settlement here at the time – but also from

church history and canon law point of view. ROC expanded to the territory of Estonia only in connection with the expansion of the Russian Empire and spread among the local population only from the 19th century.

Despite this, the EOC-MP emphasizes that the territory of Estonia is a native Russian territory, where a lot of Russian blood has been shed already centuries ago. This kind of history is alive and it is enriched with stories of saints and historical events suitable for the historical narrative, as well as with theology and historical thought, and thus Estonia is smoothly placed in the Russian religious and cultural space.

Therefore, it is difficult to speak of EOC-MP as an organisation, which could integrate the Russian-speaking community into Estonian society. The EOC-MP has not developed practices specific to the local church over the past decades, but still retains the image of imperial orthodoxy – the same one that fuels the current war. Religion is thus at the service of Russian imperial history and the political ambitions of the Russian state.

In the context of the EOC-MP, the clergy also needs attention. While the Estonian Apostolic-Orthodox Church trains its clergy in a seminary located in Estonia, the overwhelming majority of the EOC-MP clergy is made up of Russian-speaking priests, who have been educated in Russian seminaries and academies. The congregations of the EOC-MP continue to be mainly Russian-speaking, with only a few exceptions.

Therefore, the EOC-MP is more or less isolated in Estonian society and relations with other Christian churches are relatively modest. Personal relations between the clergy are more common, but even they are also rare. In this situation, it is easy for Yevgeny to say that the church is under attack.

On 29th November the biggest Estonian daily newspaper *Postimees* published an interview with Metropolitan Yevgeny, where he hinted that he was concerned about

the manner, in which the Estonian state treated him. Yevgeny added that his flock was worried about the repetition of the repressions of the 1930s. Thus, he compared the behaviour of the Estonian state and the potential threat to the EOC-MP with the Great Purge during Stalin's reign, when thousands were executed.^[20]

The motive that the ROC is attacked is actually more widespread – it is also discussed elsewhere, where churches are belonging to the structure of the ROC, but usually, the biggest complainers are the ROC and the Russian authorities themselves. If one compares the statements made by the leaders of other churches belonging to the structure of ROC after the beginning of the war with those of Yevgeny, the latter appears to be the most loyal to his Patriarch and the ROC. If compared to Latvia, Lithuania, and Ukraine, he has the shortest career as a Metropolitan, and even more importantly, he had no ties with Estonia before 2018, when he took office. He was Moscow's candidate for the post of Metropolitan.

When we look at the views Yevgeny has expressed over the church's participation in politics, we see how they correspond with the statements made in Russia. For example, in November Metropolitan Yevgeny stated that the church should not react to everything that happens in society, but should do so in the most important issues, above all in matters concerning morality. He repeated that the church should distance itself from politics.

This statement is in accordance with the views of **Vakhtang Kipshidze**, the Deputy Chairman of the Russian Church's Synodal Department for Church Relations with Society and the Media, who in an interview on 2nd November 2022 said that the church was outside of politics, and this was the reason, why the church will not become a part of political opposition in Russia: "It's on the side of the people, it's on the side of those whom it's supposed to nourish pastorally," including soldiers.^[21]

Firstly, this position seemingly separates political issues from value issues, although value issues are an integral part of Russian state politics. After all, Russian leaders justify the current war by protecting their values and their way of life.

Secondly, it characterises perfectly the understanding of politics in Russian society and Yevgeny's mind. When we in Western societies have considered politics as being an integral part of democracy, have valued different opinions, considering it as an essential part of a democratic society and thus there is no major gap between the people and politics (if we leave out the rhetoric of the far-right), the statement we have here, characterises something else. It mirrors Russian society, where politics is something, which is removed from the hands of the people, where one opinion is correct, and others are wrong. Where opposition is punished, prisoned, and killed. This is why it is possible to draw a strict line between politics and the people and claim that the church is on the side of the people.

Another issue, which needs to be addressed here, is the paradox that killing Ukrainian civilians in a cruel and torturous way is a political and not a moral issue in Yevgeny's opinion, and therefore there is no need to speak on this topic. According to him, and likewise the synod of the EOC-MP, it is enough to refer to the statement adopted by the ECC in March, in which the war was condemned. Meanwhile, the slaughter in Ukraine continues.

It must be emphasized that there are EOC-MP members, who think differently than Yevgeny and the leadership of the ROC. The local Orthodox community, as well as the public, plays an important role in determining the future of the EOC-MP.

Already in March 2022, the laity of the EOC-MP published a statement calling on the heads of the ROC to speak up against the war so that the bloodshed would end. A new statement was made public after the sermon made by Kirill in September. On 30th September, a group of Estonian Orthodox called Yevgeny to clearly state his position on the war and Kirill's statements. Even more remarkable is the proposal to

start thinking about convening an Orthodox church council that would discuss the issue of the possible autocephaly of the EOC-MP.^[22] Yevgeni then replied that the EOC-MP is already an independent church in administrative matters, but admitted that canonically the church is subordinate to the ROC. According to him, the church is too small for autocephaly, although there are other small churches in the family of autocephalous Orthodox churches.

Although the situation has calmed down after the clash in September and October, there are some cracks in the EOC-MP. It is correct to presume that the longer the war lasts, the more we will see propositions to leave the structure of the ROC, as has happened in Latvia and elsewhere. Legally, however, it is difficult, and congregations can't leave the church without the permission of its central bodies. There are, of course, other options: a smaller group could leave and start acting on its own, some members may join one of the Russian Orthodox communities outside of Russia, or may wish to join the Estonian Apostolic Orthodox Church instead.

Distrust towards the EOC-MP in Estonian society continues. In December 2022, **Martin Repinski**, a member of the Estonian Parliament Riigikogu wanted to support the EOC-MP Jõhvi congregation in Eastern Estonia with 25,000 euros. Once a year, members of the parliament hand out regional grants, and while the scheme has been criticized every year for its lack of transparency, in this case, the criticism was about the security and loyalty of the EOC-MP. The Chairman of the Parliament's Finance Committee, **Aivar Kokk**, explained that the members of the committee thought that with today's security issues, it was not justified to give money to this NGO. „The members of the commission unequivocally supported this proposal,” Kokk told.^[23]

Political sensitivity in supporting the ROC is not a new thing. Its roots lie in the so-called 'Eastern money scandal' in 2011, when the Mayor of Tallinn and the Chairman of the Central Party, **Edgar Savisaar**, turned to the head of the Russian Railways, **Vladimir Jakunin**, with a request to help finance the construction of the

Lasnamäe Orthodox church and, under this pretext, the party's election campaign. The deal was cut off by the Estonian Internal Security Service. Jakunin, who was a close ally of Vladimir Putin from the 1990s and like Putin served in the ranks of the KGB during the Soviet era, was also one of the board members of the Russkii Mir Fund when the scandal broke out. Regardless of the scandal, the foundation headed by Jakunin (Фонд Андрея Первозванного) still helped to finance the construction of Lasnamäe church, and so it became clear to the Estonian public that Russian money and influence were behind the EOC-MP church construction.

In February 2011, Jakunin was in Estonia and gave an interview to the Estonian press. What he said sounds familiar even today. For example, he criticized that EOC-MP in Estonia was unwillingly drawn into politics, and the church had nothing to do with politics. Jakunin claimed that the persons criticising him were traitors, people, who already during the Soviet era did nothing but steal. "We are still working, but they are engaged in all kinds of propaganda," he added.^[24]

Besides the external threat, what the Russian authorities and Patriarch Kirill believe is behind this war, both usually mention traitors among their own people. This is something we have recently witnessed in Estonia too. Russian propaganda attacks those who have analyzed what is happening in the church and have brought to light the ambivalent position of the EOC-MP. This is done to embrace the Russian population living in Estonia.

Here is an example. The website *Baltnews* published an article on 12th October targeting **Andrei Šiškov**, who currently works at the University of Tartu. He is a well-known researcher, who once made a career in the structure of ROC, but left Russia at the beginning of the war and often analyses the ROC and its statements. According to Russian propaganda, he was a researcher, who has become a Western propagandist. However, the article, where he is attacked, is also interesting because it states outright that Russians are killing Nazis in Ukraine. According to the article, Šiškov is a critic, who wants to contrast Metropolitan Yevgeny with ordinary church

members, claiming that because of Yevgeny's actions, church members fear that the EOC-MP will be closed.^[25]

Since the beginning of the war, several Russian propagandists and provocateurs have been expelled from Estonia. Their residence permits have been revoked and they have been banned from entering the Schengen area. Among them is **Aleksander Kornilov**, one of the initiators of Baltnews and *baltija.eu*. His residence permit was revoked in December 2022 and he was banned from entering the Schengen area for 5 years.

On 17th October 2022, a seminar dedicated to the 20th anniversary of the Agreement of Common Interests between the Council of Estonian Churches and the Government of the Republic of Estonia was held in the Estonian Parliament. There, Secretary of State **Taimar Peterkop** took the floor for the opening speech and said that a general condemnation of war by churches was not enough and that silence was not acceptable. "Our people need clear moral guidance and judgment. And this assessment should not be based on politics, but on the values and morals of the religious organizations themselves, because silence undermines the validity of our common values and agreements, and in addition, it reduces our religious associations from the position of a moral beacon".^[26]

While the Estonian churches have done a lot to help Ukrainian refugees and the statements made by the Patriarch of the ROC have also been criticized by the leaders of Estonian religious associations, Yevgeny's views have received little attention. Nor have they asked Yevgeny who is killing civilians in Ukraine and is responsible for the war, who needs to repent because of it to reconcile, and whether what is happening is a matter of moral or just a political question.

At the same time, a large part of the Russian-speaking population hears Yevgeny and finds out that all wars are bad, that peace must be prayed for, and that refugees must be helped, but that Russia is not the only one to blame for the war. Therefore, Russia

can be understood and not condemned. This can be considered a potential threat to maintaining the unity of Estonian society.

The article picture shows Yevgeny, the head of the Estonian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate.

Read also: Priit Rohtmets, The Two Estonian Orthodox Churches and the War in Ukraine. Vartija 17.4.2022.

End notes

[1] <https://www.err.ee/1608757096/metropoliit-eugeni-kas-soda-on-oiglane-voi-mitte-ei-saa-alati-oelda>

[2] <https://www.err.ee/1608548929/metropoliit-eugeni-tsiviilobjektide-pommitamine-on-kuritegu>

[3] <https://elu24.postimees.ee/7614510/elu25-juku-kalle-raid-miks-tuleb-moskvale-alluva-oigeusu-kiriku-tegevus-toompeal-lopetada>

<https://arvamus.postimees.ee/7624257/kadri-paas-lopetame-kremli-allorganisatsiooni-tegevuse-eestis>

<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120087766/moskva-patriarhaadi-oigeusu-kirik-terroristliku-riigi-rakuke-eesti-vabariigis>

[4] <https://www.err.ee/1608731548/metropoliit-stefanus-vene-ukraina-soda-pole-puha>

[5] <https://www.err.ee/1608729499/urmas-viilma-patriarh-kirill-on-andnud-loa-tappa>

[6] <https://www.err.ee/1608731419/ministeerium-patriarh-kirilli-sonavott-on-selge-mojutustegevus>

[7] <https://www.err.ee/1608729685/siseministeerium-kutsus-vene-oigeusu-kiriku-metropoliidi-eestis-valja>

[8] <https://www.err.ee/1608738268/siseministeerium-eugeni-elamisloa-tuhistamist-ei-saa-valistada>

[9] <https://rg.ru/2022/10/09/patriarh-kirill-poblagodaril-glavu-estonskoj-cerkvi-za-sohranenie-edinstva.html>

- [10] <https://meiekirik.net/index.php/art/2132-juhtkiri-ruennak-mpeok-vastu-on-ruennak-kogu-eesti-kristlaskonna-vastu>
- [11] <https://www.err.ee/1608741982/urmas-viilma-raham-pidage-hoogu>
- [12] <https://www.err.ee/1608746614/viilma-tostatas-kusimuse-riigi-oigusest-kirikule-ultimaatumeid-esitada>
- [13] <https://www.ohtuleht.ee/1071877/seisukoht-miks-urmas-viilma-hakkas-ootamatult-moskva-suuvoodriks?fbclid=IwAR2AlCP0K02dREbWF8K6n7aDHVoYbZ17RgFzkYZy5LT-iD9e0zFHD3i4DhU>
- [14] https://arvamus.postimees.ee/7627019/voim-ja-julgeolek-meelis-oidsalu-eelk-peapiiskop-on-hakanud-radikaliseeruma?fbclid=IwAR05hYzaDEUwY9QqKdos6xQ6Ea-j6TZa0AQzKX1KXaHsWTlZGBq1UuIFCX4#_ga=2.80891987.519952137.1664883759-720479677.1639630362
- [15] <https://www.err.ee/1608751471/raivo-kuut-riik-peab-tagama-nii-usuvabaduse-kui-ka-inimeste-julgeoleku>
- [16] https://orthodox.ee/et/uudised/moskva-patriarhaadi-eesti-oigeusu-kiriku-sinodi-06-10-2022-poordumine/?fbclid=IwAR1zPJmpUWW9piNbl_-vIWqTL2V9V5MFQbtT2r3SF7ZlBe-nTa2E83riEbE
- [17] <https://www.err.ee/1608747715/metropoliit-eugeni-ma-ei-jaga-patriarh-kirilli-sonu>
- [18] <https://www.err.ee/1608753352/professor-metropoliit-eugeni-vastas-ministeeriumile-nii-nagu-temalt-kusiti>
- [19] <https://orthodox.ee/wp-content/uploads/2022/09/ps-08-2022.pdf>
- [20] <https://www.postimees.ee/7657390/intervjuu-metropoliit-eugeni-soja-arutamisest-vene-kirikus-ebakindlus-ja-arevus-on-ikka-ohus>
- [21] <https://orthochristian.com/149268.html>
- [22] <https://appeal.voog.com/>
- [23] <https://www.err.ee/1608810664/repinski-suunas-oma-katuseraha-johvi-koguduselt-johvi-jalgpalliklubile>

[24] <https://www.postimees.ee/391820/jakunin-idarahaskandaalist-meie-vastu-on-reeturid-ja-ekskommunistid>

[25] https://baltnews.com/Russia_West/20221012/1025765852/Myagkaya-sila-Zapada-protiv-Rossii-kak-teolog-v-Estonii-prevratilsya-v-propagandista.html?fbclid=IwAR2t2wnp_ZMSALAsA4XFUWbrUgewfqnvkkOfjuYgGDI20I1uU_O_75ofju8

[26] <https://arvamus.postimees.ee/7671110/ak-priit-rohtmets-vene-riik-ja-vene-oigeusu-kirik-jagavad-samu-vaartusi-ning-kasutavad-uhiseid-tooriistu>

Kolme kirjaa pelon naapurista

Hannu Kuosmanen

Kuuntelin kolme kirjaa Venäjästä. Kolme erilaista näkökulmaa, niin faktaa kuin fiktiota, mutta lopputulos on sama: Venäjää on turha yrittää selittää järjellä, varsinkaan länsimaisella protestanttisella järjellä. Tsaarien, Jumalan, ortodoksisen kirkon, ruhtinaiden hirmuvallan, alistamisen, orjuuden, juonittelun, vankilamoraalin ja kurjuuden vuosituhantinen painolasti ja verkosto on niin musertava, ettei se häviä sukupolvessa eikä kolmannessa.

Mutta on myös toinen Venäjä, kirjallisuuden, taiteen, musiikin Venäjä, kulttuurin kieli, jonka kulloisetkin vallanpitäjät niin helposti omivat itselleen ja talloivat jalkoihin. Siitä huolimatta se elää.

Anna Soudakovan empaattinen romaani *Varjele varjoani* avaa Neuvosto-Venäjän ja sen hajoamisen jälkeisen inhimillisen arkitodellisuuden muutaman aivan tavallisen Leningradin inkeriläisen paluumuuttajan tasolta.

Venäjän nykykirjailijoiden kärkeen kuuluvan **Mihail Šiškinin** vimmainen esseekokoelma *Sota vai rauha* tarjoaa Venäjän valtaeliitin ylimielisyydestä ja ikiaikaisesti sorretun kansan todellisuudesta häikäilemättömän terävän kuvan alkaen Bysantin ja mongolien ajasta tämän päivän tsaarin **Vladimir Putinin** ideologiaan ja kielenkäyttöön.

Presidentti **Mauno Koiviston** vuonna 2001 kirjoittama ja 2022 äänikirjana ilmestynyt analyttinen *Venäjän idea* kuorii suuren naapurimme paljaaksi sisältä ja läheltä – ja on edelleen hämmentävän ajankohtainen.

Yksi on näille yhteistä. Aina on ollut ja on kaksi Venäjää. Se joka näkyy ja toimii julkisuudessa, sanoissa ja teoissa, vallan läpinäkymättömissä huoneissa. Ja se joka kärventyy pinnan alla, alistuu, käpertyy, kantaa vuosisataisen maaorjuuden henkistä taakkaa, ja pakenee, jos haluaa hengissä selvitä.

Ja se mikä myös on mielenkiintoista: aina on eliitin vallan ja ortodoksisen kirkon jumalallinen liitto ollut hämmentävän vahva ja inhimillistä ymmärrystä suurempi.

Leningradin valkeiden öiden lumo

Aloitetaan kevyemmästä, jos sellaista sanaa voi Venäjän kohdalla käyttää. Leningradissa syntynyt ja kahdeksanvuotiaana vanhempiansa kanssa Turkuun muuttanut Anna Soudakova on inkerinsuomaisia paluumuuttajia. Hänen omakohtaisiin kokemuksiinsa pitkälti perustuvan toisen romaaninsa *Varjele varjoani* aikajänne ulottuu 1980-luvun neuvostoyhteiskunnasta aina vuoden 2022 Suomeen, siis aikaan, jota leimaa jo pandemia ja Venäjän hyökkäys Ukrainaan.

Soudakovan kauniisti soljuvassa tekstissä voi haistaa ja maistaa Leningradin valkeiden öiden lumon – kirja on varsinainen nostalgian, melankolian ja kaihon karavaani. Haudutettu musta tee, tukevat salamisivut, ikuiset suolakurkut, tumma leipä. Ja tietysti vodka, makea kuohuviini, armenialainen konjakki.

Samoin pimeät, kissanpissalta haisevat porraskäytävät, joita nousta käsikopelolla. Kohteena kahdeksannen kerroksen *kommunalka*, hatarilla väliseinillä erillisiksi huoneiksi jaettu usean sekalaisen perheen asunto, jossa juoppojen rähinät, perheiden riidat ja nuorten rakastelu oli kaikkien yhteistä kokemusta. Ja jonka Omenatarhaksi kutsuttua yhteiskeittiötä hallitsi koko suuren asunnon alkuperäinen omistaja, sosialisoitu leskirouva **Maria Andrejevna Orlova**. – Voiko neuvostoliittolaisempaa sielunmaisemaa enää olla.

Vaikenemisen raskas taakka

Varjele varjoani on yli kolmen sukupolven romaani. On taidehistorioitsija Vera ja geologi Georgija heidän tyttärensä Nina ja tämän suomalainen mies Ossi, heidän lapsensa Pietari ja Irma, jo Suomessa syntyneet. Ja heidän isovanhempansa, baabuskat, vaarit ja enot, he kaikki, jotka kantavat Neuvosto-Venäjän vaikenemisen taakkaa.

Sillä vaikenemisesta on tässä romaanissa viime kädessä kysymys. Neuvostoliitossa pärjäsi, kun ei liikoja kyselty, ei muistellut menneitä, ei nostanut päätään. Ei toki aina silläkään. Erityisesti tämä koski **Stalinin** terrorin aikana Siperiaan karkotettuja inkeriläisiä. Tähän vaikenemisen muuriin törmäsi myös Vera, kun hän alkoi etsiä omia juuriaan – todistaakseen olevansa oikeutettu presidentti Mauno Koiviston 1991 myöntämään paluumuuttajan statukseen.

Veran äiti vaikeni, totaalisesti. Ei halunnut kuulla eikä kertoa sanaakaan omasta inkeriläisyydestään. Onneksi löytyi **Helmi**-täti, Siperian kaikki kauheudet kokenut ja takaisin Inkerinmaalle palannut babuska, joka uskalsi muistaa. Ihan senkin takia, että jokin kierre katkeaisi ja Vera löytäisi Suomen pääsemisen ehtona olleet inkeriläiset sukujuuret.

”Tällaisia me inkeriläiset olemme, toisemme kadottaneita, muistimme hävittäneitä,” hän tunnusti Veralle.

Selviytyjien romaani

Soudakovan romaanissa vilahtaa myös kirkko, Leningradin Puskinossa sijaitseva suomalaisen luterilaisen seurakunnan tuttu kirkko, josta inkeriläisten paluumuuton aikana muodostui yksi merkittävä tiedon lähde ja avustustoiminnan keskus. Mitään kosketuspintaa ei luterilainen kirkko kuitenkaan herättänyt neuvostoihmiseksi

kasvaneen Veran tajuntaan – kun ei myöskään Suomeen tulon jälkeen tapahtunut satunnainen kohtaaminen helluntaiseurakunnan kanssa.

Paitsi vaikenemisesta Soudakovan romaani kertoo selviytymisestä, kotoutumisesta. Esiin nousee kaksi hykerryttävää muuttajaryhmää: ilman naista jääneiden suomalaisten miesten Venäjältä hakemat vaimot ja muuten niin joutilaat miehet, jotka kuitenkin osaavat tehdä omin käsin tyhjästä toimivaa, jos vain on kyse koneista tai remonteista.

Kuvaavaa on geologi Georgi, joka Suomessa löysi venäläisen kaverinsa Nikolain, jolla oli kannattava liikeidea. Hän kiersi autoromuttamoita, osti vanhoja Opeleita, kokosi romuista yhden toimivan, myi sen omille maanmiehilleen. Miksi juuri Opel Corsa? No koska se on rakenteeltaan riittävän yksinkertainen. Ja demokraattinen, ei mikään mahtaileva Mersu eikä Bemari.

Tai nämä venäläiset vaimot, jotka ystävättärilleen pilkkasivat selän takana omalla kielellään suomalaisia ummikkomiehiään ja heidän tapojaan, mutta siitä huolimatta tarjosivat miehille mitä nämä eniten halusivat: seksiä ja huolenpitoa. Siis toteuttivat ikiaikaista venäläistä perheen patriarkaalista mallia, jossa naisen tehtävä on punatuin huulin ja korkokengissä miellyttää miestä ja miehen tehtävä on elättää perheensä.

Aina on ollut kaksi Venäjää

Usein kysytään, miksi Venäjän kansa ei kapinoi, nouse alistavaa vääryyttä vastaan. Yksinkertainen vastaus on historia, Venäjä on aina ollut yksinvaltaisesti hallittu maa, demokratia on aina ollut tuntematon käsite. Ei edes lokakuun vallankumous mitään muuttanut, Kremliin vain tuli uusi tsaari, valtakoneisto pysyi ennallaan. Ohranan korvasi ensin Tšeka ja myöhemmin KGB. Ja sama jatkuu myös tänään. Se jolla on valta, määrää mitä tehdään. Niin yhteiskunnassa kuin perheessä.

Miksi *Varjele varjoani* on tärkeä kirja juuri nyt? Se muistuttaa siitä, että ei kaikki ole kuitenkaan miltä näyttää. Se varoittaa demonisoimasta kaikkia venäläisiä, niin houkuttelevalta ja perustellulta kuin se juuri nyt Ukrainan uutisvirran kauheuksien keskellä tuntuukin.

Se muistuttaa, että aina on ollut kaksi Venäjää. Vaikka toisin ajattelu on kautta historian tehty Venäjällä vaikeaksi ja niin usein mahdottomaksi, on se aina ollut olemassa. Ja vahvimmillaan se tietysti toimii Venäjän rajojen ulkopuolella, emigranttien yhteisöissä. Myös juuri nyt.

Äidin kielellä puhumisen ilo

Traagisimmillaan Soudakova varoittaa meitä ajautumasta siihen, mitä nyt on tapahtumassa hänen romaanihenkilölleen Ninalle ja hänen lapsilleen, teini-ikäiselle Pietarille ja esikoulua käyvälle Irmalle, jolle venäjän kieli alkaa päivällä jo unohtua ja tulee pintaan vasta illalla kotona nukkumaan mennessä. Näin Soudakova kuvaa Venäjän hyökkäyksen aiheuttamaa hämmennystä lasten elämään:

”Pietari taas kieltäytyy erottautumasta ja on alkanut kapinoida erilaisuuttaan vastaan vaikenemalla venäjäksi, jättää usein vastaamatta, kun Nina puhuu hänelle omaa kieltään. Pietari käskee puhumaan suomea, kun tuo kavereita kylään.”

”Viimeisten viikkojen uutisvirrat, näytölle putkahtavat hirvittävät kuvat pommitetuista taloista, kaduille ammutuista ihmisistä, kellareissa yöpyvistä naisista, lemmikkielämiset sylissään pakenevista lapsista, se kaikki on saanut Pietarin häpeämään äitinsä kieltä. Nina pelkää, että sama tapahtuu myös Irmalle. Mitä jos joku sanoo jotakin ilkeää venäjän sanoista. Uskaltaako hän sen jälkeen palauttaa äidin kielellä puhumisen ilon?”

Mutta kaipaus jää

Venäjällä ratkaisee valta, ja valtaa käyttävät ne, joilla on hallussaan maa ja raha. Ei maaorjuuden perinnettä mikään ole horjuttanut. Nyt sitä käyttävät oligarkit, ja heidän kaverinsa.

Lähes ainoa keino pyristellä irti on paeta. Ei ole sattumaa, että merkittä osa kulttuuria, kirjallisuutta, musiikkia ja taidetta on syntynyt kautta aikojen emigranttien piirissä Venäjän rajojen ulkopuolelle – tai sisäisen karkotuksen pusertamana.

Niin oli jo tsaarien aikana, niin oli Neuvostoliiton aikana, niin on nytkin. Mutta kaipaus jää, niin kuin Ninalle Helsingin kauppatorin rannassa, meren tuoksussa, joka tuo mieleen Pietarin, kotoisan Fontankan rannat, leveän ja uhmakkaan Nevan.

”Se kaikki pyörii, pyörii hänessä ja hänen ympärillään. Entinen ja nykyinen. Muistot ja unelmat. Ovatko ne yhtä ja samaa? Mihin kaikki päättyy, mistä kaikki alkaa? Käveleekö hän enää koskaan Pietarin katuja?”

Sinne mistä kaikki alkoi

Mihail Šiškinin esseekokoelma *Sota vai rauha – kirjoituksia Venäjästä ja lännestä* ilmestyi vuonna 2019, siis Krimin valloituksen jälkeen, mutta ennen Venäjän hyökkäystä Ukraina. Se syventää kuvaa kahdesta Venäjästä ja vie sinne, mistä kaikki alkoi, syvälle ja pitkälle historiaan, aina vuoteen 882, kun Kiova julistettiin pääkaupungiksi ja ruhtinas **Vladimir** löysi vuonna 998 ortodoksisen uskon, legendan mukaan tuon uskonnoista kauneimman.

Venäjän merkittävimpiin nykykirjailijoihin kuuluva ja emigranttina Sveitsissä asuva Mihail Šiškin on kirjoittanut kirjaansa nyt uuden esipuheen ja jälkisanat Venäjän

hyökkäyksen jälkeen – muuten kirja on hänen mukaansa edelleen täysin ajankohtainen kuvaus Venäjän kehitymisestä.

Siis vuoteen 882, kun Skandinaviasta tulleet viikingit olivat mukana järjestelemässä Novgorodin ja Kiovan alueiden monien heimojen välisiä verisiä kiistoja ja turvaamassa kauppareittien toimintaa. Siitä katsotaan alkaneen Venäjän tuhatvuotinen verinen historia, jossa valtaa on jaettu ja turvattu niin naimakaupoilla kuin hallitsijoita surmaamalla, sodista puhumattakaan.

Mihail Šiškinin mukaan Venäjän historian yksi ratkaiseva alkukäänne tapahtui vuonna juuri 998, kun Kiovan ruhtinaaksi itsensä taistellut ruhtinas Vladimir kääntyi kristinuskoon. Sitkeästi elävän legendan mukaan ruhtinas Vladimir teki valinnan islamin, juutalaisuuden, roomalaiskatolisen kristinuskon ja Bysantin ortodoksien välillä esteettisin perustein, kun hänen edustajansa kertoivat Konstantinopolista palattuaan innoissaan ortodoksisen jumalanpalveluksen kauneudesta.

”Tosiasiassa kyse oli valtapelistä. Vladimir halusi liittoutua koko alueen mahtavimman valtakunnan Bysantin keisarikunnan kanssa. Geopolitiikka vaikutti kysymykseen venäläisestä uskosta,” Mihail Šiškin kirjoittaa. Eikä vähiten asiaan vaikuttanut myös se, että Bysantin keisari **Basileios II** lupasi yhteistyön vastapainoksi sisarensa **Annan** Vladimirille vaimoksi.

Uskonnosta olisi Šiškinin mukaan voinut tulla yhdistävä voima, mutta toisin kävi: kääntyminen kristinuskoon yltyi raivokkaaksi väkivallaksi muutenkin terrorisoitua väestöä kohtaan, kun väki väkisin kastettiin Dneprissä. Tuosta liitosta jäi kuitenkin jotain olennaista elämään: siitä asti kirkko ja uskonto on Venäjällä aina ollut vallan väline, vallan liittolainen. Jopa Neuvosto-Venäjän aikana, kun kommunistinen puolue vähäksi aikaa korvasi kirkon Venäjän messiaanisen tehtävän toteuttamisessa.

Nyt historian heiluri on palannut taas takaisin, tsaari on palauttanut kirkon vallan liittolaiseksi. Siksi on turha ihmetellä ja kauhistella patriarkka Kirillin puheita

pyhästä ristiretkestä turmeltunutta länttä vastaan, se on vain osa ikiaikaista jatkumoa ja Bysantin perintöä.

Kirkkoslaavi umpioi Venäjän

Koska Šiškin on kirjailija, hän tarkastelee kirkon ja vallan suhdetta myös kielen kautta. Mielenkiintoinen ja rohkea on Šiškinin analyysi siitä, että toisin kuin Rooman kirkko, joka pitäytyi omalla vaikutusalueellaan liturgiansa ainoassa kielessä latinassa, ortodoksinen kirkko välitti venäläisille Bysantin eteläslaaveja varten kehittämän muinaiskirkkoslaavin.

”Se esti itäslaavilaisten heimojen kulttuurisen yhteyden antiikkiin ja osallistumisen eurooppalaisten kansojen kehitykseen. Latinan kieli oli sivilisaation väylä; siitä tuli tieteen, lääketieteen ja juridiikan kieli ja tunnetun maailman *lingua franca* (yleiskieli), josta tuli Länsi-Euroopan historian elämän lähde”.

Venäläisille sitä vastoin oli luotu eloton kirkkokieli, joka vuosisatojen ajan muumioitui vaikuttamatta millään tavoin tieteen tai yhteiskunnan kehitykseen. Jo pelkästään kielellisistä syistä Venäjä jäi siten syrjään renessanssin, uskonpuhdistuksen ja valistusajan aatteista.

Euroopan puolella renessanssi ja uskonpuhdistus innoittivat ihmismieliä, mutta idässä nousi taisteluhenkinen valtio, joka kohteli omaa kansaansa kaltoin armeijan keinoin.

”Yksinvalta ja yksituumaisuus ovat siitä lähtien määrittäneet venäläistä elämää.

Ainoa tavoite on vihollisen voittaminen, ja hyökkäys on paras puolustus koko maailmaa vastaan käytävässä sodassa.”

”Yksittäisen kansalaisen suurin onni on kuolla isänmaan puolesta. Vieraat vihaavat meitä venäläisiä, ja heidän elämänsä päämäärä on tuhota Venäjä. Jumaliakin on vain yksi – Venäjän jumala.”

Ruhtinaistakin tuli orjia

Uskonnon ja vallan liiton lisäksi tuolta ajalta periytyy myös toinen Venäjää leimaava piirre: orjayhteiskunta. Liittoutuminen Bysanttia hallitsevien mongoliheimojen kanssa johti siihen, että Venäjä, tuo *Krimin Rus*, ajautui osaksi mongolien perustamaa *Kultaisen ordan* kaanikunnan imperiumia yhtenä sen maakuntana.

Mongolit eivät valloittaneet Venäjää, ei heidän tarvinnut. He vain velvoittivat Venäjän ruhtinaat kantamaan raskaita veroja Kultaiselle ordalle. Ei heidän tarvinnut alistaa kansaa, sen tekivät heidän puolestaan Venäjän ruhtinaat, nuo oligarkkien edeltäjät. Eivätkä mongolit kysyneet, miten verotus toteutettiin.

”Silloin luotiin myös koko venäläistä yhteiskuntaan vuosisatoja ohjannut orjaperiaate: ”Koko vallan vertikaali toimi periaatteella ´Alistu ylöspäin, tallo alaspäin`. Venäjän poliittinen eliitti omaksui itsesäilytysvaistonsa ohjaamana orjamentaliteetin, ruhtinaistakin tuli orjia,” Šiškin kirjoittaa.

Ja vallan tikapuut toimivat edelleen samalla tavalla. Suosittu vitsi kertoo, että everstin pojasta ei voi tulla kenraalia, koska kenraalilla on oma poika.

”Näin toimii perinnöllinen valtioaristokratia. Vapaa markkinatalous merkitsee Venäjällä vallan omistusoikeutta, joka on täysin riippuvasta uskollisuudesta ylempää kohtaan. Jos klaanin johtaja joutuu epäsuosioon, hän vetää koko joukkonsa mukanaan onnettomuuteen,” kuvaa Šiškin.

”Kova jätkä idästä”

Šiškin perkaa myös Putinin ideologian avainsanaksi noussutta käsitettä *Russki mir*. Alun perin sana mir tarkoittaa venäläistä keskiaikaista kyläyhteisöä, jonka mielenlaatu on tunnusomaista edelleen.

Se näkyy näin: ” Jos joku huusi ´meikäläisiä lyödään`, kaikki juoksivat kepit ja heinähangot käsissään paikalle miettimättä, olivatko meikäläiset oikeassa vai eivät. Samalla tavalla Putinin propaganda on huutanut jo vuosien ajan: Ukrainassa lyödään ´meikäläisiä`. Putin täytti hyvän ja voittoisan tsaarin paikan pahan lännen sodassa ´meikäläisiä` vastaan.”

Mutta mistä kimpoaa Putinin ihailu: myös länessä löytyi syitä arvostaa Putinia? Oltiin sitä mieltä, että hän edusti moraalisia arvoja, kuten kristinuskoa, perheinstituution turvaa, taistelua homoavioliittoja ja -parateja vastaan. Putin nosti polvillaan olleen Venäjän.

”Venäjä oli länessä jo hukattujen moraalisten periaatteiden, perinteisten, kansallisten, kulttuuristen, uskonnollisten ja jopa seksuaalisten arvojen viimeinen suojamuuri. Kansalle se oli riittävä totuus, mutta sitä ´Gayrooppa` ei kuitenkaan koskaan voisi ymmärtää.”

”Putin edusti vallanpitäjänä aitoa maskuliinisuutta ja seisoi miehekkäästi jalat levällään puolustamassa maailmaa sukupuolten tasa-arvon vaatimuksilta. Cancel-kulttuurin aikaudella ”kova jätkä idästä” kyseenalaisti länsimaisen yhteiskunnan arvot,” Šiškin kirjoittaa.

Venäjä puree häntäänsä

Vuonna 2019 ilmestyneen kirjansa kahdessa viimeisessä luvussa Šiškin hahmotteli Venäjän tulevaisuutta. Nyt me elämme sitä tulevaisuutta, hän sanoo uudessa esipuheessaan ja kysyy, muuttuuko mikään, voiko tsaarien ja maaorjien maa koskaan siirtyä demokratiaan?

Šiškin on pessimisti. Jo kaksi yritystä luoda Venäjälle demokraattinen yhteiskuntajärjestys on epäonnistunut. Vuoden 1917 ensimmäinen venäläinen

demokratia kesti vain muutaman kuukauden. Toinen 1990 luvulla syntynyt eli vaivoin muutaman vuoden. Tällä hän viittaa Mihail Gorbatsovin käynnistämään perestroikaan.

”Joka kerta kun maa yrittää luoda demokraattisen yhteiskunnan, vaalit, eduskunnan ja tasavallan, se joutuu takaisin totalitaariseen imperiumiin. Venäjän historia puree aina häntäänsä.”

Šiškin uskoo kuitenkin vahvasti kulttuurin voimaan, sen kykyyn käsitellä menneisyyden traumaa, vallanpitäjien rikoksia. Hän uskoo siihen toiseen Venäjään, kuten 1800-luvun kultakauteen, jonka suuria ja edelleen eläviä nimiä ovat **Aleksandr Puškin, Fjodor Dostojevski, Leo Tolstoi, Pjotr Tšaikovski...** Tai Stalinin kauden ”isänmaan pettureihin” joita ovat **Boris Pasternak, Aleksandr Solženitsyn, Andrei Saharov, Andrei Tarkovski...**kansanpettureiden listaa voisi jatkaa loputtomiin.

Šiškin hallitsee itseironian. Hän katsoo näitä suuria nimiä tavallisen venäläisen televisiokatsojan silmin, joille propaganda muistuttaa heidän olevan suuria venäläisiä.

”He ovat kaikki meidän. Me venäläiset olemme maailman lahjakkaimpia ja kyvykkäimpiä! Ei mainita eikä muisteta, että useimmat venäläisen kulttuurin huiput eivät todellakaan kiitä nerokkaasta osuudestaan ihmiskunnan historiassa valtiota, vaan he ovat menestyneet ihmistä halveksivasta hallintokoneistosta huolimatta.”

Imperiumi elää sodista

Putinin rikos on, että hän on myrkyttänyt ihmiset vihalla, joka piinaa ihmisiä vielä pitkään, Šiškin sanoo.

”Venäläisille tärkeä aihe on koko kansan syyllisyyden tunnustaminen tehtyihin rikoksiin. Viha on sairautta, kulttuuri lääkettä,” hän sanoo ja viittaa siihen, että

venäläiset eivät ole koskaan tehneet tiliä menneisyydestään kuten esimerkiksi saksalaiset toisen maailmansodan jälkeen.

Mutta, sitten tulee suuri mutta. Kuka sitä haluaa juuri nyt, kun Venäjä on taas sodassa ja tämän päivän tsaari tarvitsee voiton ollakseen kansansa edessä uskottava tsaari.

”Imperiumi elää sodista. Voitot pidentävät sen elinkaarta, tappiot vievät sen kohti tuhoaan. Stalinin voitto toisessa maailmansodassa vahvisti vankileirivaltiota. Afganistanin katastrofi nopeutti Neuvostoliiton hajoamista.”

Ja kuten aina, sodassa kärsii myös kulttuuri. ”Aina kun sota alkaa, kulttuuri kokee tappion. Suuri saksalainen kirjallisuus ei kyennyt estämään Auschwitzia, suuri venäläinen kirjallisuus ei kyennyt torjumaan *gulagia*. Minun kirjani, muiden venäläisten kirjailijoiden viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana ilmestyneet kirjat eivät ole kyenneet estämään tätä tragediaa.”

Siis sama toistuu nyt Ukrainassa. Nyt näemme, miten Stalinin palvonta vain kasvaa Venäjällä. Ja miten Putin on pyhä, koska valta on pyhä.

Ja taas tulee vertaus kirkkoon, uskontoon, ortodoksisen kirkon ikonostaasiin. ”Venäjän ortodoksisessa kirkossa kaikki pyhät toimitukset tehdään suljettujen kuninkaan ovien takana. Rahvaalla ei ole pääsyä kaikkein pyhimpään. Vallan sakramentit jaetaan aivan yhtä salassa, suljettujen ovien takana. Salaisuuksien ympäröivä ikonostaasi eristää kansan vallasta. Siksi myös diktaattorin yksityiselämä on salaisuuksien verhoama. Eikä stalinien ja putinien puoliso ole kukaan kuolevainen vaan Venäjä.”

Eliitin kieli on vankilaslangi

Šiškinin tulevaisuuden kuva lohduton. ”Putinin voi toki erottaa ja korvata toisella hallitsijalla, mutta miten korvataan miljoonat korruptoituneet virkamiehet, ostettavat poliisit ja nöyristelevät tuomarit. Muita ei yksinkertaisesti ole. Valtavan maani väestö ei ole korvattavissa.”

Hän muistuttaa, että tsaarin imperiumi hajosi muutamassa kuukaudessa. Neuvostoliiton hajoamiseen meni kolme päivää. Putinin vallan vertikaali tuhoutuu hänen mukaansa muutamassa tunnissa, kun Pohjois-Kaukasian tasavallat irtoavat ja alkaa Siperian alueiden taistelu itsenäisyydestä iskulauseella: nyt loppui luonnonvarojemme ryöstäminen Moskovaan.

Venäjän tulevaisuuden voi Šiškinin mielestä kuvitella nähdessään, mitä Donbassin alueella on tapahtunut Krimin valtauksen jälkeen. ”Paikalliset mafiajengit taistelevat keskenään vallasta ja luovat sinne omaa rikollista järjestystään. Ei ole luultava, että Moskova vallasta itsenäistyneille alueille syntyisi demokraattisia oikeusvaltioita.”

Alkaa uusi sekasorron aika maassa, jossa demokratian käsitteellä on huono maine ja jossa väestö panee toivonsa hallitsijan vahvaan käsivarteen. Ja länsimaat hyväksyvät uuden ”järjestyksen diktatuurin”, koska kukaan ei toivo sekavaa tulevaisuutta maassa, jossa punaista nappia kukaan ei hallitse.

Šiškin palaa taas kieleen, kirjailijan työkaluun. Hän muistuttaa, että vankila on orjien koulu, kouluista armeijan ohella tehokkain. Vapautuessaan vanki ottaa vankilan säännöt mukaansa, tallentaa kokemansa julmuuden sekä jaon vartijoihin ja orjiin ja välittää kokemuksensa edelleen seuraaville sukupolville. Nyt vankilamoraali ja vankilan laki – voiman ja väkivallan laki – ovat Venäjän eliitin kieli. Niin kuin ovat aina olleet.

”Suvaitsevaisuus on täysin vieras ajatus. *’Prisonisaatio’* siirtyi viralliseen kielenkäyttöön. Kremlin uusien valtioiden mukana alamaailman slangista tuli osa virallista puhetta. Putinin kuuluisa vaalilupaus upottaa tšetšeenit vessanpönttöön jäi ihmisten mieliin. Siitä lähtien vankilaslangi on olennaisesti kuulunut Venäjän poliittisen eliitin kieleen.”

Ukraina on kuoleman kysymys

Mutta nyt, nyt näyttää siltä, että Putin on pettänyt ihailijansa koko maailmassa. Roima machomies onkin turpea kääpiö, joka piiloutuu suojaan loputtoman pitkän pöydän taakse. Ja mikä olennaista, myös *Russki mir* on pettynyt.

”Tavalliselle kansalle tärkein kysymys on ollut ikuisesti toinen: onko tsaari oikea vai väärä. Tähän kysymykseen saattoi vastata vain voittamalla sodan. Stalin oli aito, häntä kunnioitetaan yhä. Gorbatsšov hävisi sekä Afganistanin sodan että kylmän sodan länttä vastaan, joten hän oli väärä tsaari.”

Siksi Ukraina on niin tärkeä Putinille, elämän ja kuoleman kysymys. Oikean ja väärän tsaarin kysymys.

Venäjän idea koiviston silmin

Presidentti Mauno Koivisto kirjoitti *Venäjän idean* aivan 2000 luvun alussa, esipuhe on päivätty 8.3.2001. Kirjassa ei Putinia mainita, mutta se antaa hyvät lähtökohdat nähdä, mistä ja miten tähän päivään ja hyökkäykseen Ukrainaan on tultu.

On suorastaan hämmentävää, miten vahvana myös Koivisto näkee ortodoksisen kirkon merkityksen Venäjän historiassa. Ja aivan samoin kuin Šiškin hän palaa kysymykseen kielestä, kirkon kielestä, kirkkoslaavista: ”Voidaan sanoa, että

kristinuskon omaksuminen antoi Kiovan Venäjälle bysanttisen korkeakulttuurin mutta ei antiikkiin perustuvaa sivistystä, mikä erotti sen sekä Bysantista että Länsi-Euroopasta. Tämä johti siihen, että aatehistoriallisesti Venäjä irtautui muusta Euroopasta.”

Tähän liittyy Venäjän pitkäaikainen pyrkimys jakautuneen ja tuhoutuneen Rooman vallan perilliseksi, sen tilalle kolmanneksi Roomaksi. ”Itäinen kristillinen kirkko halusi kutsua itsensä oikeaoppiseksi, ortodoksiseksi. Itäinen kirkko ei pyrkinyt selittämään mysteerieita, se hyväksyi ne mysteerieiksi. Läntinen kirkko ja erityisesti siitä irtautunut protestanttinen kirkko halusi ymmärtää ja selittää sellaista, mikä ei ollut ymmärrettävissä eikä selitettävissä.”

Kumpikin kirkko pyrki levittäytymään. Itäinen kirkko edusti enemmän hartautta, läntinen toimintaa. Itäisen kristillisyyden omaksunut Venäjä laajensi valtaansa 1500 luvulla lähinnä itään. Läntiseen haaraan kuuluvat kansat ottivat haltuunsa lähes koko muun maailman, ensin Etelä-Euroopan maat ja sen jälkeen muut maat.

”Niin että jos sanotaan, että Suomen itäraja on idän ja lännen raja, niin se on raja vain siinä mielessä, että se on kahden kristillisen kirkon raja, Eurooppaa jakava raja, mutta kuitenkin Euroopan sisäinen raja.”

Näin siis Koivisto vuonna 2001. Tuolloin hän vielä pohti sitä, onko Venäjä itää vai länttä. Mitä hän sanoisi nyt, kun Suomen itärajasta on käytännössä jo tullut Eurooppaa Venäjän suuntaan jakava Naton raja?

Pyhä vai eurooppalainen Venäjä

Koivisto kertoo Venäjän tuhatvuotista historiaa hyvin pitkälle samoin sanoin ja tapahtumin kuin Šiškin. Niitä on turha lähteä toistamaan. Mutta johonkin kannattaa pysähtyä. Yksi on vuosi 1762, kun valtaan nousi **Katariina Suuri**.

Tuolloin alkoi Venäjän yksi suuruuden aika eurooppalaiseksi suurvallaksi. Vaikka Katariina oli perehtynyt valistusajan filosofien ja valtiotieteilijöiden ajatteluun ja henkilökohtaisesti vastusti esimerkiksi maaorjuutta, ei hän kyennyt toteuttamaan maan sisäisiä hallinnollisia uudistuksia. Hänestä tuli aatelisvallan ylläpitäjä.

Koivisto muistuttaa, että Katariinan saavutukset olivat ulkopolitiikan alalla. Hän sai vallattua Turkilta Krimin niemimaan ja Mustanmeren pohjoisrannikon. Venäjällä hyvin yleisesti omaksutun ajattelun mukaan tapahtui se, että ”kun jostain on taisteltu ja venäläistä verta vuodatettu, niin sen jälkeen se on pyhää Venäjänmaata.”

Kuulostaa kovin tutulta, kuin suoraan Putinin ja Kirillin ortodoksisen kirkon argumentoinnilta, pyhän sodan perusteluilta. Pitkä on pyhän Venäjänmaan laahus.

Putinin ideologian juurilla

Oli myös toinen 1850-luvulla alkanut jako Venäjällä, johon kannattaa pysähtyä: syntyivät valistusajan arvoille suuntautuneet länsimieliset *zapadnikit* ja Venäjän perinteisille arvoille rakentaneet *slavofiilit*. Molemmilla aatesuunnilla oli keskeinen rooli myös lokakuun vallankumouksessa 1917: *zapadnikit* löysivät yhteyden marxilaisuuteen, *slavofiilit* anarkismiin.

Slavofiilit näkivät historiallisen totuuden venäläisessä kylässä ja venäläisessä musikassa – kansanmiehessä. Nuoriso alkoi tutkia **Hegelin** filosofian sijaan vakavasti kirkkoisien kirjoituksia, Venäjän historiaa ja kansanrunoutta. Monet olivat myös syvästi uskonnollisia. Kiihkeissä kirjoituksissa slavofiilit julistivat, että lännessä on leveyttä, mutta idässä on syvyyttä: ”Tämän takia vain ortodoksinen usko teki mahdolliseksi rakentaa Jumalan valtakuntaa maan päälle. Ortodoksinen uskonto antaa Venäjälle suunnattoman syvähenkisen ylivoiman, kun sitä verrataan umpikujaan joutuneeseen läntiseen sivistykseen,” kuvaa Koivisto slavofiilien ajattelua.

Tämäkin kuulostaa juuri tänään jotenkin tutulta. Kyllä, monen mutkan kautta slavofiilien yksi henkisistä perillisistä on **Aleksandr Dugin**, jota pidetään yhtenä Putinin tärkeimpänä ideologisena neuvonantajana ja jonka näkemyksiä myös patriarkka Kirill heijastelee. Juuri Dugin on lanseerannut taistelun rappeutuneen Lännen – siis tuon Lännen, josta Šiškin käyttää nimitystä ”gayrooppa” – ja moraalisen, pyhän Venäjän välillä. Ja siinä taistelussa Venäjän johtajalla on messiaaninen tehtävä, hän on pelastaja, vapauttaja.

Koivisto ei yli 20 vuotta sitten tiennyt vielä mitään vuonna 2000 presidentiksi nousseesta Putinista ja hänen tavoitteistaan – ainakaan niin että olisi hänet nimeltä maininnut kirjassaan. Mutta Venäjän messiaanisesta tehtävästä Koivisto kyllä kirjoitti.

”Venäjä on yksi maa muiden ohella, jolla on ollut messiaanisii pyrkimyksiä. Onko messianismin aika nyt ohi? Onko se ohi Venäjän osalta? Onko se ohi muiden maiden ja maaryhmittymien osalta?” Koivisto kysyi vuonna 2001.

Koivisto muistuttaa, että hyvinvoinnin tai onnen tavoittelu ei ole kuulunut Venäjän eikä Neuvostoliiton pyrkimyksiin. Tähtäimessä on ollut tarvittaessa kärsimystenkin kautta toteuttaa suurempia päämääriä.

”Tuleeko siitä yksi eurooppalainen maa muiden joukossa, kansalaisilleen hyvää tavoitteleva, maailmaa parempaan järjestykseen edesauttamaan pyrkivä maa, on avoin kysymys,” Koivisto toteaa. Ja vastaa, avoimeen kysymykseen tuolloin jo kryptisesti: ”Kuten ennenkin, Venäjän voimavarat ovat koetuksella tavoitteita toteutettaessa, ja tavoitteet ovat osin kosmisia.”

Siis kosmisia – ja mitä kosminen tarkoittaakaan: ääretön, loputon, rajaton, valtava, planeettojen välinen.

Ikiaikojen muuttumaton Venäjä

Mutta palataan vielä lokakuun vallankumoukseen, bolsevikkien nousuun valtaan. Koivisto sanoo bolsevikeista, että he olivat lähtökohdiltaan äärimmäisiä zapadnikkeja – siis näitä länsimielisiä venäläisiä.

”Heille lokakuun vallankaappaus oli ensi sijassa keino saada aikaan vallankumous Länsi-Euroopassa. Kun tämä ei onnistunut, alettiin rakentaa sosialismia yhdessä valtiossa. Ja kun valtaa ryhdyttiin varmistamaan omiin käsiin, uuden Neuvostoliiton kuoren alta paljastui yhä selvemmin vanha Venäjä: hallinnon ankaruus, kansan kyky kestää ja kärsiä, tavoite laajentua ja valloittaa.”

”Tsaarin valta tuli Jumalalta ja myös tehtävä oli jumalainen. Myös marxismi-leninismi merkitsi lähetystehtävää, ” Koivisto kirjoittaa.

Tällä tiellä Venäjä on edelleen. Marxismi-leninismi on vain vaihtunut oligarkkien vankilaslangiin, on palattu tsaarin ja oikeaoppisen Jumalan aikaan. Mikään ei muutu ikiaikojen Venäjällä.

Kuunnellut kirjat

Anna Soudakova: Varjele varjoani. Atena. Äänikirja 2022. Lukija Alina Tomnikov.
Mihail Šiškin: Sota vai rauha Kirjoituksia Venäjästä ja Lännestä. Suomentanut Sirpa Hietanen. WSOY Äänikirja 2023. Lukija Unto Nuora.
Mauno Koivisto: Venäjän idea. Alkuperäinen teos 2001. Äänikirja Tammi 2022. Lukija Antti Lang.

Kristilliset pasifistit ja sota Ukrainassa

Markus Kantola

Ukrainan pieni kveekarikirkko on vaikeassa, jos ei mahdottomassa tilanteessa. Kristillisinä pasifisteina he katsovat, että sotaan osallistuminen ei ole kristityille mahdollista, mutta toisaalta he eivät halua, että Venäjä ottaa heidän kotimaansa haltuunsa. Ukrainan mennoniittojen enemmistö on keskittynyt humanitaariseen apuun aseisiin tarttumisen sijasta, mutta he eivät myöskään ole tuominneet niitä, jotka ovat tarttuneet aseisiin.

Voivatko kristityt ottaa osaa minkäänlaiseen sodankäyntiin, tai voivatko he edes epäsuorasti tukea sotatoimia, ovat kysymyksiä, jotka ovat jakaneet kristittyjä yli kahden vuosituhannen ajan. Hieman mutkia oikoen ja kärjistäen voidaan sanoa, että pasifistiset näkökannat hallitsivat alkukirkkoa, mutta niin sanotun ”konstantinolaisen käänteen” jälkeen joidenkin sotatoimien hyväksyminen tuli kristittyjen enemmistön linjaksi. Ennen konstantinolaista käännettä kirkkoisä **Lactantius** kirjoitti: ”Jos joku on tappanut yhden ainoan ihmisen, häntä pidetään saastuneena ja pahana...” ”Me, jotka ennen murhasimme toinen toisiamme, kieltäydymme paitsi käymästä sotaa vihollisiamme vastaan, myös ...vapaaehtoisesti kuolemme Kristusta tunnustaen”, julisti **Justin Marttyyri**. Silmille pantavaa on kuitenkin se, että vaikka **Augustinuksen** oikeutetun sodan kriteerit ovat saaneet paljon kannatusta niin protestanttisten kirkkojen kuin katolisenkin kirkon piirissä, kirkot ovat harvoin aktiivisesti lähteneet vastustamaan joidenkin valtioiden sotatoimia siltä pohjalta, että nämä valtiot käyvät oikeuttamatonta sotaa. Oikeutetun sodan teorian suurin ongelma onkin se, ettei sillä ole ollut juuri mitään käytännön merkitystä.

Augustinuksen klassisen muotoilun mukaan sotiin osallistuminen oli kristityille hyväksyttyä vain, jos sotaan lähteminen oli oikeutettua, sotiminen pohjasi oikeisiin

motiiveihin, sodan voittaminen ja rauhan saavuttaminen oli todennäköistä, ja sotimisella saatiin aikaan mahdollisimman vähän kärsimystä. Uskonpuhdistajat olivat pitkälti Augustinuksen kanssa samoilla linjoilla. Sotimiselle ei saanut olla vaihtoehtoja, keinojen piti olla suhteutettuja päämääriin ja sodalla tuli edistää rauhan aikaansaamista. Tällaisiin muotoiluihin sisältyy monia yhä ratkaisemattomia ongelmia. Mistä sodankäynnin seurauksista me olemme ja emme ole vastuussa? Mitkä sodankäynnin keinot ovat ”suhteellisia” eivätkä ylimitoitettuja? Mitä jos sodan kumpikin osapuoli väittää käyvänsä (ja pystyy esittämään argumentteja kantansa tueksi) oikeutettua sotaa? **Martin Lutherin** mukaan esivaltaa tulee kunnioittaa, mutta tarkoittaako tämä sitä, että venäläisten on kannatettava **Vladimir Putinin** hallinnon politiikkaa? Jos tähän vastataan ei, koska hallinnon politiikka on ristiriidassa Kristuksen tahdon kanssa, miksi pasifistin Suomessa, Saksassa tai Yhdysvalloissa pitäisi maksaa veroja asevoimien ylläpitämiseksi, vaikka hänen mielestään myös tällainen politiikka on Kristuksen tahdon vastaista?

Bethelin yliopiston entisen teologian professorin **Greg Boydin** mukaan kaikista Uuden Testamentin sisältämistä etiikkaan liittyvistä opetuksista pasifismi lepää kaikkein vahvimalla pohjalla. Toisin sanoen, jos Jeesuksen väitetään opettaneen, että hänen seuraajansa voivat osallistua organisoituun väkivallan käyttöön, hänen voidaan väittää opettaneen aivan mitä vain. Teologisen etiikan emeritusprofessori **Stanley Hauerwas** on mennyt niin pitkälle, että hän on vaatinut ehtoollisen epäämistä ”kristityiltä” poliitikoilta, jotka kannattavat sotatoimia. Sotatoimia kannattava kristitty on suljettava kirkon ulkopuolelle, koska hän on pahimmalla mahdollisella tavalla kieltäytynyt seuraamasta Kristusta. Vain katumuksen kautta yhteys kirkkoon voidaan uudelleen palauttaa, mutta poliitikot eivät voi tietää syyllistyneensä syntiin, jos heidän kirkkonsa näyttävät hyväksyvän heidän toimintansa.

Hauerwas on tunnetusti esittänyt Boydin tavoin, että väkivallattomuus ei voi olla kristityille vain yksi periaate muiden joukossa, vaan väkivallattomuus muodostaa Jeesuksen seuraajan identiteetin ytimen. ”En olisi pasifisti, jos en olisi kristitty ja

koen vaikeaksi ymmärtää sen, kuinka joku voisi olla kristitty olematta pasifisti”, Hauerwas on kirjoittanut. Väkivaltaa kannattava kristitty on oksymoroni. Luukkaan evankeliumissa (6:32–33) Jeesus sanoo selvästi, että myös muut kuin hänen seuraajansa rakastavat ystäviään ja niitä, jotka käyttäytyvät heitä kohtaan hyvin. Mitä moraalista ansiota tällaisessa käytöksessä voi olla? Miten kristitty, joka rakastaa ystäviään ja vihaa vihamiehiään eroaa ei-kristityistä?

Enemmistö kristityistä kirkoista katsoo ainakin itsepuolustuksellisen väkivallan oikeutetuksi. Jeesus, jos kuka olisi kuitenkin ollut Boydin mukaan oikeutettu käyttämään väkivaltaa vangitsijoitaan kohtaan, mutta hän paitsi kieltäytyi puolustamasta itseään väkivallalla, hän myös eksplisiittisesti kielsi opetuslapsiltaan itsepuolustuksellisen väkivallan käytön (katso Matteus 5:38-39 ja Luukas 26:52), koska näin toimimalla hän olisi antanut ymmärtää Jumalan hyväksyvän joissain tilanteissa väkivallan. Jumala ei kuitenkaan hyväksy väkivaltaa missään tilanteissa. Hyväksymällä jossain tilanteissa väkivallan kuten Augustinus teki, teemme Boydin mukaan kompromissin ”maailman” (katso Johanneksen evankeliumi 18:36) arvojen kanssa, vaikka maailman arvot eivät ole samat kuin Jumalan valtakunnan arvot. Jumalan valtakunnan keskeisin arvo on Boydin mukaan ”Jumalan universaali ja ehdoton rakkaus”.

”Kansan kristillisyydessä” (jonka sosiologi **Robert Ellwood** on määritellyt traditioihin, tunteisiin, latteuksiin ja hurskauskirjallisuuteen perustuvaksi kristillisyydeksi) Jumalan valtakunta on usein nähty tuonpuoleisena, paratiisimaisena paikkana, johon ihmiset astuvat kuoleman jälkeen. Kuten teologi **Roger Olson** on huomauttanut, tällaisella käsityksellä Jumalan valtakunnasta ei ole vankkaa pohjaa Raamatussa tai kristillisessä traditiossa.

Jumalan valtakunta ei ole vain paikka, johon pelastuneet siirretään kuoleman tai tuomiopäivän jälkeen. Se ei myöskään ole vain konkreettinen valtakunta, jonka Kristus asettaa maan päälle, kun hän palaa. Jumalan valtakunta on kokonaan uusi maailmanjärjestys. **Rob Bell** on puhunut Jumalan valtakunnasta ajan ja paikan

ylittävänä ulottuvuutena, joka on tullut lähelle ihmisiä, ja johon ihmisten on mahdollisuutta astua jo tässä ja nyt. Kristitty on tarkemmin sanottuna henkilö, joka on astunut tähän ulottuvuuteen ja seuraa sen arvoja ja logiikkaa.

Jumalan valtakunnan arvot (muun muassa rakkaus ”muukalaisia” kohtaan) ja logiikka (pahaan ei muun muassa vastata pahalla) ovat maailmalle vieraita ja vastakkaisia. Tästä johtuen ihmisten enemmistö pitää pasifistia moraalittomana, vastuuttomana ja naiivina. Kun Hauerwas tai Jehovan todistajat ei suostu laulamaan Yhdysvaltojen kansallislaulua eivätkä mennoniitat suostu käyttämään Yhdysvaltojen lippua, heitä pidetään kiittämättöminä ja epäisänmaallisina. Aivan kun kristittyjen tulisi asettaa isänmaansa Jumalan yläpuolelle. Aivan kun Johannes ei olisi koskaan kirjoittanut: ”Älkää rakastako maailmaa älkääkään sitä, mikä maailmassa on”(1 Joh. 2:15). Kristitty voi ja hänen tuleekin auttaa lähimmäisiään kaikin mahdollisin tavoin ilman luisumista ”kristillisen nationalismin” kannattajaksi. ”Nationalismi on [kristinuskon kanssa kilpaileva] uskonto ja sota on sen liturgia”, Hauerwas on tunnetusti todennut.

Boydin ja Hauerwasin edustamasta neo-anabaptistisesta näkökulmasta katsottuna maailmaa ja maallista palvova loukkaa räikeästi tärkeintä eli ensimmäistä käskyä. Maailmallisuuden vastustaminen ei tarkoita sitä, että Boyd tai Hauerwas pasifisteina kannustaisivat esimerkiksi amishien tavoin kristittyjä passiivisuuteen väkivallan edessä, vaikka heidän kriittikkonsa näin usein väittävätkin. He eivät kannusta kristittyjä irrottautumaan muusta, väkivaltaa ja valtaa ja materiaa ihannoivasta yhteiskunnasta. Vastaamalla pahuuteen pahuudella annamme pahuuden määritellä itsemme ja päästämme pahuuden sydämiimme, Boyd on todennut. Vastaamalla väkivaltaan rakkaudella annamme Kristuksen määrittää itsemme ja autamme esimerkillämme ”vihollisiamme” tunnistamaan, katumaan ja lopettamaan synnillisen toiminnan, Boyd on painottanut. Kristityn pasifistin ei tule paeta pahaa maailmaa pakoon ”vuorille”, vaan muuttaa sitä omalla esimerkillään ja lähimmäisenrakkaudellaan. Voimme pakottaa toisen kunnioittamaan arvojamme, mutta emme voi pakottaa toista muuttamaan sydäntään ja jos henkilön sydän ei

käänny, henkilö jatkaa ennemmin tai myöhemmin, tavalla tai toisella väkivaltaista toimintaa. Kaikki väkivalta, jopa sellainen väkivalta, jonka päämäärät ovat jalot, on toisin sanoen parhaassakin tapauksessa tehokasta vain hetkellisesti. Pasifisti tekee vihollisistaan ystäviä lähimmäisenrakkauden ei väkivallan avulla. Kuten muun muassa **John Wesley** painotti, Jumala voisi pakottaa kaikki ihmiset seuraajikseen, mutta hän on rakkaudessaan antanut ihmisille vapauden. Jumala ei käytä väkivaltaa väkivallan murskaamiseksi eikä näin pidä ihmistenkään toimia.

Tehokkuus ei Boydin mukaan ole kristillinen, vaan maallinen arvo. Jeesus pyysi meitä seuraamaan itseään ei olemaan tehokkaita. Tehokkuus ei ole hyvän kristityn tai tämän käyttämien keinojen relevantti mitta. Hauerwas on kirjoittanut: ”Kristityt eivät ole väkivallattomia, koska me uskomme, että väkivallattomuus on strategia maailman vieroittamiseksi sodasta, vaan pikemminkin koska Kristuksen uskollisina seuraajina sodan täyttämässä maailmassa, emme voi kuvitella olevamme mitään muuta kuin väkivallattomia”. Jos ihmiset haluavat seurata aidosti Kristusta väkivallattomuudelle ei siis ole vaihtoehtoja. Hauerwas on myös huomauttanut, että kristillinen kirkko oli alkujaan ”marttyyrien kirkko”. Monet alkukristityt kuolivat uskonsa tähden.

Kristukseen kastetut on Paavalin mukaan kastettu tämän kuolemaan (Room. 6:3-5) ja tämä tarkoittaa sitä, että he ovat Kristuksen tavoin valmiita ennemmin kuolemaan kuin tappamaan. Maailman näkökulmasta tämä näyttää toki jälleen järjettömältä. Jeesuksen inkarnaatiolla Jumala halusi osoittaa ihmisille minkälainen elämä oli heille mahdollista ja Jumalalle mieleistä. Jos Jeesus ei harjoittanut edes itsepuolustusellista väkivaltaa (väite, jonka mukaan Matt. 21:12 todistaisi toista on kummallinen, koska Jeesus ei temppelissä kohdista väkivaltaa ihmisiä kohtaan) väkivallattomuus on mahdollista ja toivottavaa käytöstä ihmisten osalta. Vuorisaarnan etiikka kuulostaa mahdottomalta taivaan tai luostarin etiikalta vain niistä, jotka eivät ole kristillisen yhteisön kasvattamia ja ovat parhaassakin tapauksessa omaksuneet kansan kristillisyyden kaavussa maailman logiikat ja arvot. Vuorisaarnassa Jeesus esitti Jumalan valtakunnan logiikan ja arvot.

Ylösousemuksellaan Jeesus osoitti Hauerwasin mukaan, että ihmisten ei enää tarvinnut pelätä kuolemaa, koska elämää oli kuoleman jälkeenkin. Nimenomaa kuoleman pelko ajaa ihmiset väkivallalla suojelemaan omaa elämäänsä. Antamalla ihmisille näiden synnit anteeksi Jumala mahdollisti sen, että mekin pystymme antamaan synnit anteeksi muille ihmisille. Ilman anteeksiantoa ei ole väkivallattomuutta. Viha ja väkivalta nousevat haluttomuudesta tunnustaa vajavaisuutemme, mutta Jumalan armo vie pois vihan itseämme ja muita kohtaan. Armo mahdollistaa syntien tunnustamisen. Jotkut pystyvät antamaan anteeksi ilman rauhanomaisen, kristillisen yhteisön tukea. Suuri osa ihmisistä ei. Vuorisaarnan sanoman noudattaminen on Hauerwasin mukaan vaikeaa, jos ei mahdotonta ilman rauhanomaisen, kristillisen yhteisön tukea. Vuorisaarna kuvailee ihmisiä Jumalan valtakunnassa, kristillisen yhteisön sisällä.

Mitä kristityt pasifistit voivat tehdä ukrainalaisten kärsimysten lopettamiseksi? Ukrainan mennoniittojen tavoin he voivat keskittyä sodan jalkoihin jääneiden konkreettiseen, humanitaariseen auttamiseen. He voivat, kuten Elton Trueblood toisen maailmansodan aikana esitti, omalla toiminnallaan olla murtamassa sitä vihan ilmapiiriä, joka pitkällä tähtäimellä tuhoaa kaikkien kansakuntien sielun. Se myös synnyttää aina vihan kohteessa vastareaktion, joka johtaa lopulta myös vihaajan tuhoon. Pasifistit voivat toisin sanoen pitää yllä niitä taitoja ja asenteita, joita tarvitaan rauhan tekemiseen ja elämiseen naapureina sodan jälkeen. He voivat seurata kirkkoisä Origeneen kehotusta rukoilla oikeudenmukaisuuden lopullista voittoa. Nämä kaikki toimet todennäköisesti näyttävät monista tehottomilta ja vastuuttomilta. Hauerwas on huomauttanut, että kristittyjen ei tulekaan ajatella, että heidän pitää yrittää tehokkaasti kontrolloida historian suuntaa. Heille historian lopullinen suunta on jo päätetty yli kaksi tuhatta vuotta sitten. Hauerwas on huomauttanut, että heidän tulee yrittää tehokkaasti kontrolloida historian suuntaa. Heille historian suunta on jo päätetty yli kaksi tuhatta vuotta sitten.

Väkivallattomuus on kristityn uskon syvyyden täydellisin koetinkivi. Tämä on Boydin ja Hauerwasin keskeisin väite. Tähän kiveen suuri enemmistö kristityistä enemmän tai vähemmän kompastuu. Jeesus ei turhaan puhunut ”ahtaasta portista” ja

”ristin kantamisesta”. Ilman kristillisen yhteisön tukea ja jäsenilleen opettamia Aristoteleen ja Tuomas Akvinolaisen viitoittamia hyveitä väkivallaton elämä ei onnistu. Tuenkin avulla tehtävä on vaikea ja kompastuksia sisältävä, mutta anabaptistien ja kveekarien klassisen näkemyksen mukaan tehtävä ei kuitenkaan ole mahdoton. Mikään kristittyjen asennoituminen väkivaltaan ja sotaan ei ole täysin ongelmaton. Minimissään kristittyjen pitäisi päästä yhteisymmärrykseen siitä, että väkivaltaan turvautumisen tulisi olla täysin viimesijainen keino, joka varataan vain tilanteisiin, jossa sille ei ole minkäänlaisia vaihtoehtoja. Tällöinkin täydellinen väkivallattomuus olisi silti kristittyjen lopullinen päämäärä, koska Jumalan valtakunta ei voi olla muuta kuin rauhanomainen valtakunta.

Muutama myytti murtuu

Kommentti Markus Kantolan kirjoitukseen

Niko Huttunen

Markus Kantola kirjoitti[1] Vartijaan kristillisistä pasifisteista ja Ukrainan sodasta. Kirjoitus perustui huomattavilta osin **Greg Boydin** ja **Stanley Hauerwasin** näkemyksiin. En ota kantaa siihen, onko kristillinen pasifismi perusteltua vai ei. Kiinnitän huomiota vain muutamiin historiallisiin faktaväitteisiin artikkelissa.

Myytti ”konstantinolaisen käänteen” vaikutuksesta

Kantola sanoo karkeistuksena, että ”pasifistiset näkökannat hallitsivat alkukirkkoa, mutta niin sanotun ’konstantinolaisen käänteen’ jälkeen joidenkin sotatoimien hyväksyminen tuli kristittyjen enemmistön linjaksi”. Tämä hyvin yleinen näkemys ei kestä lähempää tarkastelua.

Meillä ei ole mitään keinoa tutkia sitä, mitä varhaisten kristittyjen enemmistö ajatteli asioista ennen ”konstantinolaista käännettä” 300-luvulla tai sen jälkeen. He eivät jättäneet kannastaan – jos kaikilla sellaista edes oli – mitään dokumenttia.

Aiheesta tiedetään vain harvojen kirjallisten dokumenttien ja erittäin kapean arkeologisen aineiston perusteella. Olen käynyt aineiston läpi noin vuoteen 230 asti. Tulokset olen julkaissut kirjassani *Early Christians Adapting to the Roman Empire: Mutual Recognition* (Brill 2020). Kirjaan sisältyy luku ”Brothers in Arms: Soldiers in Early Christianity”[2].

Andreas Gerstacker on puolestaan laatinut erittäin perusteellisen teoksen *Der Heeresdienst von Christen in der römischen Kaiserzeit: Studien zu Tertullian, Clemens und Origenes*[3] (De Gruyter 2021). Gerstackerin analyysi kohdistuu paljon kapeampaan aineistoon kuin minun tutkimukseni, mutta hän menee analyysissään minua syvemmälle.

Myytti varhaiskristillisestä pasifismista

Gerstacker ja minä laadimme teoksemme toisistamme tietämättä, mutta tulokset ovat jokseenkin samansuuntaiset: väitteet varhaiskristillisestä pasifismista ovat vahvasti liioiteltuja – myös ennen ”konstantinolaista käännettä”.

Monet kristityt intellektuellit vierastivat sota, mutta siinä he olivat antiikin ei-kristittyjen intellektuellien kaltaisia. Kyse on pikemminkin kirjallisen luokan yleisistä asenteista. Erillisestä kristillisestä pasifismista voisi puhua korkeintaan siinä mielessä, että kristityt perustelivat kantojaan Raamatulla tai muulla kristillisellä traditiolla.

Pasifistiseksikin väitettyjen kirjoittajien kynästä lähti myös paljon sellaista, mitä on vaikea mieltää pasifismiksi. Esimerkiksi **Origenes** oli jyrkästi sitä mieltä, että kristittyjen ei pitänyt osallistua sotaan. Hän oli kuitenkin ensimmäinen kristitty, joka puhui oikeutetusta sodasta. Kristittyjen kuuluu rukoilla keisarin armeijan ja sen oikeudenmukaisen asian puolesta. Näin kristityt tukevat armeijaa.

Tertullianus puolestaan kehuu, miten kunnollisia kansalaisia kristityt ovat, sillä heitä palvelee kaikkialla Rooman armeijassa. Kun hän jossain toisessa kirjassa kiistää kristittyjen oikeuden palvella armeijassa, hän kuitenkin tulee kertoneeksi, että kristittyjä tosiasiallisesti palvelee sotilaina ja ilmeisen paljon.

Oma lukunsa ovat varsin yleiset sotilasmetaforat. Joskus on vaikea erottaa, milloin kyse on metaforasta. Esimerkiksi Kantola lainaa **Justinos Marttyyria**, jonka mukaan

kristityt eivät käy sotaa vihollisiaan vastaan. Ilmeisesti tässäkin puhutaan vain henkilökohtaisista riidoista, koska Justinos viittaa tällä jo toteutuneeseen rauhanprofetiaan (Jes. 2:3–4). Sotia kuitenkin käytiin edelleen. Justinos halusikin sanoa, että kristityt elävät keskenään rauhassa. Sota on siis metaforista.

Myyttiin kristillisestä pasifismista kuuluu myös lähteiden valikoiva käyttö. Harvoin mainitaan 200-luvun alussa elänyttä kristittyä **Julius Africanusta**, joka kirjoitti keisarille käsikirjan sodankäyntiin Lähi-idässä. Megiddosta on löytynyt kristillinen rukoushuone roomalaisen legioonan leipomon yhteydestä. Alustavan ajoituksen mukaan rukoushuone on peräisin noin vuodelta 230, siis noin 100 vuotta ennen ”konstantinolaista käännettä”.

Myytti pasifistisista raamatunkohdista

Kantola lainaa satunnaisia raamatunkohtia, joista useimmat ovat varsin tavallisia tätä aihetta koskevassa keskustelussa. Pieni kritiikki on paikallaan. Edellä mainitussa kirjassani olen keskittynyt vain niihin, joissa käsitellään sotaa tai sotilaana toimimista. Mikä tahansa väkivallan vastainen raamatunkohta ei itsestään selvästi kosketa tätä problematiikkaa.

On lähes yleisinhimillistä pyrkiä rajoittamaan yksilöiden keskinäistä väkivaltaa ja keskittää väkivallan monopoli yhteisölle tai sen johtajille. Esimerkiksi sota yhteisön toimintana on yleensä sallittua, ja yksilöillä on oikeus väkivallan käyttöön vain yhteisön edustajana ja sen määäämissä rajoissa.

Tällainen jakautunut suhde väkivaltaan on Suomessakin. Yhtäältä kukaan kansalainen ei saa käyttää väkivaltaa toista kohtaan, joskin ainakin miesten oletetaan valtion varoin harjoittelevan sotimista vähintään puoli vuotta, usein enemmän. Se, että Matteuksen ja Luukkaan mukaan Jeesus neuvoo kääntämään toisen posken, ei

kerro mitään sodasta. Neuvo on mielekäs vain, kun riitaantuneet ihmiset alkavat läpsiä toisiaan.

Sotilaita ei Uudessa testamentissa kehoiteta luopumaan toimestaan. Nimettömäksi jäävä Kapernaumin sadanpäällikkö osoittaa mallikelpoista uskoa (Matt. 8:5–13). Ristin juurella toinen nimetön sadanpäällikkö tunnustaan Jeesuksen olevan Jumalan Poika (Mark. 15:39). Apostolien teoissa heidän kollegansa **Cornelius** saa toimia malliesimerkkinä siitä, että ei-juutalainen voi tulla kristityksi (Ap. t. 10).

Näiden ”hyvien” sotilaiden lisäksi evankeliumeissa on ”pahoja” sotilaita. Tyypillisesti tällöin on kyse miehistöstä eikä päällystöstä. Rivisotilaiden tulot olivat siinä määrin heikot, että kiusaus omatoimiseen varainkeruuseen oli suuri. Johannes Kastaja ei turhaan kehota heitä tyytymään päivärahoihinsa (Luuk. 3:14).

Sotilashahmojen ”hyvyyttä” ja ”pahuutta” arvioidaan siis heidän siviiliväestölle aiheuttaman uhan tai hyödyn näkökulmasta. Tässä evankeliumit toistavat vain antiikin yleisiä arvostuksia. Rivisotilaiden ajateltiin yleisesti olevan juuri niin brutaaleja kuin kuvauksessa Jeesuksen pilkkaamisesta ja pahoinpitelystä (Mark. 15:16–20). Päällystää sen sijaan pidettiin sivistyneempänä ja varakkuutensa takia ehkä jopa hyödyllisenä. Kapernaumin sadanpäällikkö kuvataan paikallisen synagogan mesenaattina (Luuk. 7:5).

Sinänsä sotilaana toimimista ei kyseenalaisteta Uudessa testamentissa, mutta Johanneksen evankeliumi tulee kyllä varsin lähelle. Kantolan ohimennen mainitsemassa Johanneksen evankeliumin kohdassa Jeesus tekee pesäeron tämän maailman kuninkaisiin, joiden miehet taistelevat (Joh. 18:36). Tällä perusteella ei kuitenkaan voi yhtyä niihin Kantolan artikkelissa näkyviin väitteisiin, että Uusi testamentti edustaisi jonkinlaista yksiselitteistä pasifismia.

Myytti Augustinuksen oikeutetun sodan teoriasta

Tavanomainen tarina ”konstantinolaisesta käänteestä” eräänlaisena kristittyjen syntiinlankeemuksena sisältää vakituisena osana väitteen Augustinuksen muotoilemasta oikeutetun sodan teoriasta. Näin myös Kantolan artikkelissa. **Augustinusta** tutkinut **Timo Nisula** on todennut, ettei tällä väitteellä ole pohjaa hänen omissa kirjoituksissaan.

Sota, rauha ja Raamattu[4] -kirjaan sisältyvässä artikkelissaan Nisula osoittaa useisiin tutkijoihin viitaten, ettei Augustinus laatinut oikeutetun sodan teoriaa. Augustinuksella ei ollut tarvetta tarkastella asiaa teoreettisesti. Joitain lausumia aiheesta toki löytyy, mutta väite kokonaisen oikeutetun sodan teoriasta on liioittelua.

Nisula toteaa, että oikeutetun sodan teoria laadittiin vasta myöhemmin. Itse ajatus oikeutetusta sodasta on kuitenkin vanhempi ja palautuu kristinuskoa edeltävään aikaan. Kirjassaan *Velvollisuuksista Cicero* esittää lukuisia ehtoja moraalisesti oikealle tavalle käydä sotaa. Sotaan voi ryhtyä vain, jos neuvotteluteitse ei päästä tulokseen. Sodan tarkoituksena on oikeudenmukaisen rauhantilan palauttaminen, eikä sodassa tai sen jälkeen saa osoittaa tavoitteena kannalta tarpeetonta raakuutta.

Ciceron ajattelua kehittämällä läntisessä kristikunnassa laadittiin periaatteet oikeutetulle sodalle, joka sisältää periaatteet oikeudesta sotaan, oikeudesta sodassa ja oikeudesta sodan jälkeen. Tavoitteena on hillitä mielivaltaisuutta ja väkivaltaa, koska niiden ilmenemistä ei voida estää. Tälle perustalle rakentuvat nykyiset kansainväliset sotaa koskevat sopimukset.

Kantola toteaa, että oikeutetun sodan teoriaa on vaikea tulkita konkreettisessa tilanteessa. Ukrainan puolustustaistelu on ainakin toistaiseksi sijoittunut varsin yksiselitteisesti oikeutetun sodan kategoriaan, mutta monissa muissa sodissa asia ei suinkaan ole näin selvä. Pitäisikö siis oikeastaan torjua sodan tuhovoimaa rajoittava kansainvälinen oikeus, koska sen tulkinnassa on ongelmia? Jätän vastaamatta, koska

tämän kysymyksen käsittely ei liity historiallisiin faktaväitteisiin eikä siten tähän artikkeliin.

Viitteet

[1] <https://www.vartija-lehti.fi/kristilliset-pasifistit-ja-sota-ukrainassa/>

[2] <https://brill.com/display/book/9789004428249/BP000010.xml>

[3] <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110714357/html>

[4] <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/342286>

Myyttinen ikonikiista

Lars Ahlbäck

Ikonikiista Bysantissa on hyvin monitahoinen historiallinen ajanjakso. Valitettavan usein kiista silti esitetään hyvinkin yksitahoisesti.

Kiistan voittajien versio tapahtumista on määräävänä. Siitä saarnataan yhä vuosittain kirkoissa tai toistellaan ikonikerhoissa ympäri maan. Versio ei kuitenkaan kestä historialliskriittistä tarkastelua.

Leslie Brubaker kirjassaan *Inventing Byzantine Iconoclasm* (2012) summaa version seuraavasti.

Kaikki alkoi vuonna 726 keisari **Leo III:n** toimesta. Kiistan aikana Bysantissa hävitettiin ja turmeltiin lähes kaikki Jeesusta ja pyhiä esittäneet ikonit. Se oli myös koko yhteiskuntaa repivää aikaa, luova työ hiipui ja erityisesti munkit tai naiset puolustivat ikoneita.

”Jokainen näistä olettamuksista on väärässä”, Brubaker toteaa napakasti.

Kiistan yksityiskohtaisen läpikäynnin saa lukea jo mainitun Brubakerin ja **John Haldonin** yhteisestä kirjasta, lähes tuhatsivuisessa Cambridgen yliopiston julkaisemassa *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680–850: A History* (2011).

He lopettavat yhteisen teoksensa tylyyn lauseeseen: ”Toivomme, että jos emme ole saavuttaneet mitään muuta, voimme ainakin vakuuttavasti sanoa, että 700- ja 800-vuosisatojen ikonofiilien versio Bysantin historiasta on vihdoinkin saatettu haudan lepoon.”

Kuvataidetta on jo varhain ollut kristinuskossa. Kiistassa tämä ei niinkään ollut ongelmana. Tyypillinen asenne oli 500-luvun paavillinen ohjeistus. Sen mukaan

kuvat opettavat lukutaidottomia. Niitä ei tule vähätellä tai tuhota, muttei myöskään kunnioittaa sen enempää.

Ikonikiistan keskiössä oli kuvien muuttunut käyttö. Käytännössä niitä vähitellen alettiin kumartaa, kosketella ja suudella. Kunnioitus ei siis ollut vain arvostava asenne tai jotain abstraktia vaan hyvinkin fyysistä tekemistä. Nämä käytänteet ja tavat ovat nykyään arkea vaikkapa ortodoksisissa kirkoissa.

Tapa oli jo vuosisatojen aikana tullut tutuksi reliikeistä, pyhäinjäännöksistä. Erityisesti 600-luvulla tämä kunnioitus alkoi siirtyä myös kuviin. Pyhien läsnäolo reliikeissä siirtyi siis vähitellen kattamaan myös heidän kuviaan. Bysantissa kaivattiin samanaikaisesti selityksiä jättimäisille mullistuksille. Suuria osia alueista menetettiin. Sodat eivät sujuneet. ”600-luvun viimeisten vuosikymmenten kristityille maailma ei ollut vain muuttumassa, vaan se vaikutti olevan loppumassa”, kiteytti eräs tutkija.

Ajatus siitä, että Jumala kurittaa omaa valittua kristikansaansa sen synneistä oli yleinen. Joidenkin mielestä kasvava ikonien kunnioitus vaikutti olevan liiankin lähellä epäjumalanpalvontaa ja vierasta kristinuskolle.

Ikonikiista alkoi nykytietämyksen mukaan 720-luvulla. Ainakin silloin sen ensimmäiset merkit ilmenivät, kun piispojen kirjeenvaihdossa väiteltiin ikonien kunnioittamisesta. 730-luvulla kiista oli jo hieman levinnyt. Yksi piispa oli jo aikeissa poistaa kirkkorakennuksesta ikonit.

Vakiintunut väittämä on, että ikonien vastustus alkoi nimenomaan keisarin toimesta. Tyypillisesti väitetään, että Leo III olisi aloittanut ikonikiistan poistamalla Jeesuksen ikonin palatsinportilta. Lähteiden kriittinen analyysi ei tue tätä väitettä. Kertomuksessa taitaa olla kyse jälkikäteen kirjoitetusta kauhistelusta. Keisari oli kuitenkin vähintäänkin varauksellinen ikonien kunnioitusta kohtaan.

Nykytietämyksen valossa olisi ”järkevää päätellä, että keisari Leo III ei ollut ikonoklasti siinä merkityksessä, jonka myöhempi ikonofiilinen traditio hänelle määräsi ja jonka monet modernissa historiantutkimuksessa hyväksyivät”, Brubaker ja Haldon arvioivat.

Väite, että ikonien vastustaminen olisi islamin tai juutalaisuuden vaikutusta, on tyypillinen esimerkki voittajien kauhistelusta. Väitteillä yritettiin saada ikonien vastustaminen vaikuttamaan ulkopuoliselta – esimerkiksi ”saraseeniajattelulta”. Ikonien virallisempi vastustaminen alkoi keisari **Konstantinos V:n** aikaan. Hän oli Leo III:n poika. 740-luku oli ollut traumaattinen ja pääkaupunkia oli vaivannut nälänhätä, rutto ja maanjäristys. Keisari omaksui kielteisen kannan ikonien kunnioitukseen. Hänen menestyneellä sotasankari-isällään oli ollut varauksellinen kanta ikoneihin.

Vuonna 754 keisari Konstantinos kutsui kokoon kirkolliskokouksen tekemään ikonikielteisestä kannasta ortodoksisen opin. Kirkolliskokous piti itseään yleisenä ja siten auktoriteettina uskon asioissa. Kirkolliskokous piti ikonien kunnioittamista uutuutena, vailla tarvittavaa perinteen tukea. Historiallisesti tarkasteltuna arvio oli aika lailla perusteltu.

Huolimatta kielteisestä kannastaan kuviin kirkolliskokous päätti, ettei ikoneita saa hävittää, poistaa tai turmella. Mahdolliset muutokset kirkkorakennuksessa sai sen mukaan tehdä vain patriarkan tai keisarin luvalla. ”On hyvin vähän konkreettista näyttöä todellisesta tuhoamisesta”, Brubaker ja Haldon tyylisti arvioivat.

He muistuttavat, ettei bysanttilainen ikonoklasmi ollut raju samalla tavalla kuten vaikkapa uskonpuhdistuksen aikaan. Voisi lisätä, ettei kyse ollut jostain samantyyppisestä kuin patsaiden räjäyttely vuonna 2001 Afganistanissa. Nimitystä *ikonoklasti* käytettiin Bysantissa ensikerran 720-luvulla. Se oli haukkumanimi ja tuli käyttöön ikoneita vastustavien nimitykseksi.

Käsitettä *ikonoklasmi* alettiin käyttää vasta 1950-luvulla viitattaessa Bysantin ikonikiistaan.

Ainoa uskottava esimerkki ikonien poistamisesta itse pääkaupungissa tapahtui vasta yli kymmenen vuoden päästä vuoden 754 kirkolliskokouksesta. Yhtä kirkkorakennusta peruskorjattiin ja samalla sen kuvaohjelmaa muutettiin. Aika proosallinen tapahtuma ja kaukana kiistan tarunhohtoisista kauhutarinoista. Bysantissa ei siis hävitetty ja turmeltu kaikkia ikoneja. Se on pelkkää tarua. Munkkeja ei erityisesti vainottu kiistan aikana. Enemmistö piispoista ja luostareista asettui keisarin puolelle.

Omanlaisensa ongelman tämä tilanne aiheutti, kun ikoneista myöhemmin tuli osa ortodoksista oppia. Fanaattisimmat ikonien puolustajat olisivat halunneet estää ikonia vastustaneiden kirkonmiesten jäämistä virkoihinsa. Ratkaisu oli pragmaattinen ja he saivat pääosin jäädä virkoihinsa.

Ikonien vastustaminen teki paluun myöhemmin. Kyse oli eräänlaisesta toisesta aallosta. Keisarit ajattelivat, että ikonia vastustaneet keisarit olivat pärjänneet sodissa ja muutenkin osoittaneet kestävyyttä kriiseissä, joten ikonit ehkä sittenkin olivat juurisyy.

Ikonien puolustus ei aina kestänyt päivänvaloa. Se auttaa ymmärtämään ikonien vastustajia. Esimerkiksi **Teodoros Studionilainen** opetti julkisesti ylevästi ikoneista, mutta yksityisesti hän opetti, että pyhän ikoni voi toimia kasteessa kummina. Hän peräti kehui, kun ihmiskummi oli korvattu kasteessa pyhällä ikonikummillä.

800-luvulla ikonit vakiinnuttivat asemansa. Virallisesti ikonikiista päättyi vuonna 843 kirkolliskokouksen päätöksellä.

Ikonien voitosta tehtiin ortodoksisuuden riemuvoitto, eikä siinä vain juhlita ”ikonin ortodoksisuutta, vaan kuvaa ortodoksisuuden ikonina”, kuten eräs 1900-luvun ortodoksiteologi hyvin kiteytti.

Ikonit ovat niin leimallinen piirre ortodoksisuudessa, että nykyään on hyvin vaikeaa kuvitella sitä ilman ikoneita. Tai oikeastaan edes vähemmällä määrällä niitä. Ratkaiseva askel tähän otettiin ikonikiistan myötä.

Oppihistoria on liian usein liiankin yksitahoista, joskus jopa naiivia. Asiaa voi verrata Raamatun historiaan. Vanhan testamentin kertomus on kiehtova, mutta historialliskriittisesti tarkasteltuna huomattavasti monitahoisempi.

Saarnoissa tai ikonipiireissä ei tarvitse luennoida, mutta väitteiden siellä tulee kestää kriittisempää tarkastelua.

Se on vastuullista ja myös uskottavampaa.

Piirteitä John Zizioulasin teologiasta

Petri Järveläinen

Pergamonin metropoliitta **John Zizioulas** (1931-2023) on siirtynyt tuonilmaisiin 92 vuoden iässä.

Hänen väitöskirjansa *The Unity of the Church in the Eucharist and the Bishop during the First Three Centuries* 1960-luvun puolivälissä herätti paljon huomiota. Se käsitteli piispanvirkaa vanhassa kirkossa. Väite oli, että piispan tehtävänä oli Kristuksen edustajana esittää maailmanlaaja kutsu: tulkaa kaikki! Piispanvirka oli tämän tulkinnan mukaisesti sidottu eukaristiaan. Zizioulas sai merkittävän aseman ekumeenisessa teologiassa.

Zizioulas toimi sitten monissa englanninkielisissä opinahjoissa opettajana. Hänen toimintaansa on arvioitu esimerkiksi teoksessa *The Theology of John Zizioulas. Personhood and the Church*, Routledge 2007, jonka kirjoittajiin kuuluvat esimerkiksi **Wolfhart Pannenberg** ja **Colin Gunton**. Zizioulaksen artikkeleita on koottu teokseen *Being as communion*, St. Vladimir's Seminary Press 1985.

Tulkinta individualisaation synnystä

Keskustelua herättänyt idea liittyy vanhakirkollisen kolminaisuusopin tulkintaan. Zizioulas väittää, että erityisesti kappadokialaiset isät loivat aikansa persoona-käsitteestä poikkeavan tulkinnan, kun he tarkastelivat kolminaisuuden persoonia niin sanottuina *hypostaaseina*.

Zizioulas väitti, että hypostaasi liittyy pikemminkin kreikkalaisen *prosoopon*-termin muunnokseen kuin sen latinannokseen, joka on *persona*. Zizioulaksen mielestä

latinalainen persoona oli pikemminkin olevaiseen liitetty ominaisuus, kun taas hypostaasi oli yksittäisen olevan olemus. Lisäksi oliot eivät suhteuta olemistaan ”olemiseen sinänsä” vaan ne ovat ”olemisen sinänsä” konstitutiivisia eli olemista muodostavia itsenäisiä tekijöitä.

Zizioulas uskoi, että tämä oli merkittävä muutos sekä kreikkalaiseen näytelmämaskiteoriaan niin sanotusta prosooponista, joka tarkoittaa yksilöimättömiä kasvoja että on eri asioita merkitsevä kuin latinalainen käännös *persona*. Hänelle jumalallisen hypostaasin käsite oli olennaisempi kolminaisuusopillinen termi kuin persoona tai prosoopon.

Zizioulas viittaa ensisijaisesti venäläisiin aatehistorioitsijoihin, jotka selostavat kreikkalaista ajatteluperinnettä ”persoonattomana” sikäli, että viittaukset yksilölliseen ja konkreettiseen palautuvat abstraktin ja yleispätevän idean tai käsitteen kuvaukseen. Zizioulaksen tulkinnassa persoona palautuu **Aristoteleen** ajattelussa ihmisen yleiseen olemismuotoon (ousia) ja **Platonin** ajattelussa sielun ikuiseen ideaan.

Kreikkalaisessa näytelmässä kosmoksen ikuinen harmonia ja yhtäläisyys saa muotonsa termin prosoopon alueella. Tragediassa henkilö yksilöityy sikäli, että hän asettuu kosmoksen harmoniaa vastaan, mutta prosoopon eli naamari on pikemminkin hänen yleiseen ihmisolemukseensa lisätty ominaisuus kuin sen olemuksellinen selittäjä. Zizioulaksen tulkinnan mukaan persoona on pikemminkin rooli sosiaalisessa pelissä kuin olemuksellinen käsite.

Zizioulas luonnehtii kolmiyhteisen Jumalan persoonien tulkintaa itsenäisinä hypostaaseina vallankumoukselliseksi käsitykseksi suhteessa kreikkalais-roomalaiseen ajatteluperinteeseen. Hänen mielestään persoonasta tuli 300-luvulla ontologinen eli olemuksellinen käsite, kun se aikaisemmin oli ollut olioon liitetty ominaisuus.

Tämän, Zizioulaksen väittämän muutoksen, myötä persoonasta tuli jotakin olemuksellista eikä vain oloon liitetty lisäosa ja lisäksi persoona tulkittiin ”olemisen itsensä” edustajana siten, että jokainen jumalallinen hypostaasi oli ”samaa olemusta”. Lisäksi persoonan vapautta ei tulkittu enää vain ”olemisen itsensä” muodoksi vaan lisäksi ajateltiin, että jumalallisen olemisen muoto oli olla persoonallinen vapaus kolmessa samaa ”olemusta” olevassa itsenäisessä hypostaasissa.

Yksi Jumala ei ole yksi substanssi, vaan Isän hypostaasi, joka on Pojan hypostaasin syntymisen ja Pyhän Hengen prosession syy. Ja nämä ovat samaa olemusta (*ousia*). Tämä tuottaa hypostaasien vapauden ja itsenäisyyden, mutta samalla yhdenmuotoisuuden, joka liittyy hypostaasien väliseen kommunikaatioon.

Ortodoksinen kirjoittaja läntiselle kristitylle

Tulkinta on tietysti kiistanalainen. Se liittyy käsitykseen, jonka mukaisesti kappadokialaiset isät 300-luvulla olisivat onnistuneet tekemään radikaalin individualisaation kolminaisuusoppia tarkastellessaan. Keskeisiä kirjoituksia ovat tietysti **Gregorios Nazianzilaisten Puheet**, jotka liittyvät hänen toimintaansa Konstantinopolin kirkolliskokouksen puheenjohtajana ennen kuin eräät piispojen valintoihin liittyvät kiistat saivat hänet luopumaan tästä tehtävästä sekä **Basileios Suuren** kirjoitus *Pyhästä Hengestä*, joka teema ilmestyi varhaiseen Nikaian kokouksessa hyväksyttyyn athanasiolaisen Isän ja Pojan välisen suhteen tulkintaa koskevan päätöslauselman jälkeen ajan tietäjien esityslistalle joitakin vuosikymmeniä myöhemmin.

En ota kantaa ajatuksen aatehistorialliseen paikkansapitävyyteen. Yleensä uuden ajan individualismin synty on ajoitettu 1300-luvulle eikä 300-luvulle. Mutta on paikallaan todeta, että Zizioulas tällaisilla kannanotoillaan sai vastakaikua länsimaaisessa keskustelussa, kuten käy ilmi esimerkiksi **Jean-Luc Marionin** teoksesta *God without Being*, jonka merkittävä vaikuttaja Zizioulas oli. Ja on kiinnostavaa, että Zizioulas oli

yksi niistä ortodoksisessa maailmassa toimivista teologisista kirjoittajista, jotka romanialaisen **Dumitru Staniloaen** ja **Kallistos Waren** kanssa puhuttelivat enemmänkin läntistä maailmaa kuin Bysantin itäisten porttien takana olevia lukijoita.

Alfred Loisy ”Evankeliumi ja kirkko”: Miksi siitä tuli kirottu kirja? Matti Myllykoski

Artikkelissani ”Ennen myrskyä: Alfred Loisy uran alkuvaiheet” kuvaan, miten Loisy ura aikansa katolisessa kirkossa kehittyi pienten kriisien kautta kohti suurta kriisiä, jota protestanttisissa kirkoissa ja niiden opinahjoissa on harvoin vaivauduttu perusteellisesti käsittelemään. Vuonna 1902 ilmestyneessä kohuteoksessaan *L’Evangile et l’Eglise* (Evankeliumi ja kirkko) Alfred Loisy kirjoitti itse asiassa murskaavan (liberaali)protestantismiin kritiikin ja esitti kritiikkiä kestävän ja edelleenkin aikaansa edellä olevan tulkinnan katolisesta traditiokäsityksestä, mutta katolisen kirkon johtajat ummistivat korvansa. He tuomitsivat Loisy ja hänen kirjansa vailla ensimmäistäkään soraääntä ja vähäisimpiäkään ymmärryksen tai vakavasti ottamisen merkkejä.

Kuten olen kuvannut, ymmärtämättömyyden historia ulottui yleisellä tasolla jo valistuksen haasteeseen, johon kirkon johto oli kaikkialla täysin kyvytön vastaamaan. Loisy osalta se liittyi hänen eksegeettisiin kirjoituksiinsa, joiden katsottiin edustavan saksalaisen protestantismiin subjektivistista raamatuntulkintaa. Paavi Leo XIII oli vuonna 1893 julkaissut ensyklikan *Providentissimus Deus*, jonka tarkoituksena oli perinteisten dogmaattisten käsitysten, ennen kaikkea Raamatun erehtymättömyyden, jumalallisen alkuperän ja inspiraation tinkimätön puolustaminen historialliskriittistä tutkimusta vastaan. Paavin ensyklikan jälkimainingeissa kardinaali **François-Marie Benjamin Richard** (1819–1908) erotti Loisy Pariisin katolisesta instituutista ja siirsi hänet syksyksi Pariisin lähelle Neuillyn dominikaaniseen nunnaluostariin papiksi ja tyttöjen sisäoppilaitoksen katekeettiseksi opettajaksi (*Choses passées*, 147-148; Myllykoski, ”Ennen myrskyä” xxx).

Historiallinen kritiikki ja kirkon traditio: kohti synteesiä

Loisy toimi Neuillyn luostarissa vuodet 1894–1899.¹ Varsin runsaaksi osoittautuneena vapaa-aikana hänen uutтерan työnsä tuloksena syntyi kolmenlaista tekstiä. Loisy perusti vuonna 1896 eksegeettisen lehden *Revue d'Histoire et de Littérature Religieuses*, jossa hän julkaisi erilaisilla salanimillä lukuisia artikkeleita. Toiseksi hän julkaisi joukon teologis-hermeneuttisia artikkeleita, jotka ilmestyivät läpinäkyvällä, toista etunimeä käyttävällä salanimellä A. Firmin. Loisy julkaisi Firmin-artikkelinsa ranskalaisen papiston lehdessä *Revue du clergé français*, ja ne on myös käännetty englanniksi **C. J. T. Talarin** toimittamassa teoksessa *Prelude to the Modernist Crisis*. Jo nämä artikkelit sisältävät juuriin käyvän modernin – ja itse asiassa myös perinteisen – protestantismin kritiikin. Kolmanneksi hän toteutti kunnianhimoisen ohjelmansa laatimalla laajan käsikirjoituksen, joka julkaistiin tiheään painettuna sekä johdannoilla ja tutkimuksella varustettuna yli 700-sivuisena kirjana vasta vuonna 2010 (*La crise de la foi dans le temps présent*; Loisyyn tekstit ovat sivuilla 37–504).

Samaan aikaan, kun Loisy siirtyi Neuillyyn opettamaan, hänen raamatukritiikkinsä ja teologinen ajattelunsa oli vähitellen kehittymässä laajaksi ja holistiseksi synteeksiksi. Tähän muutokseen ja kahden viimeksi mainitun hankkeen ideoimiseen ja toteuttamiseen vaikutti ennen kaikkea muuan olennainen muutos. Vuonna 1913 Loisy kirjoitti eräässä kirjallisuuskatsauksessa (”Chronique bibliographique”, *Revue d'Histoire et de Littérature religieuses* 1913, 570): ”Raamatuntutkimukseni vuosina 1881–1893 kirjoittajasuosikkini oli Renan, jota pidin myös oraakkelinä; ajattelin hänen kanssaan ja häntä vastaan. Vuosina 1894–1900 tilalle tuli, sopivasti laajennettuna, Newman, jonka kanssa ajattelin protestanttista teologiaa vastaan.” Tämä omaelämäkerrallinen viittaus avaa hyvän tulokulman Loisyyn

¹ Erikoinen yhteensattuma: valtionpetoksesta syyttömänä tuomittu **Alfred Dreyfus** vietti hänkin juuri nämä samat viisi vuotta karkotettuna, tosin huomattavasti epämiellyttävämmissä olosuhteissa Pirunsaaren ”kuivassa giljotiinissa”, jonne hänen syyttömyydestään tietoiset tuomarinsa toivoivat hänen myös kuolevan.

uskonnonhistorialliseen kristinuskontulkintaan. Katolisuuteen kääntynyt ja vuonna 1879 kardinaaliksi valittu **John Henry Newman** (1801–1890) oli vuonna 1878 ilmestyneessä teoksessaan *An Essay on the Development of the Christian Doctrine* osoittanut, että kristillinen oppi on kehittynyt ensimmäisistä vuosisadoista alkaen.

Loisy selostaa ja tulkitsee Newmanin näkemystä vuonna 1899 julkaisemassaan Firmin-artikkelissa ”Le développement chrétien d'après le Cardinal Newman”. Hän näki arvostetun kardinaalin tutkimuksessa edeltäjän omalle pyrkimykselleen. Loisy tarkoituksena oli sovittaa Newmanin ajatus opin kehityksestä myös Raamattuun, jonka sisällä roomalaiskatolinen teologia ei halunnut nähdä kehitystä. Loisy hahmottaa Newmanin keskeisiksi ajatuksiksi opin ja tradition kehityksessä perustavan idean säilyttämisen, kyvyn assimiloida, loogisen seuraannon, säilyvyyttä vahvistavan täydentämisen sekä ajallisen jatkuvuuden. Kristillisen opin kehityksessä kaikki tämä yhdessä on johtanut siihen prosessiin, joka elää – tai Loisy mukaan ehkä pikemminkin voisi elää – katolisessa kirkossa ja jonka protestanttiset kirkot ovat eklektisyydessään ja subjektivismissaan hylänneet. Loisy ajattelee Newmanin pitäneen malliaan tieteen piiriin kuuluvana teoriana eikä traditioon perustuvana oppina; kehitys hallitsee traditiota, koska sen jäljet ovat traditiossa selvästi nähtävissä.

Newmanin tavoin myös Loisy näkee kehittyvässä ja elävässä kirkon traditiossa uskolle olennaisen lähtökohdan: usko on traditiossa ja yhteisössä elämistä. Firmin-artikkelissaan ”La théorie individualiste de la Religion” Loisy kirjoittaa auki kritiikkinsä Louis **Auguste Sabatier**’n (1839-1901) ja **Adolf Harnackin** (1852-1930) edustamaa protestanttista, individualistista uskonnotulkintaa vastaan. Hänen mukaansa kristinuskolla eikä millään muullakaan uskonnolla ole puhdasta ydintä, jonka voisi kaivaa esiin historian ja tradition kehityksen takaa. Kun nämä Lutherin liberaaliprotestanttiset perilliset näkevät kristinuskon ytimeksi ihmisen välittömän ja sisäisen suhteen Jumalaan, he luovat abstraktin, osittaisen ja mielivaltaisen kuvan kristinuskosta. Loisy mukaan uskontoa ei ole ilman yhteisöä, symboleja ja riittejä, ja sosiaaliset ja kollektiiviset piirteet kuuluvat olennaisesti siihen, mitä uskonto on.

Lisäksi uskonnoilla on aina historiallinen jatkumonsa. Loisy kysyykin (”La théorie individualiste”, 212): ”Jos katolista kirkkoa moititaan kaikesta tästä [sen uskonelämän ulkoisista muodoista], eikö sitä silloin moitita siitä, että se on elänyt ja jatkaa elämäänsä? Ja jos kirkko ei olisi elänyt, missä evankeliumi olisi nyt?”

Loisyn laajan käsikirjoituksen ensimmäinen versio syntyi Neuillyssä 1897. Loisy piti sitä kuitenkin riittämättömänä ja kirjoitti uuden toimitetun version, joka tuli valmiiksi toukokuussa 1899 (*Mémoires I*, 441–443). Hän antoi valmiille työlleen otsikon *La crise de la foi dans le temps présent: Essais d’histoire et de philosophie religieuses* (”Uskon kriisi nykyajassa: Historiallisia ja uskonnonfilosofisia esseitä”). Käsikirjoitus jäi odottamaan sopivaa hetkeä julkaisemista varten, mutta sitä ei tuntunut tulevan – ehkäpä ennen muuta aiheen arkuuden ja mahdollisten seurausten vuoksi.

Kirkon piiristä kohti akateemista maailmaa

Loisy jätti virkansa tyttökoulun opettajana, kun Leo XIII oli julkaissut 8. syyskuuta 1899 koko Ranskan kirkolle osoitetun kiertokirjeensä *Depuis le jour*. Siinä erehtymätön pyhän istuimen haltija tuomitsee ”nuo opit, jotka eivät ole todellista filosofiaa kuin vain nimellisesti ja jotka horjuttavat inhimillisen tiedon perustaa sekä johtavat loogisesti universaaliin skeptisyyteen ja uskonnottomuuteen”. Tällaiset opit ”uhraavat siten radikaalille subjektivismille kaikki perinteisen metafysiikan varmuudet, jotka on pyhitetty vahvimpien ajattelijoiden auktoriteetilla”. Loisy ja kaikki muutkin näkivät näiden ja muiden sanankäänteiden suuntautuvan selvästi hänen edustamaansa raamatuntutkimusta vastaan.

Loisy kirjoitti tunnetulla salanimellä Despres artikkelin, jossa hän käsitteli paavin kiertokirjettä läpivalaisevaan sävyyn (*Choses passées*, 211–218, välittää laajoja sitaatteja sekä kuvaa artikkelin olennaisen sisällön). Kaksi viikkoa myöhemmin Loisy lähetti kardinaali Richardille kirjeen irtisanoutumisestaan. Käytännössä hänellä ei

enää ollut minkäänlaista työtä eikä kotipaikkaa katolisessa kirkossa. Loisy sai kuitenkin kirkon ulkopuolelta uuden, vaikkakin hyvin vaatimattoman toimeentulon lähteen. Yhteyksiensä avulla hän pääsi mukaan sekulaariin korkeakouluopetukseen (*École Pratique des Hautes Études*) luennoimaan yhden uskontotieteeseen kuuluvan kurssin sekä tekniseksi toimittajaksi teossarjaan *Corpus inscriptionum semiticarum* (*Choses passées*, 221).

Kun Loisy piti ensimmäisen luentonsa babylonialaisesta mytologiasta ja Raamatun luomiskertomuksesta, paikalla oli myös kirkon johtajia. Huolestunut kardinaali Richard halusi vielä tavata Loisyyn vaikuttaakseen häneen, mutta tapaaminen ei johtanut mihinkään. Kertomisen arvoiseksi tämän kohtaamisen tekee ainoastaan seikka, jonka Loisy mainitsee muistelmissaan: kun kardinaali väitti, että Loisy olisi saanut vaikutteensa saksalaisilta, tämä vastasi (*Choses passées*, 222-224; ks. myös Myllykoski, ”Ennen myrskyä” xxx): ”Vigouroux’n apologetiikka on vaikuttanut huomattavasti enemmän kääntymiseeni pois perinteisistä näkemyksistä kuin kaikki saksalaiset yhteensä.”

Loisy oli siten päässyt hieman aiempaa pidemmän välimatkan päähän kirkollisesta vehkeilystä ja vallankäytöstä. Hän ei silti lakannut olemasta roomalaiskatolinen pappi ja hän halusi esittää ohjelmansa kirkon uudistamiseksi, vieläpä niin rakentavassa hengessä kuin se olisi mahdollista. Ja siihen tulikin pian hyvä tilaisuus.

Adolf Harnackin liberaaliprotestanttinen haaste

Emme tiedä, mitä Loisyyn laajalle käsikirjoitukselle olisi tapahtunut, ellei Adolf Harnack olisi julkaissut talvilukukaudella 1899/1900 Berliinin yliopistossa noin 600 kuulijalle pitämiään luentoja kristinuskon olemuksesta nimekkeellä *Das Wesen des Christentums*. Teoksen ensimmäinen painos ilmestyi keväällä 1900 ja se käännettiin pian useille kielille. Ranskankielinen käännös ilmestyi 1902. Harnackin teoksen innostunut vastaanotto koulutetun keskiluokan (*Bildungsbürgertum*) parissa kertoo

siitä, että se kaipasi vanhanaikaiseksi koetun kirkollisen julistuksen tilalle oman aikansa arvoja vastaavaa käsitystä kristinuskon ydinsisällöstä.

Harnack seurasi Lutherista alkaen protestanttiselle teologialle luonnollista tapaa hahmottaa kristinuskon ydinsisältö. Sen mukaan katolinen kirkko on historiansa aikana himmentänyt evankeliumin puhtaan sanoman ja lisännyt siihen kaikenlaista epäperäistä. Siksi kristinuskon ydin onkin vain pyhissä kirjoituksissa ja siellä ennen kaikkea Uudessa testamentissa. Luther uskoi, että evankeliumin alkuperäinen raamatullinen sanoma on jokaiselle lukijalle itsestään selvä, koska kirjoitukset ovat itse itsensä paras selittäjä (*sui ipsius interpretes*). Lutherin jälkeen eri suuntiin levinneessä protestantismissa ei kuitenkaan ollut suurissa eikä pienissä asioissa lainkaan selvää, mikä on oikeaa ja alkuperäistä kristinuskoa.

Valituksen jälkeinen uusprotestantismi ja ennen kaikkea historialliskriittinen raamatuntutkimus tekivät tavoitteen saavuttamisesta vieläkin hankalampaa. Protestantismissa on elänyt itsestään selvänä jo 1600-luvulta tuttu ajatus, että kirkko uudistuu jatkuvasti ja että sitä on aina uudistettava. Protestanttinen teologia on tiettyssä mielessä jatkuvaa keskustelua siitä, miten kristinuskon keskeinen sisältö tulisi ymmärtää. Sille on ollut ominaista hakea teologian ydintä Raamatusta ja luoda raamattuteologiaa. Adolf Harnack oli tällaisen tradition perillinen samoin kuin lukemattomat muut protestanttisen teologian suuret nimet hänen jälkeensä.

Liberaalteologian klassikoksi nousseessa teoksessaan Harnack luopuu sekä Vanhan testamentin että varhaiskristillisen opin merkityksestä kristinuskon olemuksen ymmärtämiselle. Evankeliumin ytimessä ei ole kirkon julistama Kristus vaan historian Jeesuksen sanoma, jonka ytimessä ovat ihmisten keskelle tullut taivasten valtakunta (Luuk. 17:21), Jumala armollisena taivaallisena Isänä, ihmissielun ääretön arvo sekä rakkauden kaksoiskäsky ja sitä vastaava etiikka (ohjelmallinen tiivistelmä: *Das Wesen des Christentums*, 33).

Historian Jeesus ei Harnackin mukaan ollut Jumalan Poika siinä mielessä kuin Johanneksen evankeliumi ja kristologiset formelit häntä kuvaavat vaan siinä mielessä, että hän tuntee taivaallisen Isän tahdon (*Das Wesen des Christentums*, 81). Harnackin kristologinen ydinjake on Matt. 11:27: ”Kaiken on Isäni antanut minun haltuuni. Poikaa ei tunne kukaan muu kuin Isä eikä Isää kukaan muu kuin Poika ja se, jolle Poika tahtoo hänet ilmoittaa.” Eksegeettisesti Harnackin näkemys oli siinä mielessä kiistanalainen, että monet kriittiset tutkijat (kuten **Johannes Weiss** ja **Albert Schweitzer**) olivat jo alkaneet pitää Jeesusta apokalyptikkona ja jättäneet hyvästit liberaaliteologian presenttiselle eskatologialle. Sen sijaan useimmat tutkijat jakoivat Harnackin ja muiden liberaaliteologioiden käsityksen juutalaisuudesta synkkänä rituaali- ja lakiuskontona, jonka pimeää taustaa vasten Jeesuksen evankeliumin valo loisti kirkkaana.

***L'Evangile et l'Eglise* vastauksena Harnackin haasteeseen**

Loisy oli jo hyvissä ajoin tutustunut Harnackin alkuteokseen, jota hän ajatteli aluksi kommentoida vain eksegeettisesti. Pian hän kuitenkin katsoi parhaaksi esittää mittavassa käsikirjoituksessa olevan ohjelmansa Harnackin teoksen laajamittaisena kritiikkinä. Ratkaisua puolsi Loisyyn mahdollisuus profiloida oma mallinsa huomattavasti selvemmin katoliseksi kuin käsikirjoituksessa. Laajojen esitöiden ansiosta *L'Evangile et l'Eglise* tuli jo elokuun alussa valmiiksi painoa varten ja kirja ilmestyi marraskuussa (*Mémoires II*, 121–122). Sitä voi muodollisesti ajatellen pitää poikkeuksellisen pitkänä kirjallisuusarvosteluna.

Loisy oli historialliskriittisen eksegeesin osalta lähellä liberaaliprotestanttisia kollegoitaan ja kaukana katolisen kirkon virallisista käsityksistä. Siksi Loisylle oli erityisen tärkeää pohjustaa työnsä sekä huolellisella kritiikillä liberaaliprotestantismia kohtaan että perusteellisella kuvauksella historian ja tradition merkityksestä. Tämän työn hän oli oikeastaan jo tehnyt käsikirjoituksessaan ja Firmin-artikkeleissaan. Käsikirjoituksen *La crise de la foi dans le temps présent* ja teoksen *L'Evangile et*

l'Eglise otsikoiden synoptinen vertailu osoittaa, millaisin painotuksin käsikirjoituksen runko siirtyi kohuteokseen ja mitä Loisy jätti pois. Valinnat johtuvat ennen muuta siitä, että hän otti maalitaulukseen Harnackin menestysteoksen:

<i>La crise de la foi</i> (1899)	<i>L'Evangile et l'Eglise</i> (1902)
Uskonto ja ilmoitus	
Israelin uskonto	
	Evankeliumit lähteinä
	Taivasten valtakunta
Jeesus Kristus	Jumalan Poika
Evankeliumi ja kirkko	Kirkko
Kirkko ja kristillinen oppi	Kristillinen oppi
Evankeliumi ja katolinen kultti	Kristillinen kultti
Intellektuaalinen maailma ja katolinen kirkko	
Järki ja usko	
Uskonto ja elämä	
Menneisyys ja tulevaisuus	

Loisy ilmeisesti toivoi, että katolisen traditionäkemyksen selkeä ja kritiikin kestävä puolustaminen liberaaliprotestantismin vaikutusvaltaisinta edustajaa vastaan toisi parempaa ymmärrystä hänen omalle ohjelmalleen. Mutta kävikin aivan päinvastoin: ilmestyessään *L'Evangile et l'Eglise* johti katolisen kirkon sen vakavimpaan raamattukriisiin sitten Richard Simonin päivien (Simonin ja Bossuet'n yhteenotosta ks. Myllykoski, *Usko ja kritiikki* 30–39). Loisy tiesi odottaa kielteisiä reaktioita kirkon johtajilta, mutta reaktioiden äärimmäisyys ja tuomitsijoiden totaalinen haluttomuus ja kyvyttömyys ymmärtää eksegeettisiä kysymyksiä murskasivat toivon uuden ajattelun asiallisesta ja keskustelevala kriittisestä vastaanotosta. Kirkossa Loisy ei julkisesti puolustanut juuri kukaan.

L'Evangile et l'Eglise on erityisesti huolellisen taustatyönsä vuoksi hallitusti ja maltillisesti kirjoitettu teos. Siinä Loisy pitää alusta alkaen silmällä Harnackin keskeisiä teesejä ja esittää niihin kriittisen, eksegeettisesti perustellun vastateorian, jolla on myös kiinteä yhteys katolisen kirkon opilliseen traditioon ja etenkin Newmanin näkemykseen siitä.

Loisy muotoilee johdannossa Harnackin ajattelun ydinongelman (s. VIII-IX): tämä yrittää muotoilla uskonnon ”ainutlaatuisen ja muuttumattoman ydinkohdan varaan”. Loisy kysyy, määritteleekö Harnack kristinuskon historioitsijana vai teologina, ”joka ottaa historiaansa sen, mikä hänen teologiaansa sopii”. Loisy näkee, että olisi tutkittava traditiota ja kristinuskon kehitystä sekä selvitettävä, onko myöhempi kristinuskko ytimeltään samaa kuin Jeesuksen julistama evankeliumi. Poimimalla kristinuskolle yhden muuttumattoman ytimen Harnack korostaa mielivaltaisesti kristinuskon eroa juutalaisuuteen – ”ikään kuin se, minkä evankeliumi on säilyttänyt juutalaisesta traditiosta, olisi väistämättä toisarvoista” (s. XVII). Loisyn mukaan ”Kristusta ei tunneta kuin traditiosta, tradition kautta ja traditiossa” (s. XXI). Siksi Harnackin hahmottama ”kristinuskon olemus” on mielivaltainen ja korvattavissa jollakin toisella asiaytimellä kuten Jumalan valtakunnalla, Kristuksella, missiolla tai muulla sellaisella. Loisy esittää Harnackin hahmottamalle ytimelle traditiosta käsin vaihtoehdon, jossa asia jäsentyy aivan toisella tavalla (s. XXXIII-XXXIV: ”Eikö Jumala elä luonnossa ja ihmisessä niin, että todellisen uskonnonfilosofian ydinlause (*formule intégrale*) olisi: ’Jumala kaikkialla’, aivan kuten kristinuskon ydinlause olisi: ’Kristus kirkossa ja Jumala Kristuksessa’?”

Loisy aloittaa johdannon jälkeen ensimmäisen lukunsa (”Taivasten valtakunta”) kuvaamalla Jeesuksen julistuksen ja samalla evankeliumin ytimen, joka oli Jumalan valtakunnan pikainen tuleminen ja siihen liittyvä parannuksen tekeminen (Matt. 4:17). Koska Jeesus evankeliumien mukaan sitoutui lakiin ja profeettoihin (Matt. 5:17–20), hänen julistuksessaan ei ollut mitään käänteentekevän uutta. Edes jakeessa Luuk 12:7 (”olettehan te arvokkaampia kuin kaikki varpuset”) ei ole kyse ihmissielun äärettömästä arvosta vaan Jeesuksen oppilaiden kannustamisesta luottamaan

valtakunnan tuloon. Harnackin ydinjake Luuk. 17:20 ei tarkoita, että valtakunta olisi sisällisesti Jeesuksen oppilaissa vaan että se on ”heidän keskellään” ja siksi ajatuksena on, että valtakunta tulee odottamatta.

Loisy korostaa (s. 22), että historioitsijan tulee vastustaa kiusausta modernisoida valtakunnan ideaa. Harnack näkee Jeesuksen kannustaneen seuraajiaan köyhien auttamiseen ja köyhyiden syrjäyttämiseen ja tekee siten varovasti oikeutta aikansa sosialistiselle tulkinnalle evankeliumista. Loisy sen sijaan lukee tekstejä toisin. Hänen mukaansa Jeesus ei ennakoanut tai edes toivonut köyhyiden katoavan kuin vasta valtakunnan saapuessa (s. 31): ”Miksi julistaa ajallista oikeutta, kun ollaan niin lähellä ikuista tuomiota?” Evankeliumilla ei siten ole mitään sanottavaa yhteiskunnallisten asioiden järjestämisestä. Tästä syystä kirkosta on tullut sellainen instituutio kuin se on, ja siksi kirkon suhde kaikkeen inhimilliseen kulttuuriin muotoutui sellaiseksi kuin siitä tuli. Evankeliumi herätti elävän, konkreettisen ja monimuotoisen uskon, joka kehittyi omia reittejään. Se ei yksinkertaisesti vain hellenisoitunut ja roomalaistunut, vaan säilytti muuttuessaan myös yhteyden juutalaiseen taustaansa, Jeesuksen julistukseen ja alkukirkon opetukseen.

Loisy on sanonut kaiken olennaisen jo kirjansa johdannossa ja sen ensimmäisissä luvuissa. Kun hän kolmessa loppuluvussa kuvaa evankeliumin suhdetta kirkkoon, oppiin ja kulttiin, hän tekee sen johdonmukaisesti perusideaansa seuraten. Juuri kuvatessaan kirkkoa hän kirjoittaa sen yhden ja ainoan lauseen, josta hänet yleensä tunnetaan (s. 111): ”Jeesus julisti valtakuntaa, ja kirkko tuli.” Tällä Loisy tarkoittaa kahta asiaa: 1) valtakuntaa ei tullut (tätä yleensä halutaan sanoa, kun häntä lainataan) ja 2) kirkko on luonnollinen jatke Jeesuksen julistamalle valtakunnalle. Loisy sanoo, että evankeliumin alkuvaiheen säilyttäminen oli mahdotonta, ja yhtä mahdotonta on sen restauroiminen. Jeesuksen julistus sellaisena kuin se oli, on ainaiseksi kadonnut. Kirkon kehittyminen evankeliumista sen sijaan on yhtä luonnollista ja kehittymisen lakien alaista kuin elämä itse, ja historia osoittaa, miten ovat kehittyneet ne elementit, joista kirkko on rakentunut (s. 112).

Loisy sanoo samaa myös kirkon opista: se on kehittynyt teologisen ajattelun perinteessä, ja katolinen oppi on aina elänyt suhteessa juuriinsa. Kirkon oppia on varhaisista ajoista alkaen työstetty hitaasti ja jatkuvasti, ja se näyttää olevan jatkuvassa ristiriidassa rationaalisen ja historiallisen tulkinnan periaatteiden kanssa (s. 168). Loisy torjuu Harnackin kultinvastaisuuden ja puolustaa katolista kulttia samaan tapaan. Varhaiskristillisellä kultilla on juurensa juutalaisuudessa; kehittyessään universaaliksi uskonnoksi kristinusko mursi myös kultissaan juutalaisuuden rajat. Sakramentit ovat syntyneet ”Jeesuksen ajatuksesta ja pyrkimyksestä, joita apostolit ja heidän seuraajansa ovat tulkinneet olosuhteiden ja tapahtumien valossa ja paineissa” (s. 194). Jeesukseen liittyvä kultti on luonnollinen osa kirkon kehitystä: ”oli täysin luonnollista, että Jumalaa rukoillaan Jeesuksen kautta, Jeesuksen kanssa ja Jeesuksessa, eikä täytynyt odottaa kauan, että Jeesusta itseään rukoiltiin” (s. 206–207). Jeesuksen kultti täydentyi pyhimysten ja Marian kultilla (s. 208–210). Loisy muistuttaa, että myös protestanttisilla kirkkoilla on oppinsa ja ulkoiset käytäntönsä. Kaikki se on luonnollista ja kaikki se on elämää (s. 234, kirjan viimeisessä virkkeessä): ”kristinusko elää kirkossa ja kirkon kautta, ja on hyödytöntä yrittää pelastaa se ydintä etsimällä”.

Reaktiot, kritiikki ja vastaanotto

Vaikka Loisy teoksen päätarkoituksena oli puolustaa katolista uskoa protestantismia vastaan, tätä pyrkimystä ei korkealla kirkon hierarkiassa huomattu eikä osattu arvostaa. Katolisen kirkon piispat ja muut opettajat kaikkialla Ranskassa riensivät tuomitsemaan Loisy teoksen – ja yksinkertaisesti aivan samoista syistä kuin puhdasoppiset protestantit olisivat tuominneet sen. Kirjeessään hiippakuntansa pappisseminaarille La Rochellen ja Saintes’n piispa **Emile-Paul-Angel-Constant Le Camus** (1839–1906) kirjoittaa auki sen, mitä he kaikki ajattelivat (*Vrai et fausse exégèse*, 16–17): ”Meidän tulee ottaa evankeliumit sellaisina kuin ne ovat, tarkkoina, uskollisina, kiistattomina ilmauksina siitä, mitä apostolit ovat nähneet, kuulleet ja kertoneet Jeesuksesta.” Huomio kiinnittyi evankeliumin – ja etenkin Loisy

kauttaaltaan hylkäämän Johanneksen evankeliumin – luotettavuuteen historiallisina lähteinä.

Kirkollisista reaktioista sai Ranskassa eniten huomiota Pariisin arkkipiispan, kardinaali Richardin tuomio, jota myös useimmat piispat yksinkertaisesti seurasivat. Kardinaalin lausunto julkaistiin keskiviikkona 21.1.1903 Ranskan ultramontanistien ydinlehdessä *L'Univers*.² Richardin mukaan Loysin kirja ”hämmentää vakavasti uskovien uskoa katolisen opetuksen perustaviin oppeihin, etenkin Kirjoitusten ja tradition auktoriteettiin, Jeesuksen Kristuksen jumaluuteen, hänen erehtymättömään tietoisuuteensa, hänen kuolemansa tuomaan lunastukseen, ylösnousemukseen, eukaristiaan, paaviuden ja piispuuden jumalalliseen asettamiseen; me paheksomme tätä kirjaa ja kiellämme sen lukemisen papiston ja hiippakuntamme uskovien parissa.”

Sekulaari lehdistö ilakoi Richardin kyvyttömyydellä vastata tieteelliseen haasteeseen, ja siellä julkaistuista teksteistä voi aistia ajan, jota elettiin – kaksi vuotta ennen kirkon ja valtion täydellisestä erottamisesta Ranskassa. Esimerkiksi tasavaltalaisen sanomalehden *Le Radical* perjantaina 23.1.1903 ilmestyneessä numerossa³ J. C. siteeraa Richardin langettaman tuomion, kirjoittaa arvostavasti Loysin meriiteistä ja jatkaa näin: ”Epäilemättä Loisy ei myönnä, että Joosua pysäytti auringon. Muutama vuosisata sitten Galilei tuomittiin samasta harhaopista. Ja kuitenkin on osoitettu, että aurinko ei kierrä maata, vaan maa aurinkoa. Menkää Panteoniin katsomaan heiluria. Tuomitun kirjan kirjoittaja on keskustellut myös muista samankaltaisista epätodennäköisyyksistä. Hän on väärässä. Jos tiede edistyykin, kirkko ei ole taipunut. Se ei myönnä eikä voi myöntää, että Raamattu ja evankeliumit ovat erehtyneet, eivät yhdessäkään kohdassa. Todellakin, jos koskettaa mitä tahansa yksittäistä kohtaa tässä tietämättömyyden ja taikauskon monumentissa, koko rakennelma romahtaa kasaan. Se täytyy hinnalla millä hyvänsä estää, ja kirkko käyttää mitä kovimpia keinoja

² <https://www.retronews.fr/journal/l-univers/21-janvier-1903/132/1010371/1>

³ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7606939p/f1.item.zoom>

estääkseen tieteen säteitä tunkeutumasta perinteisiin pimeyksiin. Usko on yhteensovittamaton järjen ja tieteen kanssa. Dogma on absoluuttisen koskematon. *Credo quia absurdum*, siitä tuli kirkon ohjenuora, ja sitä se on edelleen. Pariisin arkkipiispan määräys osoittaa sen.”

Eksegetiikan yksityiskohdat eivät juuri kiinnostaneet kirkon johtajia eivätkä sekulaaria lehdistöä. Keskustelu ei kuitenkaan jäänyt täysin vaille substanssia. Katolisista raamatuntutkijoista laajimman ja asiantuntevimman arvion kirjoitti Loisyin ikätoveri **Marie-Joseph Lagrange** (1855-1938), joka tunnetaan tutkimusinstituutin *École Biblique* (Jerusalem) ja *Revue biblique* -lehden perustajana. Hän tarttui laajassa resensiossaan niihin Jeesus-tutkimuksen ongelmakohtiin, jotka edelleenkin jakavat niin kutsuttua radikaalia ja konservatiivista eksegetiikkaa – etenkin siihen, oliko Jeesus Jumalan Poika. Lagrange näkee vaivaa selventääkseen Loisyyn positiota näissä aroissa kysymyksissä. Hän asettaa Loisya vastaan suullisen tradition, joka eli rikkaana jo varhaisimpien Jeesuksen seuraajien parissa ja joka ei välttämättä näy kirjallisissa dokumenteissa. Lagrangen arvio paljastaa, miten kaukana tuon ajan merkittävimmät katoliset tutkijat olivat protestanttisten eksegeettien kriittisestä keskustelusta.

Lagrange korostaa, että Paavalille Jeesus oli Jumalan Poika, eikä kirkolla ollut ennen Paavalia juuri aikaa kehittää Jeesukselle jumalallista asemaa. Lagrange korostaa, että ensimmäiset kristityt eivät olisi voineet erehtyä Jeesuksen opetuksesta eivätkä olla hänelle uskottomia palvoessaan häntä Jumalana (Rec., 300). Paavalin perintönä saamat todistukset Jeesuksen sovituskuoolemasta ja ylösnousemuksesta (1 Kor. 15:3–7) sekä ehtoollisesta (1 Kor. 11:23–26) todistavat tradition alkuperäisyyden puolesta. Lagrange pitää myös Pietarin tunnustusta (Mark. 8:31) ja Jeesuksen vastausta ylipapin kysymykseen (Mark. 14:62) sekä vertausta viinitarhan työntekijöistä (Mark. 12:1–12) historiallisesti luotettavina (Rec. 303–305).

Lagrange ihmettelee edelleen, miten Loisy voi tehdä eron Jeesuksen ja alkukirkon julistaman Jumalan valtakunnan välille, kun otetaan huomioon, että Jeesuksen ajan

juutalaisuudessa oli monenlaista eskatologiaa, myös universalistista (Rec. 306–307). Lagrange liittää Harnackin tavoin Jeesuksen valtakunnan odotukseen ajatuksen valtakunnan läsnäolosta ja vähittäisestä kehityksestä sekä ”ihmissielun äärettömästä arvosta” (Rec. 308). Lagrange tiivistää kritiikkinsä siihen, että kirjavan juutalaisen tradition jatkuminen varhaiskristillisyydessä ja evankeliumeissa on aivan liian monimuotoista sopiakseen eksegeesiin, joka rakentuu yksittäisten tekstikohtien kriittisen analyysin varaan (Rec. 309–310).

Lagrange päättää arvionsa antamalla tunnustusta Loisyille katolisen traditioajattelun puolustamisesta protestantismin individualismia vastaan. Hän asettuu Jeesuksen ainutlaatuisuuden osalta Harnackin puolelle Loisya vastaan, jolle Jeesus ei ollut kuin korkeintaan valtakunnan sijaishallitsija ja juutalainen Messias. (Tässä nykytutkimus on kallistanut vaa’an Loisyn näkemyksen hyväksi.) Lagrangen loppupäätelmistä ponnahtaa ainakin minun silmiini lause, joka pitää tiukasti yhtä hänen eksegeettisten johtopäätöstensä kanssa (Rec. 311): ”...kuka suostuu kirkon ikeeseen (sillä ies se on), ellei kirkko ole Jeesuksen Kristuksen perustama ja jollei mikään todista, että Jeesus Kristus on Jumala?”

Lagrangen kaltaisista asiallisista keskustelijoista huolimatta Loisyn teoksen herättämä keskustelu katolisessa kirkossa ei johtanut mihinkään.

Kirkonkirous ja jälkimaine

Kaikki tietävät, että pappi Alfred Loisy, joka asuu tällä hetkellä Langres’n hiippakunnassa, opetti ja julkaisi useita asioita, jotka tuhoavat kristillisen uskon tärkeimmät perusteet.

Joka tapauksessa toivottiin vielä, että hän ehkä pikemminkin uutuuden viehätyksen kuin huonon tahdon pettämänä mukautuisi Pyhän istuimen viimeaikaisiin julistuksiin ja määräyksiin tässä asiassa. Siitä syystä tähän asti oli pidäytetty vakavimmilta kanonisilta sanktioilta; mutta päinvastoin tapahtui, että kaikkea uhmaten hän ei

ainoastaan ollut luopumatta erehdyksistään vaan itsepäisesti vahvisti ne uusissa kirjoituksissa ja kirjeissä esimiehille.

On siis aivan selvää, että virallisten kanonisten varoitustenkin jälkeen hän pitää kiinni erehdyksistään. Siksi Inkvisition pyhä ja korkein kongregatio,⁴ hoitaakseen velvollisuutensa ja pyhän isämme Pius X:n nimenomaisella valtuutuksella, on lausunut julki pappi Alfred Loisy'n ekskommunikaation sekä nimellisesti että henkilökohtaisesti.

Se julistaa juhlallisesti, että häneen sovelletaan kaikkia julkisesti erotettujen henkilöiden rangaistuksia ja että häntä on näin ollen vältettävä ja että kaikkien on vältettävä häntä.

Roomassa Pyhän toimiston palatsissa 7. maaliskuuta 1908 **Pierre Palombelli S.R.** ja maailmanlaajuisen inkvisition notaari julkaisivat tämän tekstin, jolla 51-vuotias Alfred Loisy julistettiin kirkonkiroukseen. Loisy kirjoitti muistelmissaan, että kirkonkirous tuli hänelle lopulta helpotuksena, mutta se tuli kaksi vuosikymmentä liian myöhään, tuskallisten ja kidutuksentäyteisten vuosien jälkeen (*Memoirs* II, 645–646).

Loisy jatkoi uraansa kirkon ulkopuolella akateemisessa maailmassa. Hän ei pitänyt Pariisin hälystä, ja huhtikuussa 1907 hän muutti synnyinseudulleen ja asettui Ceffondsiin. *Collège de France* kutsui hänet jäsenekseen vuonna 1909, ja Loisy julkaisi tämän jälkeen paljon mielenkiintoista sekä raamatun- että uskonnotutkimuksen aloilta.

Alfred Loisy'n nimi liitetään usein modernismiin. Modernismi ei ollut liike, koska sen takana ei ollut minkäänlaista yhteisöä, eikä Loisya siten voi pitää modernismin johtohahmona. Uutta luovana virtauksena modernismin aika jäi lyhyeksi: se alkoi

⁴ *Uskonopin kongregatio* on Vatikaanissa toimiva katolisen kirkon kollegio, jonka tehtävänä on vaalia kirkon opin puhtautta ja vastata siitä. Sen nimi oli vielä vuosisadan alussa *Inkvisition pyhä ja korkein kongregatio*, mutta Loisy'n ekskommunikaation jälkeen nimi muutettiin uuteen muotoon, joka oli *Pyhän istuimen ylin kongregatio*. Vuonna 1965 elimestä tuli Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen myötä Uskonopin kongregatio,

1880-luvun alussa ja hiipui ensimmäiseen maailmansotaan mennessä. Loisin julistaminen kirkonkiroukseen vuonna 1908 oli ratkaiseva isku. Loisin ura jatkui vielä yli kolme vuosikymmentä sen jälkeen kirkon ulkopuolella, mutta modernismin lyhyt kevät oli ohi.

Vaikka modernismi hajosi, Loisin ja muiden modernistien ajamat asiat ovat viime vuosisadan jälkipuoliskolta alkaen hitaasti kaatuneet eteenpäin katolisessa kirkossa. Moderni liberaali katolisuus ja sen hengellinen visio rakentuvat monelta osin modernismin ja etenkin Alfred Loisin perinnön varaan. Loisin kirjoitusten ja modernismin aikakauden tutkimus käynnistyi vasta 1960-luvulla, ja se on niistä päivistä kasvanut varsin laajaksi, etenkin kun Loisin kohukirjan julkaisemisesta tuli kuluneeksi 100 vuotta.

Artikkelissa käytetyt Alfred Loisin kirjoitukset

Loisin elinaikana ilmestyneet kirjat löytyvät digitoituina Gallicasta.

”Le développement chrétien d'après le Cardinal Newman.” *Revue du clergé français* 17, 1898/99, 5-20. [https://numelyo.bm-lyon.fr/f_view/BML:BML_00GOO0100137001200186190/IMG000000009]

”La théorie individualiste de la Religion.” *Revue du clergé français* 17, 1898/99, 202-214. [https://numelyo.bm-lyon.fr/f_view/BML:BML_00GOO0100137001200186190/IMG000000206]

L'Evangile et l'Eglise. Paris, Picard 1902.

Choses passées. Paris: E. Nourry 1913.

Mémoires pour servir à l'histoire religieuse de notre temps. Tomes 1-3. Paris 1930-31.

La crise de la foi dans le temps présent (Essais d'histoire et de philosophie religieuses). Texte inédit publié par François Laplanche, suivi des études de Rosanna Ciappa, François Laplanche, Christoph Theobald. Avant-propos de Claude Langlois. Bibliothèque de l'École des hautes études. Sciences religieuses 144. Turnhout : Brepols 2010.

Muu kirjallisuus

Amsler, Frédéric. "Pourquoi Rome ne pouvait pas ne pas condamner Alfred Loisy?" http://alfred.loisy.free.fr/pdf/expose_frederic_amsler.pdf.

Denzinger, Heinrich Joseph Dominicus & Rahner, Karl. *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum.* Editio 31. Herder: Barcinone - Freiburg - Roma 1957.

Depuis le jour : Lettre encyclique de s.s. le Pape Léon XIII aux archevêques, évêques et au clergé de France. https://www.vatican.va/content/leo-xiii/fr/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_08091899_depuis-le-jour.html.

d'Hulst, Maurice Le Sage d'Hauteroche. "Question biblique." *Le Correspondent* 162 (1893) 201-251. [<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4155156/f208.item>]

Forni Rosa, Guglielmo. *The Essence of Christianity: The Hermeneutical Question in the Protestant and Modernist Debate.* Atlanta, Ga.: Scholars Press 1995.

Goichot, Emile. *Alfred Loisy et ses amis.* Paris : Cerf 2002.

Harnack, Adolf. *Das Wesen des Christentums: Sechzehn Vorlesungen vor Studierenden Aller Fakultäten im Wintersemester 1899/1900 an der Universität Berlin gehalten*. Leipzig: J. C. Hinrichs 1913. [<https://digital.ub.uni-paderborn.de/ihd/content/titleinfo/3006718>]

Hébert, Marcel, *L'évolution de la foi catholique*. Paris: Alcan 1905. [Gallica]
Marlé, René. *Au cœur de la crise moderniste. Le dossier inédit d'une controverse*. Paris: Aubier 1960.

Lagrange, Marie-Joseph. *Rec. L'Evangile et l'Eglise par Alfred Loisy. Revue biblique* 12 (1903) 292-313.

Le Camus, Emile-Paul-Angel-Constant. *Vrai et fausse exégèse*. Paris: Oudin 1903.

Myllykoski, Matti. Usko ja kritiikki: Ranskalaisia tapauskertomuksia. Sapere aude 3. Helsinki: Vartija 2017. <https://www.vartija-lehti.fi/wp-content/uploads/2017/12/myllykoski-usko-ja-kritiikki.pdf>

Myllykoski, Matti. ”Ennen myrskyä: Alfred Loisy'n uran alkuvaiheet” *Vartija* 134 (2022) 253-263.

Newman, John Henry. *An Essay on the Development of the Christian Doctrine*. 14th impression. London: Longmans et alii 1909.
[<https://www.newmanreader.org/works/development>]

O'Connell, Marvin R. *Critics on Trial: An Introduction to the Catholic Modernist Crisis*. Washington D. C.: CUA Press 1994.

Talar, C. J. T. (ed.). *Prelude to the Modernist Crisis: The “Firmin” Articles of Alfred Loisy*. Trans. Christine E. Thirlway. Oxford University Press 2010.

Ikuisen rauhan mahdollisuus

Jukka Kekkonen & Matti Taneli

Ikuisesta rauhasta ei pidä puhua, koska Venäjän aloittama epäoikeutettu ja brutaali sota on käynnissä Ukrainassa. Meidän tulee panostaa siihen, että Ukrainalle annetaan merkittävää aseapua ja pyritään kaikin mahdollisin tavoin turvaamaan Ukrainan asema itsenäisenä ja suvereenina valtiona. Ukrainan voitto on samalla tappio Putinin diktatuurille. Näin yleisesti ajatellaan – ja hyvä niin.

Tämän tavoitteen kanssa ei ole kuitenkaan ristiriitaista – pikemminkin päinvastoin – samanaikaisesti pohtia rauhan mahdollisuutta ja ehtoja, jopa ikuista rauhaa. Sotimalla ei voida koskaan saavuttaa lopullista rauhaa, vaan pelkästään välirauha. Todellinen rauha ei ole vain sodan poissaoloa, jota tarkoitetaan negatiivisella rauhalla. Myös se on erittäin tärkeää aikaansaada mahdollisimman pian.

Mutta sitäkin tärkeämpi päämäärä on positiivinen rauha eli yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen, joka mahdollistaa sellaisen yhteiskunnallisen järjestyksen, ettei synny syytä sotimiselle. Kokemuksesta tiedämme, että positiivisen rauhan saavuttaminen voi kestää sukupolvien ajan – mikä ei tee tavoitetta vähemmän tärkeäksi.

Jos kuitenkin sota syttyy, niin sotaa ei saa käydä miten tahansa, vaan kaikkien osapuolten pitää noudattaa kansainvälisen oikeuden mukaisia 1800-luvun lopulta lähtien kehiteltyjä sodankäynnin sääntöjä. Niillä ei tosin sodan julmuuksia voida poistaa, mutta ne antavat kuitenkin tietyt standardit sille, mitä sodassa voi tehdä joutumatta jälkikäteen oikeudelliseen vastuuseen.

Valistusajan suuri filosofi **Immanuel Kant** (1724–1804) sanoo klassisessa kirjassaan *Ikuiseen rauhaan* (*Zum ewigen Frieden*, 1795, suom. Jaakko Tuomikoski, 1922.):

“Vaikka sotien lopettaminen, tarkoituksen saavuttamisen kannalta, pysyisi ainaisestikin vain hurskaana toiveena, niin emmepä sentään suinkaan pettyisi omaksuessamme toimintaohjeeksemme vaikuttaa lakkaamatta siihen suuntaan, sillä tämä on velvollisuus.”

Näin ollen jo nyt – sodan aikana – on välttämätöntä pohtia, miten toimitaan sodan jälkeen sota-alueille ja muuallakin niin, että se loisi mahdollisuuden aidolle rauhalle, jopa ikuiselle rauhalle.

Rauhaan palaamiseen liittyy väistämättä myös laaja oikeudellinen tilinteko sotarikoksista ja ihmisoikeusloukkauksista. Niitä ei voi sivuuttaa mihinkään tekosyihin (todisteiden keräämisen vaikeus, päätöksenteon mekanismien selvittäminen) vedoten. Voimme antaa armon käydä oikeudesta, kun kyse on vähäisistä rikkomuksista, mutta sodassa tehdyt sotarikokset pitää tutkija perusteellisesti ja oikeusvaltion arvoja kunnioittavalla tavalla.

Nürnbergin oikeudenkäynnit natsien johtoa vastaan olivat prosesseina ja kokonaisuutena arvioiden liberaalisen demokratian ja oikeusvaltion arvoja kunnioittavia, vaikka kyse oli osin taannehtivasta lainsäädännön soveltamisesta. Silloin, kun tutkimme joukkotuhontaa tai muita vakavia ihmisoikeusrikoksia, pitää asioiden mittasuhteiden saada painoa oikeudenkäyntien arvioinnissa.

Kuten sanottu, ilman oikeudenmukaisuutta, johon myös kuuluu rikoksiin syyllistyneiden saattaminen vastuuseen, ei aito rauha voi syntyä, puhumattakaan ikuisesta rauhasta, jonka tulee aina olla päämäärä, johon pyritään, ainakin jos haluamme noudattaa Kantin asettamaa moraalista velvollisuutta.

Ristiriitojen ja vääryyksien maailmassakaan eivät ylevimmät tavoitteet saa unohtua.

Yuval Hararin ajattelun arviointia ja kritiikkiä kirkonmiehen asesta

Olli Piirtola

Juntunen Sammeli: *Universumi vailla merkitystä? Yuval Noah Hararin teosten analyysiä ja kritiikkiä*. Basam Books 2022. 368 sivua.

Savonlinnan evankelis-luterilaisen seurakunnan kirkkoherra, ekumeniikan dosentti (HY) Sammeli Juntunen on ottanut itselleen vaativan tehtävän: Yuval Hararin kolmen teoksen *Sapiens Ihmisen lyhyt historia*, *Homo Deus Huomisen lyhyt historia* ja *21 oppituntia maailman tilasta* perusteellisen ja systemaattisen arvioinnin. Aluksi Juntunen kauniisti kiittää, miten Harari on kyennyt kirjoittamaan mukaansa tempaavan kokonaisesityksen ihmiskunnan historiasta ja sitä eteenpäin vievistä voimista ja tunnustaa, miten Hararin ajatukset Suomessakin otettiin innostuneesti vastaan.

Juntusen lukiessa Sapiensia hän ärtyi niin, että heitti kirjansa seinään päästyään sivulle 108. Hahmotettuaan, miten ristiriitainen, minkäänlaista transsendenssia tunnistamaton ja ennen kaikkea Jumalan ja kaiken muun merkityksen kieltävää Hararin ajattelu oli, Juntunen koki velvollisuudekseen tarttua kirjaan uudelleen ja analysoida se sekä jatkoteokset kunnolla, mutta reilusti. Hän myöntää myös oppineensa Hararin kirjoista paljon. Sapiensin kansitekstissä Hararin mainostetaan saaneen kiitosta omaperäisyydestään. Se ei ole ihmeteltävää – niin kummallisia jotkin hänen argumentoinneistaan ja johtopäätöksistään ovat olleet.

Säyseän alun jälkeen Juntusen kielellisen kirveen iskut ovat stahanovilaisella vimmallalla pyrkineet täsmäkohdistumaan Hararin kaikkiin ateismin lumousta henkiviin ajatusrakennelmiin, mutta sivalluksia on riittänyt myös tuoreutensa jo

menettäneisiin tai joihinkin Hararin alkujaankin kantokyvyttömiin argumentteihin. Viimeisten 12 vuoden ilmapiiri on ollut nopeasti lahottavaa hararismien erälle peruspilareille – sama aika muuten, minkä natsismi ehti olla vallassa ennen vuoden 1945 tuhoaan. Sapiensin alkuteos ilmestyi 2011. Sekä Hararin kirjoissa että Juntusen teoksessa on asiaa ja argumentointia yltäkylläisellä runsaudella, on sekä teoretisointia elävöittäviä kertomuksia että runsaasti tieteellisiin lähdeviitteisiin nojaavia täsmennyksiä. Myös Juntusen teksti etenee jopa draaman kaarta noudattaen. Lukija täyttyy jännittyneestä odotuksesta: onnistuuko hän kritiikissään? Löytääkö hän auki halkomastaan Hararin trilogiasta sellaiset kätkeytynyt aukkokohtat tai onkalot, joihin mahtuisivat piiloutumaan Juntusen kaipaamat transsendenssi ja hyvä, tosi, kaunis, oikea ja pyhä Jumala? Tuota jännitettä ei tietenkään edes olisi olemassa, ellei molemmilla, niin Hararilla kuin Juntusella olisi kirjoittamistaan motivoimassa tendenssi, lukijan mielipidettä ohjaileva tarkoitushakuinen pyrkimys. Vaan ovatko tendenssit avoimesti tunnustettuja?

Juntusen kohdalla ovat. Hänellä on vankka kannustin: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nelivuotiskertomuksessa *Uskonto arjessa ja juhlassa ajanjaksolla 2016-2019* Harari mainittiin yhtenä suomalaisten maailmankuvaan eniten vaikuttaneista kirjoittajista ja kirkolliskokouksessa 2020 katsottiin, että kirkossa olisi syytä ryhtyä ”vastustamaan ateismin lumousta”. Entä Harari? Hän ei ole tehnyt näin eksplisiittistä avautumista omista motiiveistaan tai tendensseistään. Viitteitä niistä voi etsiä kirjojensa rivien välistä ja niitä löytynee organisaatiosta nimeltään *Sapienship* (www.sapienship.co). Se on Yuval Noah Hararin ja Itzik Yahavin 2019 perustama järjestö, jonka julkilausuttu missio on ”selkeyttää maailmanlaajuista keskustelua, keskittää huomio tärkeimpiin haasteisiin ja tukea ratkaisujen etsimistä”. Organisaatio nimeää kolme haastetta, joihin he fokuoivat: teknologinen hajaannus, ekologinen romahdus ja maailmanlaajuinen sota.

Ei ole yllättävää, että Juntusen mielenkiinto teoksensa otsikkoa myöten kohdistuu erityisesti siihen, miten Harari kirjoituksissaan on toistolla toiston perään fokusoinut maailman, elämän, ihmismielen ja ihmiskohtalon merkityksettömyyden

korostamiseen. Tämän merkityksettömyyden julistuksen tulkitsen Hararin tendenssiksi ja sen taustaksi voidaan olettaa ainakin kaksi seikkaa: 1. evoluution perusperiaatteen (”*evoluutiolla ei ole tarkoitusta eikä päämäärää*”) väärinymmärtäminen ja 2. kirjoittajan oman eksistentiaalistisen kriisin ratkaisematta jättäminen, siitä aiheutuneen trauman työstäminen oman kirjallisen työskentelynsä avulla ja siten trauman siirtäminen omilta harteilta koko maailman harteille muiden kärsittäväksi hieman **J.W. von Goethen** nuoren Wertherin hengessä. Evoluution perusperiaatteen väärinymmärrys on sitä, että ei ole emergenssin tajua eli että ei pysty ymmärtämään evoluution mahdollistamia laadullisia muutoksia. Vaikka evoluutiolla ei ole tarkoitusta eikä päämäärää, niin evoluution tuloksena syntyneille organismeille, kasveille, eläimille ja ihmisille kehittyvät sekä tarkoitukset että päämäärät elämän toteutumisen myötä, mutta ainakin ihmisillä siinä onnistuminen edellyttää eksistentiaalistisen kriisin onnistunutta käsittelyä.

Eksistentiaalistisen kriisin on filosofi **Frank Martela** määritellyt mm blogissaan 2011:

”Eksistentiaalistinen kriisi on vahvasti yksilön kriisi... se kuvataan yksilön tuntemuksena siitä, että millään ei ole mitään väliä, että elämälläni ei ole suuntaa eikä arvoa. Kyse on siitä, että yksilö on kadottanut sen perustavan merkityksellisyyden tunteen, joka normaalisti värittää kaikkea kokemusmaailmaamme. Merkityksen kokeminen on perusturvan tapainen perustava tuntemus, jonka olemassaolosta tulee tietoiseksi oikeastaan vasta silloin, kun sen kadotamme. Kun elämän merkityksperusta hapertuu tarpeeksi pitkäkestoisesti ja vakavasti, puhumme eksistentiaalistisesta kriisistä, taiteilijoiden ja filosofien ammattitaudista... lopulta kriisissä on kyse toiseuden kohtaamisesta ... eksistentiaalistisesta kriisistä on kasvanut epidemia nimenomaan länsimaissa. Yksilöllisyyttä korostava kulttuurimme on oivallinen maaperä toisista ihmisistä irtautumiseen... Kirjailijan tai filosofin toiminta voidaan ymmärtää tietynlaiseksi hätähuudoksi ... jos todella haluat ratkaista kriisin, suuntaa löytyy läheisten ja lähimmäisten hyvinvoinnista huolehtimisen kautta.”

Harari itse kuvaa omaa eksistentiaalistista nuoruudenkriisiään Oppituntien sivulla 323 (Juntusella s. 261):

”Teini-ikäisenä olin ahdistunut ja levoton ihminen. Maailmassa ei ollut mielestäni mitään järkeä, enkä saanut vastauksia elämän suuriin kysymyksiin. Erityisesti minulle oli epäselvää, miksi maailmassa ja omassa elämässäni oli niin paljon kärsimystä ja mitä sille voisi tehdä. Ympärilläni olevilta ihmisiltä ja lukemistani kirjoista sain vain monimutkaisia sepitelmiä: uskonnollisia myyttejä jumalista ja taivaista, nationalistisia myyttejä isänmaasta ja sen historiallisesta tehtävästä, romanttisia myyttejä rakkaudesta ja seikkailusta tai kapitalistisia myyttejä taloudellisesta kasvusta ja siitä, miten ostaminen ja kuluttaminen tekee minut onnelliseksi. Minulla oli tarpeeksi järkeä tajutakseni, että nämä kaikki olivat todennäköisesti sepiteitä, mutta minulla ei ollut aavistustakaan, miten löytäisin totuuden.”

Tästä on johdettavissa tendenssiksi vakuuttaa koko muukin maailma kaiken merkityksettömyydestä ja tehdä se niin yksinkertaisin sepiteellisin keinoin, että viestin perillemeno olisi taattu etenkin kaikille niille, jotka eivät vaivaudu asiaa kovin paljoa itse ajattelemaan. Kuten Juntunen kirjoittaa, niin tendenssimäisyys näkyy mm minuutta, vapaata tahtoa ja tietoisuutta käsitellessään siinä, että *”Harari liittyy laajempaan joukkoon tutkijoita ja kirjoittajia, jotka tekevät neurobiologisesta tutkimuksesta sensaatiomaisia johtopäätöksiä”*. Juntusen teos on siten selkeästi kahden tendenssin välistä mittelöä. Vaikka se toteutuukin yksissä kansissa, niin asetelma on aika reilu siksi, että Juntunen niin uskollisesti ja tunnontarkasti lainaa Hararin omia tekstejä irrottamatta väitteitä yhteyksistään, vääristämättä tai värittämättä niitä ja antamatta niistä ennen aikaisia omia arviointejaan puhumattakaan tulkinnoista. Siksi Juntunen on mielestäni hyvin onnistunut julkikirjoittamassaan pyrkimyksessä saada kirjansa ymmärrettäväksi myös niille, jotka eivät itse ole lukeneet alkuteoksia. Epäreilua on tietenkin se, että Harari itse ei pääse vastaamaan. Siitä huolimatta lukukokemuksen tekee jännittäväksi se, että silloinkin, kun Juntunen päätyy olemaan kriittinen tai eri mieltä, hän vielä etsimällä etsii Hararinkin argumentoinnin puolesta puhuvia lisäperusteita jopa käyttämiensä lähteiden avulla

ennen oman näkemyksensä ilmaisemista. Täydentäviä näkemyksiä on lainattu kaikkiaan 64 ajattelijalta. Heistä nimekkäimpiä lienevät Joseph Ratzinger, Jean-Paul Sartre, Ilkka Niiniluoto, Alvin Plantinga, Thomas Nagel, Stuart Kauffman, Riitta Hari, Michael Gazzaniga, Agustin Fuentes, William Graig ja Robert Bellah. Lähteistä on kertynyt kaikkiaan 551 alaviitettä, joista osa on huomattavan laajoja. Runsas alaviitteiden käyttö edellyttää lukijalta herpaantumaton tarkkaavaisuutta, jotta hän ei kadottaisi ajatuksen lankaa. Jos lukija ottaa tämän haasteen vastaan, on palkintona tiedollisesti rikas ja tulkinnallisesti kutkuttava kokonaiselämys.

Kirjassa on yhdeksän lukua, joista kahdeksan pureutuu Hararin esittämiin johtopäätöksiin ja niiden perusteluihin. Viimeinen luku *Teologinen näkökulma* on Juntusen tiivistelmä omista, kristinuskon oppeihin sitoutuneista ja nojaavista käsityksistään. Niiden mukaan ”*maailma sai alkunsa siksi, että on olemassa kaikkivaltias ja viisas Luoja, joka sai universumin alkamaan alkuräjähdyksen avulla. Hän teki sen, koska hän on rakkaus. Hän haluaa, että on olemassa muutakin kuin hän, luotu maailma, jolle hän voi osoittaa rakkauttaan. Siksi hän asetti fysikaalisten perusvoimien vakiot tarkalleen sellaisiksi, että universumiin saattoi kehittyä elämää*”. Tässä avautuu myös kirjoittajan tulkinnallinen ja heuristinen yleisnäkemyks fyysikaaliseen maailmaan ja kaikkiin sen yksityiskohtaisiinkin piirteisiin: olevaisen taustalla näkyy tarkoituksen ja merkityksen antavan Luojan käden jälki. Kirjoittaja katsoo luomisuskon ja evoluution yhdistämisen mahdolliseksi. ”*Tieteessä on mahdollista aavistella ”transsendenssin välähdyksiä” ... esimerkiksi siinä, miten elottomasta luonnosta saattoi syntyä ensimmäinen solu ... eliöiden kehityksessä näyttää olevan suunnitelmallisuutta ja päämäärähakuisuutta.*”

Osa Juntusen kritiikin kohteista olisi kaatunut paljon vähemmälläkin vaivalla. Hararia lukiessa sudenkuoppana on sama ansa, mikä aina on toistuaakseen, kun yhden alan huippuasiantuntija alkaa esittää käsityksiään muiden alojen erityiskysymyksistä. Vaikka Harari on omimmillaan historioitsijana, niin hän on ilmeisen eksyksissä kristinuskon tuntemuksen, psykologian, sosiologian ja muiden yhteiskuntatieteiden suhteen, verrattain kömpelö filosofiassaan ja ristiriitainen evoluutiobiologiassaan.

Siitä huolimatta kirjoittaja itse ja viime kädessä lukija Hararin juohevasti etenevän tekstin myötä kokevat olevansa kaikkien alojen asiantuntijan lumoavassa kyydissä huomaamatta lainkaan, että myös kriittisellä ritarilla on riski juuttua hetteisille pelloille taistelemaan Sapiensin ja Deuksen tuulimyllyjä vastaan. Niiden epäadekvaattisuutta ei hullumpi ole huomannut eikä viisaampi liene aikaisemmin viitsinyt niistä välittää. Hararin omintakeisen, konventionaalista kieltä manipuloivan ja käsiteanalyysiä kaihtavan kirjoitustyylin virtaavuuteen on ollut niin mukava asettua kellumaan. Siten kriitikkokkaan ei saa suoraan osoitetuksi, että useat Hararin epäkelvoin argumentein tosiksi määrittelemät väitteet ovatkin tosiasiallisesti hänen oman mielikuvituksensa luomia myyttejä sanan varsinaisessa merkityksessä (esimerkkeinä sapiensin vieraantuminen ”alkuperäisestä” elämästään, maanviljelyksen katastrofaalisuus ihmiskunnalle, biologisen elementin puuttuminen ihmisiltä sosiaalisten verkostojen ylläpitämiseksi, puhekielen kehittyminen juoruamista varten, valtioiden, yritysten, oikeuslaitoksen, yhteiskunnan instituutioiden jne määrittely vain ihmiskunnan kollektiivisessa mielikuvituksessa oleviksi kertomuksiksi, dataismi, Gilgamesh-projekti).

Juntunen on oikeutetusti kiinnittänyt huomiota etenkin kahteen perustavanlaatuiseen heikkouteen Hararin kaikessa argumentaatiossa. Ensimmäinen on myytti-termin vääristäminen kautta koko hänen kirjallisen tuotantonsa. Juntunen huomauttaa sen olevan harhaanjohtavaa kielenkäyttöä, mutta ei tunnu huomaavan sen fundamentaalista merkitystä. Hararin koko ajatuksellinen korttitalo kaatuu, kun hänen myyttinen myyttinsä analysoidaan. Juntunen kyllä osoittaa Hararin virheen vakavammaksi kuin retoriseksi ongelmaksi, mutta tyytyy käsittelemään seikkaa silkkihansikkain. Toinen on Hararin sekä outo ja ristiriitainen todellisuuskäsitys: *”Perimmäinen totuus on tietoisuus, jossa ei ole persoonaa, identiteettiä tai päämäärää. Perimmäinen totuus on tietoisuuden virta, jossa tunteukset koetaan välittömästi ja sellaisenaan, jakamatta niitä esimerkiksi ”subjektiin” ja ”objektiin” tai siihen, että tietoisuuden sisällöillä haluttaisiin jotain”*.

Myytti on konventionaalisen kielenkäytön säännösten mukaan tarina tai uskomus, joka selittää asioita, joista ei ole ensikäden tietoa tai joiden paikkansapitävyyttä ei voida todistaa. Hararin avainväite ”*Koska ihmisten suurimittainen yhteistyö perustuu myytteihin, tapaa, jolla ihmiset tekevät yhteistyötä, voidaan muuttaa muuttamalla myyttejä – kertomalla eri tarinoita*” (Sapiens, s 46) on myytti – ja tässä mielessä yksiselitteisesti epätosi. Todellisuudessa ihmisten laajamittainen yhteistyö perustuu yhteisiin, tietoihin tavoitteisiin ja yhteistyön ehdot määrittäviin sopimuksiin, nyky-yhteiskunnissa lainsäädäntöön ja alemman tasoisiin säädöksiin. Ne ovat kaikki sosiaalista, taloudellista, historiallista ja poliittista todennettavissa olevaa ja omaa institutionalisoitunutta elämäänsä elävää todellisuutta – eivät suinkaan todentamiskelvottomia myyttejä eivätkä vain kollektiivisessa mielikuvituksessa eläviä tarinoita.

Juntunen rusikoi ansiokkaasti Hararin toista todellisuuskäsitystä, jonka mukaan todella todellista on vain sellainen, joka pystyy kärsimään (Deus s 186: *Mistä tietää, että entiteetti on todellinen? Se on yksinkertaista – pitää vain kysyä: ”Voiko se kärsiä?”*). Kun Harari ensin on dekonstruoinut kaiken sosiaalisen, sopimus pohjaisen ja institutionalisoituneen atomistiseksi elementeiksi, niin häneltä on tyystin hävinnyt kyky nähdä se, että samat ainekset konstruoituina kuten esimerkiksi oikeuslaitos voi kärsiä korruptoituneista tuomareista, yhteiskunta kärsiä puutteellisesta lainsäädännöstä, asioiden hoito huonosti toimivista instituutioista, kansalaiset hyvien lakien kunnioituksen puutteesta ja valtio toisen valtion toteuttamasta hyökkäyssodasta. Hararille ainoa kärsijäksi kelpaava entiteetti on yksittäinen ihminen, jonka itselleen omaksumat identiteetti ja persoonallisuuskin ovat vain harhoja. Tämän harhaisuuden havaitsemisen synnyttämästä tuskasta puolestaan voi vapautua taas vain vipassana-meditaatiolla. – Tässä esimerkissä aukeaa myös Hararin toistuvasti käyttämä diskursiivinen tendenssimäisyys: esitetään kysymys, johon vastauksen väitetään olevan yksinkertainen; esitetään kysymykseen merkitykseltään lattea vastaus ja pidetään sitä jatkoargumentaation horjumattomana premissinä.

Myös kriitikolla on samansukuinen horjuvuus vakiintuneiden käsitteiden merkityksen venyttämisen muodossa kuin kritiikin kohteella. Kun transsendenssillä on perinteisesti filosofiassa tarkoitettu kokemuksen tai tiedon ylittävää tai tavoittamattomissa olevaa todellisuutta, niin Juntunen tuo kritiikkiinsä ongelman käyttämällä itse tätä termiä niin laajassa merkityksessä, että käsitteen sisään mahtuu suuriinpiirtein kaikki ihmistenvälisyyden (intersubjektiivisuuden) ja uskonnollisiksi määriteltyjen ilmiöiden (”taivaan” – hyvyys, totuus, oikeus, kauneus, pyhyys) väliltä. Lisää venyvyyttä käsitteelle tarjoaa myös **Charles Taylor** ja ”*transsendenssin kummittelu*” eli jos transsendenssi ei aina olisikaan ihan ”oikeaa transsendenssiä” niin se voisi kuitenkin ilmetä kummittelun muodossa. Juntusen ihailtava perehtyneisyys kritiikin kohteiksi valitsemiinsa argumentteihin (mm. tietoisuuden tutkimusta hän valaisee vasta 2018 maailmalla ja jo 2020 suomeksi ilmestyneen **Michael Gazzanigan** *Tietoisuusvaisto*-teoksen avulla) saa paikka paikoin erilaisen sävyn, kun omien argumenttinsa ja johtopäätöstensä perustaksi tuo esiin kristinuskon julistuksen oikeuttamat transsendentin ja hyvän, toden, kauniin, oikean ja pyhän Jumalan. Olin lukiessani merkinnyt tällaiset kohdat termillä *credo* ja laskin niitä kohtia olevan ainakin 24.

Juntusella on ollut mahdollisuus covid-19 –pandemian ja Venäjän hyökkäyssodan myötä helposti osoittaa Hararin tulevaisuuteen kohdistuneet ennusteet aikansa eläneiksi. Maailma ei suinkaan ole yhdentynyt vaan pirstoutunut entistä vastakohtaisemmiksi taloudellispoliittisiksi saarekkeiksi, rauhaa ei ole tullut edes Eurooppaan, maailmassa ei ole jumaliksi itseään kuvittelevia onnettomia ihmisiä (ainakin Suomi ja suomalaiset asettuvat onnellisuudessaan ja Nato-pyrkimyksissään valtiotaan suojelemisen arvoisena pitäen tanakasti koko Hararin ajatusrakennelmaa vastaan), Gilgamesh-projektista ei ole tietoaakaan ja Hararin ajatus dataismin ja algoritmien tuhovoimasta ovat ajatuksellisesti ja asenteellisesti lähinnä verrattavissa vanhahtavaan science fictioniin tai salaliittoteorioihin.

Olisi houkutus puuttua vielä moneen Juntusen tarkasteluun nostamaan ristiriitaiseen seikkaan (mm. Hararin tekstistä esiin nousevaan empatian puutteeseen, yksinomaan

D [deficiency] – eli puutetietoisuuteen keskittymiseen B [being] olemistietoisuuden kustannuksella, pahuuden ongelmaan jne.). Kaiken kaikkiaan Juntusen arvioinnit ja kritiikki osoittavat, miten Hararin trilogia on ilmiselvästi uskonnollissävyyinen teoskokonaisuus. Se on ilmestymisaikanaan vaikuttanut tieteellisiin faktoihin nojaavalta, mutta Juntunen on osoittanut, että sitä se on vain joiltain osin. Tätä todistavat käytetyn argumentoinnin epämääräisyys, epäjohdonmukaisuus ja käytettyjen käsitteiden analyysin puutteellisuus. Vaikka Harari käytännön elämässään päätyy buddhalaisen elämäntavan toteuttajaksi, niin hän haluaa kiistää olevansa buddhalainen. Siksi voisi olla oikeutettua nimittää hänen viime kädessä ideologissävyyistä ajatusrakennelmaansa hararismiksi: maailmassa on merkitystä vain niillä asioilla, jotka Harari itse osoittaa merkityksellisiksi.

Entä onko Juntunen onnistunut ateismin vastaisessa missiossaan? On vaikea kuvitella, että periaatteellisen ateistin näkemys horjuisi Juntusen näkemysten puhaltaessa, mutta hararismien lumouksesta voi kyllä hänkin herätä. Kristillisen vakaumuksen omaava lukija puolestaan saa tältä papilta, teologilta ja piispanvaalikandidaatilta tukea hyväksyä tieteellinen maailman ja ihmislajin synnyn kehityskertomus ja pitää siitä kiinni kokematta ristiriitaa evoluutioteorian ja jumaluskonsa kanssa.

Olli Piirtola on psykiatri ja ryhmäpsykoanalyytikko.

Raamattu vastaan muu maailma

Petri Järveläinen

1960- ja 70-luvuilla oli tapana julkaista asiantuntemukseen perustuvia yleistajuisia kirjoja kirjahyllyjä omistaville keskiluokkaisille kodeille, joiden kasvatusperiaatteisiin sisältyi seurata vireänä ympäristöään. Yksi niistä oli *Keksintöjen historia*. Siihen tutustuessaan silloinen teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian professori **Lauri Haikola** lausui ihastuneesti: **Luther** keksi Raamatun!

Vitsillä on aatehistoriallista syvyyttä. Kirjallisena kokonaisuutena Raamattu on sopimuksellinen kooste, jonka muotoutuminen on kestänyt vuosisatoja. Joskus 1500-luvulla alkoi olla (osittain väliaikaista) yksimielisyyttä siihen luettavista kirjoituksista. Haikola tietysti tämän lisäksi viittasi tulkintaan, joka Lutherilla oli Raamatusta: se ajaa Kristusta. Lutherille Raamattu merkitsi käsitteenä toisenlaista ilmiötä kuin vaikkapa 1800-luvun fundamentalisteille. Se oli erilainen jopa hänen aikalaistensa Raamattu-käsityksiin suhteessa vaikkapa **Erasmus Rotterdamilaisen** tai **Jean Calvinin** käsitykseen siitä, mikä on Raamattu.

Asiasta johtuen Raamatun asema perinnäisissä kirkoissa on monimutkainen. Raamattun luonnehdinnan mukaisesti niiden piirissä ei esiinny suoraa Raamattu-uskoa, vaan uskon perusteena on näkemys, jonka mukaisesti kirkollinen perinne ja Raamattu yhdessä muodostavat niiden näkemyksen uskonnosta, kuitenkin siten, että Raamattu on hieman sekundäärisempi yhtäältä kirkon ja toisaalta ”uskovaisten kirja”, jota tulee lukea ensisijaisesti kirkollisen perimätiedon ja tulkinnan valossa.

Raamatun vaikutushistoria, vastaanotto ja sen tekstien muuntelevuus kristillisen kirkon ulkopuolisessa kulttuurissa on oma kiinnostava kysymyksensä. Tutkija voi

esittää suoria ja kiistattomia vaikutussuhteita. Toisessa ääripäässä ovat tulkinnat, joissa yhteys on sattumanvaraisempi ja voi selittyä jostakin muustakin kulttuurivaikutteesta. Jos **Jörn Donner** sanoi jostakin asiasta samalla tavalla kuin **Augustinus**, tämä ei luonnollisestikaan vielä muodosta vaikutussuhdetta Augustinuksen ja Jörn Donnerin välille. Sen sijaan voi vertailla. Mutta herää kysymys, kuinka laajaksi samankaltaisuuksien tulkinnassa voidaan edetä ilman, että asia selittyisi tai saisi lisävaloa ilman tätäkin tulkintaa.

Raamatun teemoja on käytetty runsaasti kaunokirjallisuudessa, elokuvissa, musiikissa ja videopeleissä. Esiteltävä teos paneutuu erityisesti näihin käyttöihin ja on otsikoitu *Raamattu ja populaarikulttuuri*. Raamatun ja kulttuurin suhdetta voisi ehkä kokoelman valossa luonnehtia peliksi. Siinä Raamattu osuu maailman maaliin, maailma Raamatun ja molemmat toistensa, ja välillä pelataan pikemminkin kahta eri peliä samalla kentällä. Peli jatkuu ja muodostaa yllätyksellisen prosessin, ajoittain syntyy uusi peli, joka kuitenkin on tunnistettavissa vanhan pelin sääntöjen puitteissa. Esiteltävä teos sisältää uudempia raamattukeksintöjä ja valottaa sitä, miten moniulotteisesta asiasta on kyse, kun joku lukee Raamattua. Teos sisältää 16 asiaan syvemmin perehtynyttä asiantuntija-artikkelia. **Heikki Pesonen, Nina Nikki, Jason Silverman** ja **Marko Mattila** kirjoittavat aiheen käsittelyn teoriasta ja menetelmistä. **Timo Tekoniemi, Sinipetra Paatola, Heidi Rautalahti** käsittelevät populaarikulttuurin piirissä esiintyviä raamatullisen eläytymisen ja osallistumisen teemoja. **Sofia Sjö, Minja Blom, Susanna Asikainen, Marika Pulkkinen** ja **Joona Salminen** tarkastelevat sukupuolisuuteen ja naiskuvaan liittyviä aiheita. Lopuksi fantasiaan keskittyvät **Oiva Ristimäki, Juho Pitkänen, Niko Huttunen** ja **Jyrki Korpua**.

Raamatun ja kulttuurin välisestä ”pelistä”

Populaarikulttuurin käsite on moniselitteinen. Se ei nykyisin asemoidu korkeakulttuurin ja taiteen sekä alempiarvoisen viihteen ja kansankulttuurin jakoihin.

Yksinkertaisimmillaan se tarkoittaa kulttuuria, joka on merkittävän väestönosan ulottuvilla. Tästä luonnollisesti osa on viihdekulttuuria ja massatuotannollisia elämystuotteita, mutta kirjassakin käytetyistä lukuisista esimerkeistä elokuvista kaunokirjallisuuteen käy ilmi, että populaarikulttuuri sisältää laajan spektrin erimuotoisia tuotteita **J.R. Tolkienin** trilogiasta **Antti Tuiskun** lauluihin tai **Tove Janssonin** muumeista *Buffy Vampyyrintappajaan*.

Kuten Heikki Pesonen kirjoittaa, Uuden testamentin tekstit täyttävät luonteeltaan laajan populaarikulttuurin käsitteen. Raamattu itsessään voidaan tulkita eräänlaiseksi populaarikulttuuriksi. Esimerkiksi Markuksen evankeliumi synnyttää antiikin sankarilegendan raakileen vaikutelman. Lisäksi se on suunnattu suurelle yleisölle. Kieli ei ole klassista kreikkaa vaan koineen kreikkaa.

Sellaisena Raamattu ei ole ollut vain vaikutteiden antaja, inspiraation lähde. Sen sijaan sekularisaation myötä raamattutaustaiset populaarikulttuurin muodot ovat tuottaneet uusia uskonnollisia muotoja. Edelleen vaikutus ei ole yksisuuntainen. Jotkin populaarikulttuurin muodot ovat vaikuttaneet perinnäisempiin Raamattua keskeisenä pitäviin kristillisiin yhteisöihin, siihen, millaisin elementein nämä katsovat voivansa lukea Raamattua. Tämä on mielenkiintoinen asia, sillä se näyttää värittävän yhtenä trendinä länsimaissa elävää kristinuskkoa sen viihteellistymisenä. Jos ajattelemme esimerkiksi jonnekin 1970-luvulle vaikuttanutta ”beckiläistä” suomalaista kristillisyyttä, sen edustajat pyörisivät haudassaan kohdatessaan nykypäivän kirkollisten vaikuttajien Raamatun lukutapaansa omaksumia populaarikulttuurin vaikutteita.

Itse populaarikulttuuri on myös synnyttänyt uusia uskontoja kuten snapismi. **Harry Potterin** hahmon **Severius Snapen** hahmosta on kehitetty uusi jumala, joka on kirjoittanut itsensä **Rowlingin** kirjoihin, joskin Rowlingin redatoidessa hänen näkemyksiään virheellisesti. Tuoreen jumalan, Snapen, toimialaan ja palvelutuotteisiin kuuluu rangaistuksen ja palkintojen jakaminen sekä

homoseksuaalien tuomitseminen. Uskonnosta osalliset ovat naisia ja heitä odottaa taivaallinen avioliitto Snapen kanssa.

Mielenkiintoinen kysymys koskee sitä, missä merkityksessä ”uudempi” on kanonisoitua totuudenmukaisempaa. Timo Tekoniemi viittaa siihen, että esimerkiksi Qumranin teksteissä esiintyy varhaisempia katkelmia kuin Kirkkoraamatun pohjalla olevassa masoreettisessa tekstissä.

Marko Marttila puolestaan selostaa psalmin 23 yleistynyttä käyttöä erityisesti Yhdysvaltain sisällissodan jälkeiseen aikaan liittyvänä ja modernin elokuvateollisuuden vahvistamana. Näin jokin erittäin vanha voi herätä vasta uutena.

Perinnäisempiä ja uudempia tutkimusaiheita

Jyrki Korpuan artikkeli J.R. Tolkienin trilogiasta *Taru Sormusten Herrasta* edustaa jo vuosikymmeniä kestäneen keskustelun yhtä vaihetta. Yhtenä teemana on ollut Oxfordissa vaikuttaneen *Inklings*-ryhmän jäsenten suhde Raamatun käyttöön kaunokirjallisuuden alalla. Keskeinen ero oli C. L. Lewisin allegorinen menetelmä, jossa Uuden testamentin kertomukselle muodostetaan melko suora vastine kaunokirjallisin menetelmin. Tolkien edusti näkemystä, jonka mukaan kaunokirjallinen teksti on pikemminkin ”oma maailmansa”. Korpuan tulkinnan mukaan teosta on perusteltua lukea fantasian ja kristillisyyden yhdistävänä kristillisplatonistisena esityksenä.

Korpua selostaa ”kristillisplatonista” ethosta uskona maailman hyvyteen ja ikuisuuteen sekä tämän maailman kohtalon ratkaisua ajan ulkopuolisena ilmiönä. Huomautukset ovat kiinnostavia ja ne mielestäni hieman selittävät myös brittiläisessä akateemisessa keskustelussa esiintynyttä ominaisuutta aina Cambridgen platonismista **Stephen Hawkingiin**; ajattelihan hänkin, ettei maailmanselitys ole havaintoihin vaan ajatteluun ja mielikuvitukseen perustuva.

Keskusteluun osallistumattomalle sitä hatarasti seuraavalle lukijalle uudempia avauksia esiintyy peliteollisuuden tulkinnoissa, esimerkiksi Heidi Rautalahden artikkelissa. Tämä eräänlainen digitaalinen bibliodraama, jonka yhteydessä voisi viitata myös **Ignatios Loyolan** *Hengellisen harjoitusten* ”näyttämön rakentamiseen” ja kulkemiseen sinne, on kiinnostava aihe ottaen huomioon peliteollisuuden menestyksen myös Suomessa. Rautalahti tarkastelee muutamaa esimerkkitapausta, *The Legend of Zelda*, *Guardians of Ancora* ja *The Last of Us Part II* pelejä ja valottaa niiden tulkinnallisia taustoja oivallisesti. Artikkelin osoittaa, miten raamatuntutkimus voi löytää mielenkiintoisia ajankohtaisia kommunikaatioareenoita ensi silmäykseltä ”ihmeellisistä kuulluista asioista”, kuten Aristoteles sanoisi. Moni muukin kirjan artikkeli ansaitsisi hieman seikkaperäisemmän maininnan. Kokoelman yksi ansio on se, että lukija voi tarkastella tuntemiaan kulttuurituotteita raamatuntutkimuksen näkökulmasta edellä mainittujen lisäksi esimerkiksi **Stephen Kingistä Philip Pulmaniin** ja *Twin Peaksistä Tähtien Sotaan*, **Maria Magdalena** unhoittamatta.

Ehkä yhtenä kysymyksenä voisi esittää sen, mikä on kirjan kulttuuria edustavan Raamatun suhde kulttuuriin, jossa kirjan asema on heikentymässä. Siirrytäänkö senkin piirissä kohti alkuperäistä, tuota tarunomaista Logia-lähdettä vai onko kyseessä kenties jokin hirmuinen ja kumma?

Arvioitu teos: *Raamattu ja populaarikulttuuri*, toim. Susanna Asikainen ja Marika Pulkkinen, Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 124, Helsinki 2023, 430 s,

Vartija N:o 2/2023

V. 1888 perustettu riippumaton aikakauslehti

135. vuosikerta

Julkaisija:

Vartija-aikakauslehden kannatusyhdistys r.y. (riippumaton yhdistys)

ISSN 0782-033X

www.vartija-lehti.fi

toimitus@vartija-lehti.fi

Päätoimittajat:

(vastaava)

Matti Myllykoski

Isonnevantie 41 A 9

00320 Helsinki

p. 050-3182453

matti.myllykoski@helsinki.fi

Mikko Ketola

Kirkkohistorian laitos

PL 33, 00014 Helsingin yliopisto

p. (09) 19122055

mikko.ketola@helsinki.fi

Vartijan kannatusyhdistyksen jäsenyys vuodelle 2023

Vartijan tukijäsen saa kaikki lehden numerot ja e-kirjat välittömästi niiden ilmestyttyä pdf-tiedostoina sähköpostiinsa. Lisäksi hän saa toimituksen uutiskirjeen ja kutsuja kiinnostaviin lukijatapaamisiin. Lehden nettisivulle uudet numerot ilmestyvät kaikkien luettaviksi pari kuukautta myöhemmin. Lukijatapaamisista tiedotetaan vain lehden tukijoille.

Vapaaehtoinen tukijäsenmaksu 20 € (opiskelijat ja työttömät 10 €) yhtä lukijaa kohden vuodelle 2019 maksetaan lehden Danske Bankin tilille FI79 8146 9710 2040 57. Viestitilaan maksaja merkitsee e-lehden ja e-kirjojen saajan tai saajien **sähköpostiosoitteen** ja varmuuden vuoksi myös **puhelinnumeron**. Maksaja saa välittömästi tiedon lehden julkaisemisesta Vartijan nettisivulla. Lisätietoja asiasta antaa matti.myllykoski@helsinki.fi

Toimitusneuvosto

Tuomas Vaura (pj.), Mikko Ketola, Matti Myllykoski, Niilo Rantala.

Vinjettikuvat: Anssi Rauhala